İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Boşnaklığın Keşfi: İnegöl'de Yaşayan Boşnak Kökenlilerin Kimliği Yeniden İnşası

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep Sevinç

Haziran 2025

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Boşnaklığın Keşfi: İnegöl'de Yaşayan Boşnak Kökenlilerin Kimliği Yeniden İnşası

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep Sevinç

Danışman

Doç. Dr. Cenk Beyaz

Haziran 2025

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Zeynep Sevinç tarafından hazırlanan "Boşnaklığın Keşfi: İnegöl'de Yaşayan Boşnak Kökenlilerin Kimliği Yeniden İnşası" başlıklı bu Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ **İMZA**

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Cenk Beyaz
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Veysel Bozkurt
İstanbul Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 16/ 06 / 2025

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin APA yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun içi kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Doç. Dr. Cenk Beyaz

Etik İlkelere Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Zeynep Sevinç

ÖZET

Boşnaklığın Keşfi: İnegöl'de Yaşayan Boşnak Kökenlilerin Kimliği Yeniden İnşası

Sevinç, Zeynep

Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Cenk Beyaz

Haziran 2025

Bu çalışmada, farklı etnik kültürlerin bir arada yaşadığı ve günümüzde de göç almaya devam eden önemli yerleşim birimlerinden biri olan Bursa'nın İnegöl ilçesinde yaşayan Boşnakların kimliklerini yeniden inşa etme süreçleri incelenmektedir. Boşnaklar, 93 Harbi sonrasında, yüz yılı aşkın bir süre önce Bosna'dan İnegöl'e göç etmiş olmalarına rağmen, özellikle 1992-1995 yılları arasında yaşanan Bosna Savaşı'nın ardından kimliklerini yeniden keşfetmeye yönelmiş ve kökenleriyle daha bilinçli biçimde bağ kurmaya başlamışlardır. Karma yöntemle yürütülen bu araştırmada, gerçekleştirilen 200 anket ve 13 derinlemesine mülakat aracılığıyla elde edilen nicel ve nitel veriler analiz edilmiştir. Bulgular, birçok katılımcının aidiyet duygusunu güçlendirme ve kökenlerine dair bir arayış içinde olduklarını ortaya koymaktadır. Katılımcıların dil kullanımlarındaki farklılıklar, evlilik pratikleri, kuşaklar arası kültürel aktarım biçimleri, Bosna ile kurdukları ilişkiler ve İnegöl'deki diğer etnik gruplara yönelik algıları, Boşnak kimliğinin inşa sürecini şekillendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır. Günümüzde kimlik, etnik ve bireysel kimlik ekseninde şekillenen dinamik ve tamamlanmamış bir yapıya sahiptir; bu nedenle sürekli bir değişime açıktır. Göçmen kimlikleri ise anavatan ve göç edilen yer arasında kurulan bağlar üzerinden şekillenmekte, bu bağlamda çoklu kimlikler ve çok dillilik sıkça ele alınan konular arasında yer almaktadır. Göçmenlerin çok katmanlı kimlik yapıları ve anavatanla kurdukları ilişkiler, ulusötesilik (transnationalism) ve diaspora hareketliliği bağlamında tartışılmakta; bu ilişkiler zamanla ekonomi, sağlık, turizm ve siyaset gibi çeşitli alanlarda biçim kazanmaktadır. Araştırma soruları ekseninde nitel ve nicel verilere dayanan bu çalışma, İnegöl'de yaşayan Boşnakların kimliklerini nasıl tanımladıklarını, kimliklerinde öne çıkan unsurları ve sembolleri, dili konuşma ve kültüre aidiyet duymadaki farklılıklarını, kökenlerine dair arayışlarını, nostaljik yaklaşımlarını, aile anlatılarının kimlik oluşumuna etkisini ve tüm bu unsurların sonucunda nasıl bir "Boşnaklık" yaşandığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Boşnaklar, Kimlik İnşası, İnegöl, Bosna, Göç, Kuşaklararası Aktarım

ABSTRACT

Discovering Bosniakness: The Reconstruction of Identitity Among Bosniak Descendants in İnegöl

Sevinç, Zeynep

Master's Thesis, Department of Sociology

Supervisor: Associate Prof. Dr. Cenk Beyaz

June 2025

This study examines the identity reconstruction processes of the Bosniaks living in İnegöl, a significant settlement area in Bursa where various ethnic cultures coexist and which continues to receive migration today. Although the Bosniaks migrated from Bosnia to İnegöl over a century ago, following the Russo-Turkish War of 1877–78, they began to re-engage with their identity and establish a more conscious connection with their roots, particularly after the Bosnian War of 1992–1995. Employing a mixed-methods approach, the research analyzes both quantitative and qualitative data collected through 200 surveys and 13 in-depth interviews. The findings reveal that many participants are engaged in a search for their origins and are striving to strengthen their sense of belonging. Key factors shaping the construction of Bosniak identity include variations in language use, marriage practices, intergenerational cultural transmission, relationships with Bosnia, and perceptions of other ethnic groups in İnegöl. Today, identity is understood as a dynamic and unfinished construct, situated at the intersection of ethnic and individual dimensions, and thus remains open to constant change. Migrant identities, in particular, are shaped through the ties formed between the homeland and the host society, bringing concepts such as multiple identities and multilingualism to the forefront. The complex layers of migrant identities and their connections to the homeland are discussed within the frameworks of transnationalism and diasporic mobility, with these relationships taking shape over time across fields such as economics, health, tourism, and politics. Grounded in both qualitative and quantitative data, this study seeks to explore how Bosniaks in İnegöl define their identity, the elements and symbols that are emphasized in this process, their varying levels of language use and cultural belonging, their search for ancestral roots, nostalgic orientations, the role of family narratives in identity formation, and ultimately, the lived experience of "Bosniakness" as it manifests today.

Key Words: Bosniaks, Identity Construction, İnegöl, Bosnia, Migration, Intergenerational Transmission.

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışması, yalnızca akademik bir sürecin değil, aynı zamanda bir yaşam yolculuğunun da ürünü olmuştur. Bu yolculukta bana rehberlik eden, destek veren ve ilham kaynağı olan herkese en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Öncelikle, tez jürimde yer alarak bilgi ve birikimleriyle çalışmamın gelişimine katkı sağlayan, yapıcı eleştirileri ve yol gösterici değerlendirmeleriyle bana yeni ufuklar açan Prof. Dr. Veysel Bozkurt'a sonsuz teşekkür ederim. Tezin analiz sürecinde gösterdiği akademik destek ve yönlendirmeleriyle bana değerli katkılarda bulunan Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın'a ve tez önerisi sürecinde düşünsel çerçevemin oluşmasına katkı sağlayan Prof. Dr. Lütfi Sunar'a içten şükranlarımı sunuyorum.

Bu çalışmanın saha araştırması bölümünde yer alan ve zaman ayırarak samimiyetle deneyimlerini benimle paylaşan tüm katılımcılara gönülden teşekkür ederim. Onların içtenliği ve katkıları, bu tezde anlatılan her düşünceyi daha anlamlı ve gerçek kılmıştır. Tez sürecinde her zaman destekleyici, anlayışlı ve sabırlı yaklaşımıyla yanımda olan, akademik rehberliğini büyük bir nezaket ve özveriyle sürdüren değerli danışmanım Doç. Dr. Cenk Beyaz'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Gerek yönlendirmeleriyle gerekse moral desteğiyle bu süreci daha sağlıklı ve verimli geçirmeme katkı sunmuştur.

Akademik hayatım boyunca beni cesaretlendiren, zorluklar karşısında umudumu tazeleyen, fikirlerimi paylaşabildiğim, motivasyonumu artıran dostlarıma teşekkür ediyorum. Hayatımın her aşamasında yanımda olan, emeğiyle, fedakârlığıyla, sevgisiyle bana güç veren ve yolumu aydınlatan kıymetli anneme minnettarım. On bir yıl önce bu hayattaki yolculuğunu tamamlayan, yaşarken başarılarımla gurur duyan ve ardından bıraktığı değerlerle bana hep yön veren babamın hatırasını saygı ve özlemle anıyorum. Varlıklarıyla hayatımı zenginleştiren sevgili kardeşlerime de içten teşekkürlerimi sunuyorum. Onların desteği, bu süreci daha kolay ve anlamlı hâle getirdi.

Son olarak, bu çalışmayı, hayatın yükünü çok erken yaşta omuzlamak zorunda kalan, oyun çağında sorumlulukla tanışan ve çocukluklarını doyasıya yaşayamamış tüm çocuklara ithaf ediyorum. Onların gözlerinden eksik olmayan umudu ve içlerindeki yaşama sevincini unutmadan; bu tezi, geleceğe umutla bakabilecekleri bir dünyanın var olması dileği ile sevgili yeğenlerim Parla ve Asil'e armağan ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
TEŞEKKÜR ..... **vi**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **ix**
GİRİŞ **1**
KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARIHSEL ARKA PLAN **5**
1. Kimlik 5
1.1.1. Etnik Kimlik 7
1.1.2. Kimlik ve Semboller 8
1.1.3. Kimlik ve Tanımlama 10
1.1.4. Kimlik ve Tamamlanmamışlık 11
1.1.4. Kimlik ve Ötekilik 14
1.1.5. Kimlik ve Ortak Geçmiş 16
1.1.6. Ev, Hafıza ve Kimlik 19
1.1.7. Aile ve Kimlik 23
1.1.8. Kimlik ve Nostalji 27
1.2. Göç ve Kimlik 32
1.2.1. Diaspora 36
1.2.2. Göç, Ulusötesi ve Kimlik 39
1.3. Boşnakların Tarihsel Arka Planı 45
1.3.1. Balkanlardaki Boşnaklık 45
1.3.2. İnegöl'deki Boşnaklık 52
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ **59**
2.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı 59
2.2. Araştırmanın Örneklemi 60
2.3. Araştırma Soruları ve Hipotezleri 63
2.4. Soru Formu Geliştirme 64
2.5. Nicel Veri Analiz Süreci 65
2.6. Nitel Veri Analiz Süreci 65
İNEGÖL'DE BOŞNAKLIĞIN YENİDEN KEŞFİ **67**
3.1. Nicel Demografik Değişkenler 68
3.2. İnegöl Boşnaklarında Aile Yapıları 71

3.3. İnegöl'deki Boşnakların Boşnakça Bilme Düzeyleri 78
3.4. İnegöl'deki Boşnakların Kimliği Algılayış Biçimleri 91
3.5. Köken ile Etkileşim Kurma Biçimi Olarak Bosna'ya Gitme 108
3.6. İnegöl'deki Boşnakların Sosyal Yaşamı ve Kültürü Yaşayış Biçimleri..... 126
SONUÇ 138
KAYNAKÇA 145
EK-1 NİTEL SORULAR 160
EK-2 NİCEL SORULAR 161
EK-3 AYDINLATILMIŞ ONAM FORMU 165
EK-4 ETIK KURUL ONAYI 166

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Balkanlarda Günümüze Ulaşan Osmanlı Eserleri 48
Tablo 2. 1923'te Türkiye'ye Gelen Boşnak Muhâcir Sayısı 50
Tablo 3. 1886 Yılına Kadar İnegöl Kazasında Muhacirler Tarafından Kurulan Köyler ve Muhacir Nüfusu 53
Tablo 4. 1886 Yılı Sonrası İnegöl Kâzasında Muhâcirler İçin Kurulan Köyler 54
Tablo 5. Nitel Katılımcılar 61
Tablo 6. Cinsiyet Dağılımı 68
Tablo 7. Katılımcı Yaş Dağılımı 68
Tablo 8. Katılımcı Meslek Dağılımı 69
Tablo 9. Eğitim Durumu 69
Tablo 10. Anne ve Baba Eğitimi 70
Tablo 11. Yaşanılan Yer 71
Tablo 12. Babaanne ve Dede Boşnaklığı 72
Tablo 13. Anneanne ve Dede Boşnaklığı 72
Tablo 14. Anne ve Baba Boşnaklığı 73
Tablo 15. Eş Boşnaklığı Dağılımı 73
Tablo 16. "Evleneceğiniz Kişinin Boşnak Olması Sizin İçin Ne Derece Önemlidir?" 74
Tablo 17. "Çocuğunuzun Evleneceği Kişinin Boşnak Olması Sizin İçin Ne Derece Önemlidir?" 74
Tablo 18. Ailedeki Yaşlıların Boşnakça Bilme Düzeyleri 78
Tablo 19. Anne ve Babanın Boşnakça Bilme Düzeyleri 79
Tablo 20. Katılımcının Boşnakça Anlama ve Konuşma Düzeyleri 80
Tablo 21. Ailedeki Çocukların Boşnakça Bilme Düzeyleri 82
Tablo 22. Cinsiyete Göre Aile Buluşmalarında Boşnakça Konuşma T-testi 83
Tablo 23 Kadın-Erkek Aile Buluşmalarında Boşnakça Konuşma Farklılıklar 83
Tablo 24. Anneanne Boşnaklığı ve Aile Buluşmalarında Boşnakça Konuşma T-testi 83
Tablo 25. Anneanne Boşnaklığı Aile Buluşmalarında Boşnakça Konuşma Farklılıklar 84
Tablo 26. Babaanne Boşnak Olma ve Aile Buluşmalarında Boşnakça Konuşulur T-testi 84
Tablo 27. Babanne Boşnaklığı ve Aile Buluşmalarında Boşnakça Konuşulur 85
Tablo 28. Yaş Gruplarına Göre Aile Buluşmalarında Boşnakça Konuşulur Değişkeni Arasındaki İlişki 86
Tablo 29. Yaş Gruplarının Aile Buluşmalarında Boşnakça Konuşulur Karşılaştırılması 87

Tablo 30. Cinsiyete Göre Kimlik Tanımlamaları 93
Tablo 31. Sosyal Çevrelerindeki Kişilerin Boşnak Olma Durumu 95
Tablo 32. İnegöl'de Bulunan Etnik Kökenlere Yakınlık 100
Tablo 33. Arnavut Kimliğine Yakınlık 104
Tablo 34. Bursa Yerlisi Türk ve Türk'e Yakınlık 105
Tablo 35. Bosna'ya Aidiyet 112
Tablo 36. "Her Yıl Bosna'ya Gitmek İsterim" 113
Tablo 37. "Bosna'da Bir Evimiz Olsun İsterim" 114
Tablo 38. "Çocuğumun Bosna'da Yaşamasını İsterim" 114
Tablo 39. "Bosna'da Sürekli Yaşamak İsterim" 115
Tablo 40. Kadın-Erkek Bosna'ya Gitme Oranları 122
Tablo 41. Bosna'ya Gitmede Yaş Grupları 123
Tablo 42. Bosna'ya Gitmede Kimlik Algıları 124
Tablo 43. "Evde Boşnak Yemekleri Yapılır" 126
Tablo 44. "Düğünlerimiz Boşnak Kültürüne Göre Yapılır" 127
Tablo 45. "İnegöl'de Boşnak Dernekleri Boşnak Kültürü İçin Önemlidir" 127
Tablo 46. "İnegöl'de Bulunan Boşnak Kültürü ile İlgili Etkinlikleri Takip Ederim" 130
Tablo 47. "Çocuğumun Boşnak Kültürü ile Büyümesini İsterim" 131
Tablo 48. İnegöl'deki Boşnak Kültürünü Yaşama ve Aidiyet 131
Tablo 49. Yaş Gruplarına Göre Boşnak Kültürüne Aidiyet Arasındaki İlişki 132
Tablo 50. Yaş Gruplarının Kültürel Aidiyetinin Karşılaştırması 133
Tablo 51. Anneanne Boşnaklığı ve Kültürel Aidiyet 135
Tablo 52. Anneanne Boşnaklığı Gruplar Arası Farklılıklar 135
Tablo 53. Eşin Boşnaklığı ve Boşnak Kültürüne Aidiyet T-testi 136
Tablo 54. Eşin Boşnaklığı ve Boşnak Kültürüne Aidiyet Karşılaştırma 136

GİRİŞ

Kimlik kavramı, günümüzde en çok tartışılan toplumsal olgulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin nereden geldikleri, ne iş yaptıkları, hangi dine inandıkları, hangi ülkenin vatandaşı oldukları ve içinde bulundukları kültür içerisindeki rolleri, kimliğin bileşenlerini oluşturan temel unsurlar arasındadır. Bu sorulara verilen yanıtlar, birey hakkında çeşitli yargılarda bulunmamıza olanak tanır. Aynı zamanda, bireyin giyimi, ten rengi, davranış biçimleri gibi dışavurumlar da onun inanç sistemi, etnik kökeni ya da mesleki konumuyla ilgili ipuçları sunabilir. Dolayısıyla kimlik, sadece bireyin kendisini tanımlama biçimiyle sınırlı kalmaz; semboller, görünür göstergeler ve toplumsal algılarla şekillenen çok boyutlu bir yapı haline gelir.

Kimlikle doğrudan ilişkili bir diğer önemli olgu ise göçtür. Göç, tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de savaşlar, siyasi istikrarsızlıklar, ekonomik krizler, iklim değişiklikleri ve sağlık tehditleri gibi zorlayıcı nedenlerle gerçekleşmektedir. Bunun yanı sıra daha iyi yaşam koşullarına erişme arzusu, evlilik, ticaret ya da eğitim gibi gönüllü nedenlerle de insanlar göç etmektedir. Bu çeşitlilik, göçün çok katmanlı bir sosyal olgu olduğunu göstermektedir. Göç süreci yalnızca fiziksel bir yer değişikliğini değil, aynı zamanda bireyin kimliğini etkileyen derin bir dönüşüm sürecini de beraberinde getirir. Göç öncesinde sahip olunan 'menşe kimlik' ile göç sonrası içinde bulunulan 'ev sahibi toplum kimliği' arasında yaşanan etkileşim, göçmenin kimliğinde çeşitli değişim ve yeniden yapılanmalara neden olmaktadır.

Bu çalışma, Bursa iline bağlı İnegöl ilçesinde yaşayan Boşnak kökenli bireylerin kimliklerini yeniden inşa etme süreçlerini incelemeyi amaçlamaktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki toprak kayıpları ile özellikle Bosna-Hersek bölgesinden Anadolu'ya doğru yoğun bir göç dalgası yaşanmıştır. Bu süreçte, Osmanlı kimliğinin bir uzantısı olarak görülen Boşnakların bir kısmı da Türkiye'ye göç etmiş ve çeşitli illere yerleştirilmiştir. İzmir, Ankara, İstanbul, Kocaeli, Kütahya, Adana, Konya ve Bursa gibi büyük şehirler, Boşnak nüfusun yerleştiği başlıca bölgeler arasında yer almaktadır. Bu şehirler içinde Bursa hem politik koşullar hem de iklimsel benzerlikler sayesinde en yoğun göç alan şehirlerden biri olmuştur. Özellikle Bursa'nın İnegöl ilçesi, Boşnak nüfusunun önemli ölçüde yoğunlaştığı bir yerleşim yeri haline gelmiştir. Zamanla Boşnaklar, İnegöl merkezinde ve çevresindeki köylerde yaşam kurmuş, göç hareketi farklı dönemlerde dalgalar halinde

devam etmiştir. Türkiye'nin farklı şehirlerine yerleştirilen Boşnakların bir kısmı da daha sonra İnegöl'e göç etmiştir. İnegöl'ün etrafında yer alan ormanlık alanlar ve tarıma elverişli ova yapısı, ilçede mobilya üretiminin gelişmesine zemin hazırlamış; bu durum hem ekonomik hem de demografik açıdan ilçe çeşitli etnik grupların ilgisini çekmiştir. Günümüzde İnegöl, farklı etnik kökenlerden bireylerin bir arada yaşadıkları, kültürel çeşitliliği yüksek bir sosyal dokuya sahip olan önemli yerleşim alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada, İnegöl'de yaşayan Boşnakların kimliğini yeniden inşa etme sürecine odaklanılmasının temel nedeni, 1992-1995 yılları arasında yaşanan Bosna Savaşı'dır. Savaş, Türkiye'de yaşayan Boşnak kökenli bireyler için yalnızca politik bir kriz değil, aynı zamanda kimliklerinin farkına varmalarına yol açan tarihsel bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte, kökenlerinin savaş altında olması, Bosna'daki akrabalarına ve topluluklarına destek olma çabası, kimliklerini yeniden düşünmelerine ve daha bilinçli bir şekilde sahiplenmelerine neden olmuştur. Savaşla birlikte, bireyler yalnızca etnik kimliklerini keşfetmekle kalmamış, aynı zamanda bu kimliğe yönelik duygusal ve politik bir bağlılık geliştirmişlerdir. Bosna'daki gelişmeleri yakından takip eden Boşnak toplumu, yaşanan acılara karşı duyarlılık geliştirmiş ve dayanışma duygusuyla harekete geçmiştir. Bu dönemde Türkiye genelinde olduğu gibi İnegöl'de de birçok Boşnak derneği kurulmuştur. Savaşın yarattığı birliktelik duygusu, Boşnak kimliğinin kolektif olarak yeniden yapılandırılmasına katkı sunmuş; dernekler yalnızca savaş döneminde değil, sonrasında da kültürel organizasyonlar, dayanışma etkinlikleri ve sosyal faaliyetler yoluyla kimliğin yaşatılmasında aktif rol oynamıştır. Savaş sonrasında bu dernekler, sağlık, eğitim ve ticaret gibi alanlarda Bosna'daki topluluklarla ilişkilerini sürdürmüş ve bu sayede hem kökenle kurulan bağları güçlendirmiş hem de kültürel aidiyetin canlı tutulmasına katkıda bulunmuşlardır.

Bu çalışma, İnegöl'de yaşayan Boşnakların kimlik algılarının zaman içerisindeki değişimini çok yönlü bir biçimde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Boşnak kimliğinin bireyler tarafından nasıl tanımlandığı, kimliğin hangi unsurlar üzerinden kurulduğu, Boşnakça dilinin kullanımında etkili olan faktörler, bireylerin kökenleriyle nasıl bir ilişki kurdukları ve kültürel aidiyetlerini nasıl deneyimledikleri ele alınmıştır. Araştırmada, nitel ve nicel veri toplama tekniklerinin bir arada kullanıldığı karma yöntem benimsenmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakatlar aracılığıyla bireylerin kimliğe dair anlam dünyaları derinlemesine sorgulanırken; çevrimiçi olarak uygulanan anketler ile daha

İnegöl'de yaşayan/yaşamış geniş bir katılımcı kitlesinin genel eğilimleri ve kimliğe ilişkin tutumları nicel olarak analiz edilmiştir. Her iki yöntem sonucunda elde veriler birlikte kullanılmış böylece hem bireysel deneyimlerin hem de topluluk düzeyindeki eğilimlerin bir arada değerlendirilmesi mümkün olmuştur.

Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır: Kavramsal çerçeve, araştırma yöntemi ve bulguların analizi. İlk bölümde bireysel ve sosyal kimliğin nasıl oluştuğu ele alınmakta, ardından etnik kimlik bağlamında yürütülen kuramsal tartışmalara yer verilmektedir. Etnik kimlik, genellikle 'biz' ve 'öteki' ayrımı üzerinden grubun sınırlarını çizer. Bu sınırların içinde kalan bireyler olumlu özelliklerle tanımlanırken, sınırın dışında kalanlar istenmeyen, yabancı ya da tehditkâr olarak algılanabilir. Böylelikle 'öteki' olarak konumlanan bir grup ortaya çıkar. Ancak kimlik sabit bir yapı değildir; sürekli olarak yeniden inşa edilen, dinamik bir süreçtir. Bu da kimliğin tamamlanmamışlığına ve sürekli yeniden inşa edilebilirliğine işaret eder. Kimliğin yeniden inşa sürecinde ailede ve toplumsal düzeyde geçmişin anlatımı, nostalji, semboller ve kimliğin inşa edildiği mekânlar önemli bir rol oynar. Bu mekânlar hem fiziksel (somut) hem de sembolik (soyut) sınırlarla çevrelenmiştir ve aidiyet hissini pekiştiren unsurlar arasında yer alır.

Kimlik, meslekten toplumsal rollere kadar birçok alanda tartışma konusudur. Bu tartışma alanlarından biri de göç olgusudur. Göçmenler, göç ettikleri yerlere yalnızca fiziksel olarak değil, aynı zamanda kültürel birikimleriyle de giderler. Zaman içinde yerleştikleri ülkenin kültürünü kısmen ya da bütünüyle benimseyebilir, bu sayede çok kültürlü bir yapının parçası olabilir ya da asimile olur. Kültürü benimsememesi durumunda ise kültürel marjinallik yaşayarak toplumdan izole bir şekilde varlıklarını sürdürebilirler. Göç ve kimlik ilişkisi bağlamında diaspora, ulusötesilik, çokkültürlülük ve çok dillilik gibi kavramlar ön plana çıkar. Çünkü göç deneyimi, aynı yerden çıkıp aynı yere varılsa bile, her birey için aynı şekilde işlemez. Ayrıca kuşaklar arasında da kültürün yaşanma ve aktarılma biçimlerinde farklılıklar oluşmaktadır.

İkinci bölümde araştırmada kullanılan yöntem, çalışmanın amacı ve önemi, örneklem, hipotezler ve araştırma soruları ele alınmıştır. Bu çerçevede öncelikle yönteme dair bilgi verilmiş, ardından örneklem yapısı açıklanmıştır. Çalışmanın örneklemini, İnegöl'de yaşayan Boşnak bireyler oluşturmaktadır. Bu örneklem üzerinden kimliğin yeniden inşa süreci analiz edilmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında nicel ve nitel veriler birlikte

kullanılmış; bu sayede kimlik olgusuna dair daha derinlemesine bir anlayış elde edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında 200 kişiye anket uygulanmış, ayrıca 13 katılımcı ile derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakat görüşmelerinde çeşitliliği sağlamak amacıyla farklı yaş gruplarından ve farklı eğitim düzeylerine sahip katılımcılar seçilmiştir. Katılımcıların üçü, Bosna'da yaşamış ya da hâlen yaşamakta olan bireylerden oluşmaktadır. Bu tercihle, kimlik algısı üzerinde Bosna'nın etkisinin incelenmesi hedeflenmiştir.

Araştırmanın son bölümünde ise, nitel ve nicel veri toplama yöntemleriyle elde edilen bulgular analiz edilmiştir. Öncelikle katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve ikamet ettikleri yer gibi demografik özelliklerine yer verilmiştir. Ardından, Boşnak aile yapılarında evlilik tercihleri ile Boşnakça dilini konuşma düzeyleri değerlendirilmiştir. Katılımcıların kendilerini ve İnegöl'deki kökenlerini tanımlarken hangi kimlik tanımlarını kullandıkları incelenmiş; Bosna ile kurdukları etkileşim biçimleri ve bu etkileşimde etkili olan faktörler ele alınmıştır. Son olarak hem Bosna'ya duyulan aidiyet duygusu hem de İnegöl'deki kültürel kimliğe yönelik aidiyet düzeyi analiz edilmiştir. Böylece, İnegöl'de yaşayan Boşnak kökenli bireylerin kimlik oluşum sürecinde etkili olan başlıca unsurlar ortaya konmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARIHSEL ARKA PLAN

1. Kimlik

Kimlik, kim olduğumuz, nereden geldiğimiz, nereye gideceğimiz, vatandaşı olduğumuz devlet, mensubu olduğumuz din gibi kişilerin hayatını tümüyle etkileyen sorulara verilen cevaplardır. Aile hikâyeleri, yaşanılan ev, ait olunan devlet, din, dil, kültür ve tarih gibi etmenler kişinin kimliğini inşa eder. Kişiler belli bir grubun içinde doğarlar. Doğduktan sonra var oldukları grubun özelliklerini taşımaya başlarlar. Nerede doğduğumuz, aile yaşantımız ve içinde yaşadığımız topluluk kimliği inşa eden unsurlardır. Çünkü bireyler üstelik kendilerinden önceki atalarının birikimlerinin içine doğarlar ve onları zamanla benimserler. Birey, doğduğu yerde zaman içerisinde sosyalleşerek bir birey olabilir. Şeyla Benhabib (1999), bedenin hayatta kalabilmesi, ihtiyaçlarının giderilebilmesi ve benliğinin gelişebilmesi ancak kişinin doğduğu cemaati içerisinde uyumlu bir şekilde var olabilmesi ile mümkün olacağını dile getirmiştir. Ona göre birey, ancak bir cemaat içerisindeki diğerleri ile etkileşime girmeyi öğrenmek kaydıyla bir benlik kazanabilir, yani konuşma ve eylemde bulunma yeteneğine sahip bir varlık haline gelebilir. Konuşma ve eyleme geçebilme yeteneği insanları diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerdendir. Aslında kişi insan olabilmeyi eyleme geçme, konuşma ve topluluğun içinde benlik inşa edebilme ile sağlar. Çünkü bireyler ancak bir topluluğun içinde gözlemleyerek konuşmayı, hayatta kalmayı ve eyleme geçebilmeyi öğrenirler.

Kimlik, bireysel ve sosyal olmak üzere ikiye ayrılır. Sosyal kimlikler başkaları tarafından konumlandırılan ya da birilerine isnat edilen kimliklerdir. Bunlar bir kişinin uyumlu olabilmek için topluluk içerisinde inşa edilmiş hem dış görünüşüyle hem de hâl ve tavırları ile sergilemesi beklenen şeylerdir. Kişisel kimlik ise beklentilerden ziyade kişinin kendisine yönelik atfettiği anlamları ifade eder. Bu anlamlar etkileşim sırasında meydana çıkan öz tanımlamalar ve atıflardan oluşur (Snow ve Anderson, 1987, s. 1337). Sosyal kimlikler, kültürel olarak belirlenmiş pratikler repertuarına dayanan ve bu kültürel pratiklerin sonucunda inşa edilmişlerdir. “Her ne kadar ilk etapta içsel olarak kavramsallaştırılsa da, bu süreçler zorunlu olarak işlemsel ve sosyaldir (bireysel durumda bile) çünkü hem onsuz hiçbir anlam ifade etmedikleri bir izleyici kitlesi hem de dışarıdan türetilmiş bir anlam çerçevesi varsayarlar” (Jenkins, 1994, s. 199). Kişiler, sosyal ve

kişisel kimlikleri vasıtasıyla başkaları ile iletişim kurar ve bu iki kimliğin harmanlanması sonucu kişinin kendi kimliği oluşur. Bununla beraber kişiler kimi zaman bireysel kimlikleri ile eyleme geçerken kimi zaman da sosyal kimlikleri ile hareket etmek durumunda kalırlar.

Kimliğin ne olduğuna dair tartışmalar sürekli gündemde yerini korumaktadır. Özellikle göçmenler üzerine yapılan çalışmalarda hangi kimliğin geçerli olduğu, menşe (göç ettikleri yere dair birikimler) kimlik ve ev sahibi kimlik (göç edilen ülke) arasında nasıl bir etkileşim kurulduğu, göçmenlerin kimliklerini yeniden nasıl inşa ettikleri çokça tartışılmıştır. Diğer taraftan kimlik, kadınların kimliklerini etkileyen unsurların ne olduğu, kadın kimliklerinin nasıl inşa edildiği ve bu kimliklerin baskılanmasında nelerin ön plana çıktığını vurgulayan feminist kuramda da önemli bir yere sahiptir (Bickford, 1997; Hekman, 2000; McNay, 2010; Silvey, 2004).

Kimlik, kimileri için çeşitliliklerin bir arada olduğu renkli bir yapı iken kimileri için ise daha çok net sınırları olan bir yapı olarak tasvir edilir. Kimlikler etkileşim, müzakere ve paylaşılanları anlamlandırma süreçlerinden ortaya çıkar. Bunu "yansıtıcı kimlik" (reflective identity) olarak nitelendirebiliriz. Çünkü kimliğin yorumlanması zaman içinde potansiyel olarak değişmektedir (Clegg vd., 2007, s. 498). Amin Maalouf (2014), kimliği yamalı bir bohçadan ziyade gergin bir tualin üzerindeki desen olarak görmektedir. Kimliğin tek bir yerine dokunulduğu takdirde sarsılan tüm bir tual olacağını söylemiştir. Farklılıkların da içinde olduğu fakat bu farklılıkların zamanla bir bütün oluşturduğu kimlik, kişilerin hayatında önemli bir noktada durmaktadır. Kişi, "ben kimim" ya da "nereye aitim" sorularını yanıtlarken onun için gerçekten açık ve net olmayan bir şeyle karşı karşıya kaldığında bir kimliğe sahip olduğunu ya da bir kimliğe sahip olma ihtiyacını idrak eder (Bauman, 1998, s. 205). Çünkü her iki sorunun cevabı da kimliğin anlamlandırılması ile ilgilidir. Bu anlamlandırma var olunan grubun içinde inşa edildiği gibi grubun dışına çıkıldığında da fark edilmektedir. Genellikle etnik kimliği ya da dini kimliği doğrultusunda dışlanan kişiler kendi kimliklerini bu dışlanma sonucunda fark ederler. Balkanlarda homojen bir ulus oluşturmak adına dini kimlikleri doğrultusunda sürekli ötekileştirilen Boşnaklar, Sırp ya da Hırvatlar ile aynı olmadıkları için bu iki kimlik arasında seçim yapmaya zorlanmışlardır. Diğer taraftan ise kendi kimliklerini Osmanlı Devleti'nin devamlılığı olarak görmüş ve diğerleri tarafından da bu şekilde gösterilmişlerdir (Sancaktar, 2019, s. 9).

1.1.1. Etnik Kimlik

Kimlik çalışmalarında etnik kimlik ön plana çıkmaktadır. Etnik kimlik; bireylerin etnik grup ya da gruplar ile olan bağlılığı üzerinden kendini tanımlamaları ile ilişkilidir (Brettell ve Sargent, 2006, s. 3). Ayrıca etnik kimlik, grup içerisindeki benzer değer yargıları, sosyal inançlar ve normlara dayanır (Çağırkan, 2016, s. 2617). Etnik kimlik, kişinin kendi grubu ve diğerleri arasında sürekli bir dizi farklılık yoluyla oluşturulması, korunması, yeniden teyit edilmesi ve hatta reddedilmesidir. Bu nedenle farklı etnik grupların içinde anlamlar arasında karşılıklı etkileşim ve diyaloglar mevcuttur. Bu diyalojik süreç, hem bireysel kimliklerde hem de etnik gruplarda kimlik(lerin) inşasında failliği içermektedir (Brettell ve Sargent, 2006, s. 3). Üstelik bu süreç sadece bireysel kimlik arayışlarına indirgenemez. Çünkü kökleri sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilere ve bu ilişkilerin çeşitliğine dayanır (Tseng, 2002, s. 386).

Etnik kimliğin inşa edilmesinde ön plana çıkan faktörlerden biri de milliyetçiliktir. Kültür çalışmaları ile bilinen Arjun Appaduria'ya göre milliyetçilik ve etnik kimlik birbirini besleyen iki unsurdur. Milliyetçiler etnik kategoriler inşa eder. Bunun sonucu olarak da "diğerlerini" karşı-etnisiteler inşa etmeye iter. Siyasi kriz zamanlarında karşıtlıklar sonucunda inşa edilen diğerleri yeni keşfedilen karşı-milliyetçiliklerle birlikte var olan düzene karşı kendi etnik kimliklerini yaşayabilecekleri yeni karşı-devletler talep eder. Ona göre "doğal bir kader gibi görünen" her milliyetçilik için, tepkisel bir yan ürün olan bir "diğeri" oluşur (Appadurai, 1993, s. 800).

Siyasi güç, kimliği yasaklayan ya da yücelten bir unsur olabildiği gibi aynı etnik kökene sahip kişilerle evliliklerin tercih edilmesi ya da ticaret yapılması gibi gerekçeler, etnik kimlik, siyaset, sosyal ve ekonomi ilişkisini ortaya koymaktadır. Evlilik ve etnik kimlik tartışmaları ekseninde Appadurai çalışmasında Yugoslavya sonrası Balkanlar'da ailelerin hangi kabileye ait olduğu tartışma konusu olan Sırplar ve Hırvatlar arasında karma evlilik yapan en az 2,8 milyon Yugoslav aileyi örnek vermiştir. Etnik milliyetçiliğin yoğun bir şekilde tartışıldığı dönemde, sivillerin aile içerisindeki karışık duyguları, aynı evde savaşan grupların üyelerinin bulunduğu ve ailelerin parçalanmış bağlılıkları yanında Bosna-Hersek'teki Sırpların, Müslümanların ve Hırvatların temel bir düşmanlığı olmadığı görüşünü savunanlar göz ardı edilmiştir. Ona göre kökeni ne kadar şüpheli ve soyağacı ne kadar kırılgan olursa olsun, etnik aidiyet ilkelerinin nasıl olup da büyük grupları çok hızlı bir şekilde şiddet eylemlerine sevk edebildiğinin anlaşılması güçtür (Appadurai, 1993, s. 801).

Fakat diğer taraftan etnik kimlik çalışmalarında sıkça sorulan sorulardan biri de birbirinden ayrılmış ve aynı etnik kimliğe sahip kişilerin nasıl oluyor da bir araya gelebildikleridir. Düğünler, doğumlar ve cenazeler gibi önemli sosyal olaylara katılmaya veya katılmamaya eşlik eden karmaşık yükümlülük ve suçluluk duygusu kişinin ekonomisini yöneten bir durumdur (Conradson ve Mckay, 2007, s. 169). Neticede aslında sık sık görüşmeyen kişilerin uzaktaki akrabaları için doğum, düğün ya da ölüm gibi anlarında birlikte olabilmek için kat ettikleri yolların sosyal ilişkileri ve ekonomiyi de etkilediği düşünülmektedir.

1.1.2. Kimlik ve Semboller

Kimlik, ilk önce simgeler, hatta görünüşlerden oluşur. Bir topluluğun arasında bizimle aynı tınılara sahip isimleri olan, benzer görünüş yapılarına sahip, aynı dili konuşan, aynı şeyleri yapan, aynı yemekleri tüketip benzer şarkıları dinleyen ve hatta aynı kusurlara sahip olan insanlar gördüğümüzde böyle bir topluluk tarafından temsil edildiğimizi hissedebiliriz (Maalouf, 2014, s. 100). Kimliğe dayalı benzerliklerle çevrili bu alanı tehlikelerin olmadığı güvenli bir alan olarak düşünebiliriz. Çünkü benzer özelliklere ve kusurlara sahip olmak dahası o kişilerin neler yapabileceğine dair tahminler yürütmeyi de beraberinde getirir. Diğer taraftan kimliğe dayalı benzerlikler arkadaşlık, evlilik ya da akrabalık gibi ilişkilerle birlikte sürekli olarak içinde sosyalleştiğimiz ve tüm yönleriyle tanıdığımız bir alana dönüşür. Tüm bunların sonucunda bizim kimliğimizi yansıtan somut semboller ortaya çıkar. Semboller, grup ve kimlik aidiyetinin yansıtılmasında etkin rol oynar. Kimliğin, grubun ve kültürün sembolleri aidiyetin sürekliliğini güçlendirir (Hatch ve Schultz, 2002, s. 991). Bu nedenle bir grup kurulduğunda genellikle ilk yapılan işlerden biri de o grubu ifade eden bir sembol seçmektir. Naziler dediğimizde herkesin aklına aynı sembol gelmektedir. Ya da Boşnakları katletmek için kurulan Çetnik çetesinin el işareti yine bilinen bir işarettir. Bu semboller kimi zaman bir el işareti kimi zaman bir bayrak kimi zaman da bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Erving Goffman (2014), kişilerin kimliklerine ya da gruplarına dair rozet ya da alyans gibi unsurların o kişileri tanımamızda önemli göstergeler olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte bir sembolün ilettiği toplumsal bilgi; itibar, onur veya rağbet edilesi bir sınıfsal konuma dönük özel bir iddia içerebilir. Ya da tam tersi olarak o kişinin ayrımcılık ya da aşağılanma gibi şeylere maruz kalmasına da neden olabilir. Askeri rütbeleri belirten rozetler arttıkça kişiye saygı duyulmasını sağlarken dini kimliğe dair isim ya da başörtüsü göstergeleri genellikle Avrupa'da Müslümanları dezavantajlı durumların içine düşürebilmektedir. Herhangi bir

sembolle varlığı bağdaştırılan birey, artık bir grubun parçası olur. Onun düşüncesinin ne olduğunun ya da neleri destekleyip desteklemediğinin bir önemi yoktur. Temsil ettiği grubun özellikleri daha belirgin olarak görülmektedir.

İçinde bulunduğu grubun sembollerini zamanla benimseyen kişi hem dışsal bağdaştırmalarla hem de her gün yeniden inşa edilen bir süreçle bu sembolleri kabul etmeye başlar. Richard Jenkins bu süreci "özdeşleşme" olarak tanımlamaktadır (Jenkins, 2008, s. 201). Fakat kimi zaman sembollerin anlamı diğerleri için negatif şeyler çağrıştırabilir ya da aşağılanabilir. Maalouf, sembollerinin anlamları ve kendi varlıkları az da olsa aşağılanmış, dışlanmış ya da kendilerini tehdit altında hisseden her insan topluluğunun haklı olduğunu düşündüğünü vurgulamıştır. Bu kişilerin aynı zamanda cennete gitmeyi ve kendi insanlarının hayranlığını hak ettiği inancı içinde olacağına değinmiştir. Bunun sonuncunda da en korkunç vahşete sapacak katiller üretme eğiliminde olduklarını söylemiştir (Maalouf, 2014, s. 29). Diğer taraftan cennete gideceğine ve hayranlığı hak ettiğine grubun içerisinde inandırılır ve grubun korunması gerektiğine dair düşünceleri benimser. Grup ile belli aralıklarda toplanma, liderin "etkileyici" hitabı ve grup sembolleri bu aidiyeti güçlendirir. Goffman'ın "damga" olarak kullandığı betimleme bu duruma örnektir. Bu aşağılanma sadece kendisine ya da sembollere yönelik değil içinde bulunduğu grubu ve kolektif kimliği de kapsamaktadır. Damgalı bireyin diğerleri tarafından toplumsal kimliğinin lekelenmiş yönleri, hem onun içinde bulunduğu gruptaki kişilerde hem de damgalı bireyin kendisinde, onun da herkes gibi saygı duyulmayı ve dikkate alınmayı hak ettiği beklentisi oluşturur. Fakat bu beklentiye rağmen diğerleri, damgalı bireye istediği muameleyi yapmazlar; söz konusu durumda, damgalı bireyin gözünde, kendi niteliklerinden bazılarının buna neden olduğu düşüncesi tezahür eder. Böylece damgalı birey önceki olumsuz tecrübelerinden de yola çıkarak kendi kimliğinin nasıl algılanacağına dair şüpheye düşer: "Damgalı birey, biz normal insanların onu ne olarak tanımlayıp kendisine nasıl bir kimlik atfedeceğimiz ve onu nasıl karşılayacağımız hususunda güvensiz bir hissiyat içerisinde bulunabilir" (Goffman, 2014, s. 38-44). Bu hissiyat damgalı bireyi başkaları ile iletişim kurmasında ya da sosyal yaşantısında da etkileyebilir. Dolayısıyla, bir birey kendisini ima edilen sosyal kimliğin arzu edilen veya gerçek benlik algısıyla tutarsız olduğu bir rolün içinde bulduğunda, rol mesafesi oluşması muhtemeldir. Snow ve Anderson (1987) tarafından Amerika'daki evsizler (homeless) üzerine yapılan bir çalışmada evsizlerin rutin olarak kendilerini düşük statülü, olumsuz değerlendirilen rollerle (örneğin, dilenci, gündelikçi, serseri) anılmış veya bu rolleri

canlandırırken bulduklarından, birçoğunun kendilerini bu rollerden ayırmaya çalıştıkları tespit etmiştir.

1.1.3. Kimlik ve Tanımlama

Kimlik, "kimin kim olduğunu" (ve dolayısıyla "neyin ne olduğunu") bilmenin bir güzergâhıdır. Bu güzergâh dahası bize kim olduğumuzu bilmeyi, başkalarının kim olduğuna dair fikir yürütebilmeyi ve onların bizim kim olduğumuza dair fikirler edinmesini sağlar. Bireyler ve topluluğun içindeki üyeler olarak, insan dünyasının ve onun içindeki konumlarımızın tek yönlü bir şeyden ziyade çok boyutlu bir sınıflandırması veya haritalanması olduğunu düşünmek gerekir. Kişinin yaptığı, inşa ettiği ve sonraki nesillere aktardığı bir şey olmasının aksine kimlik, insanın sahip olabileceği ya da olamayacağı bir şey değildir (Jenkins, 2008, s. 5). İnsan, bu çok boyutlu sınıflandırmalar veya haritalandırmalar arasında farklı yönlere doğru hareket eder. Tam olarak bir kimlikte ya da bir sınıflandırmada sabit kalmak mümkün değildir. Kişi aynı anda birden fazla kimliği de üzerinde taşıyabilir. Bir kişinin ailesine karşı farklı sorumlulukları ve davranışları olduğu gibi iş yerine karşı farklı sorumlulukları ve zorunlulukları vardır.

Birey vatandaşı olduğu ülkeye ya da mensup olduğu dine karşı farklı zorunlulukları ve sorumlulukları bulunur. Günlük yaşantı içerisinde bu kimlikler arasında geçişler yaparak hayatı idame eder. Ya da kişi, kimi zaman bir kimliği seçip diğerlerini o an için görmezden gelebilir. Bu da kimliğin donuk bir şey olmaktan ziyade akışkanlığını gösterir. Zygmunt Bauman (2018), *Akışkan Modernite* kitabında kimlikten söz ettiğimizde aklımızda uyum, bütünlük ve mantık imgesinin bulunduğunu ve bunların hayatın akışı içerisinde eksiklerini sürekli hissederek arayış içerisinde olduğumuzu dile getirmiştir. Üstelik Bauman, kimlik arayışını, bu akışkanlığı durdurmak ya da yavaşlatmak adına bir çaba olarak nitelerken diğer taraftan bu akışkanlığı durdurmanın mümkün olmadığı gibi yavaşlatmanın da yine başarılamayacağını vurgulamıştır. Bauman, kimlik arayış çabasını "…bir volkandan yükselen lavın üzerinde arada bir beliren ama tam soğuyup katılaşacakken tekrar eriyip dağılan kabuk öğelerine" benzetmiştir. Bu nedenle kimlik arayışının tıpkı kabuklaşmış lav parçaları gibi belli bir süre durgunlaştıktan belki de yok olmuş gibi göründükten sonra tekrar hareketlenmeye meyilli bir yapı olduğu düşünülmelidir. Bu noktada kabuklaşmayı kıracak tetikleyici unsurların ya da çevre koşullarının oluşması gerekir. Genellikle içinde bulunulan gruptan uzaklaşmak, grubun dışına itilmek ya da ani değişimler gibi kişileri ve toplumları etkileyen nedenler bunu

tetiklemektedir. Ya da siyasi krizler, savaşlar, gönüllü ya da zorunlu göç gibi etmenler kişinin kendi kimliğine dışarıdan bakma olanağı sağlamaktadır.

1.1.4. Kimlik ve Tamamlanmamışlık

Kimlik, bir kişinin, bir grupla ya da bir idealle bazı ortak kökenlerin veya paylaşılan özelliklerin tanınması ve bu tanışıklığın dayanışma ve bağlılık yolları ile doğal olarak devam ettirilmesi üzerine inşa edilir. Stuart Hall, bu sürecin hiçbir zaman tamamlanmayacağını, kişilerin ve toplumların sürekli yeni bir kimlik inşa sürecinin içinde olacağını dile getirmiştir (Hall, 1996, s. 5). Çünkü birey ve toplumlar sürekli yeni şeyler tecrübe ederler ve bu tecrübelerini bir sonraki kuşaklara aktarırlar. Bu nedenle kimlik, aslında bireyler ve gruplar için karşılaşılan belirli bir durum ile başa çıkmanın ve hayatta kalmanın bir yoludur (Frith, 1996, s. 115). Kişiler ve gruplar aynı zamanda karşılaştıkları durumlarda genellikle hayatta kalmak için kendi kimlikleri doğrultusunda karar alır, seçimler yaparlar ya da yapmak zorunda bırakılırlar. Kimlik seçimlerinde kişinin ne kadar rol aldığı ve bu seçimlerde dışarıdan ne kadar baskı olduğu çokça tartışılan bir konudur. Bazen bu seçimler, sistematik şiddete maruz kaldığında oradan göç etmek ya da baskılar sonucu kimliğini yansıtan unsurlardan uzaklaşmak o unsurları görmemezlikten gelmek arasında karar vermek gibi karşımıza çıkabilir. Tarih boyunca birçok kişi ya da topluluk bu nedenle göç etmiş ya da kültüre dair unsurlarını unutmak zorunda bırakılmıştır.

Kimliklerin “sarsıcılığına”, “geçiciliğine” ve “güvenilmezliğine” dikkat çeken Bauman, kimliğin birbirinden keskin bir şekilde farklı iki deneyime yol açtığını iddia etmiştir. Kendi istekleri doğrultusunda hareket edebilenler için bu deneyimin neşeli ve coşkulu olduğunu dile getirmiştir. Kimlikler, kimileri için daha umut verici göründüklerinde seçilebilir ya da geçmişteki cezbedici güçlerin etkisinin bitmesi ya da yeni ve daha çekici tekliflerle yer değiştirmesi ile hayal kırıklığına uğradıklarında bir kenara atılabilirlerdir. Diğer taraftan bir yere bağlı olanlar için ise bu deneyim tehdit edici ve korkutucu olarak karşımıza çıkar. Bu kimlikler, uyarılarak ya da uyarı yapılmaksızın belli kişiler ya da gruplar tarafından ellerinden alınabilir. Alışılmış ve tanıdık olan içeriklerinden boşaltılabilir ve işlevsiz hale getirilebilirler. Öte yandan kimliğe sahip kişiler için yeni özellikler ise garip gelebilir veya gündelik alışkanlıklara uymayabilir. Bu nedenle kimliklerin esnekliği ve değişimlere açık olması yeni ve eşi benzeri görülmemiş bir kendini ortaya koyma özgürlüğünün habercisi olabilir. Fakat bu deneyimi bağlılık ve esnek olmayan taraftan yaşayanlar için kaderine ve duygularına karşı duyarsız kaprisli

“bir efendinin köleliğinin” de göstergesi olabilir (Bauman, 1998, s. 207). Kimlik çalışmalarında bu nedenle bireyin rolü ve bu rolü alış biçimleri önemlidir. Birçok araştırmacı çalışmalarında kimlik şekillendirmenin “eylemlilik” yönlerini ele almanın “kimlik inşası”, “kimlik yönetimi”, “kimlik başarısı”, “kimlik üretimi” ve “kimlik projesi” gibi terimler arasında alternatif bir yaklaşım olarak görülebileceğine ve çalışmalarında kullanılabileceklerine dikkat çekmişlerdir (Watson, 2008, s. 126).

Günümüzde ulaşım ve haberleşme kanallarının gelişmesi ile sosyal hareketliliklerin artmasının kimliklerin artık doğumla birlikte din, sınıf ve/veya cinsiyet gibi etkenlerle sabitlenmemesine neden olduğu dile getirilmiştir. Diğer taraftan bu kaynaklar kimliklerin değişimlere çok daha “açık” hale gelmesine neden olmuştur. Bu açıklık insanlara seçimlerinde ve hayatlarının birçok alanında daha fazla “özgürlük” ve seçim imkânı sağlasa da öte yandan kimliklerin giderek daha kırılgan, güvensiz ve belirsiz olmasına yol açmıştır. Seçim yapma olanaklarının fazla olduğu yerlerde, bu kimlik açıklığı somutlaştırılmaya çalışılmaktadır. Özellikle “Amerikan Rüyası” gibi liberalliğin ön plana çıktığı ülkelerde bireylerin, “olmak istediğiniz kişi olabilirsiniz” düşüncesine inandırılıp bu eksende hareket etmeleri teşvik edilmektedir (Collinson, 2003, s. 530). Diğer taraftan bu belirsizlik Deleuze ve Guattarri’nin (2020) “yersizyurtsuzlaşma” (deterritorialization) terimi ile de ilişkilendirilebilir. Yazarlar bu tabiri daha çok göç sonrası için yaşanılan yerden uzaklaşma sonucu anlamsal kopuklukları betimlemek için kullanmışlardır. Yersizyurtsuzlaşma kavramı, kimliklerin, kişilerin ve anlamların yer değiştirmesini tanımlarken, yabancılaşma ve sürgün anının dil ve edebiyatta konumlanması olarak anlaşılmaktadır. Yersizyurtsuzlaşma terimi, gösteren ve gösterilen arasındaki anlamsal kopuşun etkilerine atıfta bulunur (Brah, 2005, s. 201).

Göçmenlerin göç sürecinden sonra kendi ev ve kültürlerinden uzaklaşması kimliklerini inşa eden şeylerden de uzaklaşması olarak düşünülebilir. Bu nedenle anlamsal kopukluk bu kişilerde güvensizlik ve “biz kimdik?” düşüncesine neden olabilir. Nitekim göçmen gruplarında sonraki kuşaklarda kültürden kopuş olduğu birçok çalışma ile ortaya konulmuştur. Ayşe Güveli ve diğerleri (2022) tarafından Türkiye’nin farklı şehirlerinden Almanya’ya göç etmiş, Almanya’dan geri dönmüş ve bu şehirlerde göç etmemiş gibi farklı kategorilerden oluşan 2000 kişiyle yapılan saha araştırmasında kültürel yaşayışın kuşaklar arası değişimi göç etmeyenler ile kıyaslandığında farklılıkların ortaya çıktığı ispat edilmiştir. Bu nedenle kimliğin inşa edildiği yerde yaşıyor olmak kimliğin varlığını korumaya dair önemli bir unsurdur.

Diğer taraftan kişiler bu anlamsal kopuş, güvensizlik ve tanımsızlıkla mücadele etmeye çalışırlar. Bu bazen kendi kültürlerini temsil eden unsurlara marjinalliğe varan boyutta tutunarak eylemler yapmak ya da farklı gruplardan olabildiğince ayrışmak gibi karşımıza çıkarken bazen de Almanya'ya göç eden Türklerin çocuklarını üniversite tahsili için Türkiye'ye göndermeleri ya da Balkanlardaki uzak akraba ile kültürü yaşatmak için evlilik yapılması gibi farklı yöntemlerle karşımıza çıkmaktadır. David L. Collison (2003)'a göre, bireylerin bu güvensizliği aşma, çözme veya reddetme girişimlerinin çeşitli olumsuz sonuçları da ortaya çıkmaktadır. Kimliğin tam anlamıyla güvence altına alınamaz veya tamamen istikrarlı hale getirilemezliğinin bireyleri benliği özne veya nesne olarak güvence altına alma konusunda bir yanılsamada bırakabildiği vurgulanmıştır. Öznelliklerin, modern, rekabetçi ve eşitsiz toplumlarda, genellikle kimliği güvence altına alma girişimlerine yönelik bu kişi merkezli meşguliyetle karakterize olduğunu savunmaktadırlar.

İçinde yaşadığımız rekabetçi ve bireyselliği temel olarak alan günümüz toplumunda Marshall McLuhan (2020) global köy tanımında dünyanın ilişkiler, bilgi akışı ve paylaşımı bakımından büyük bir köye dönüşeceğini dile getirilmiştir. Nasıl ki bir köyde herkes genellikle birbiriyle yakın ilişkiler kurarken öte yandan bilginin hızlı bir şekilde paylaşıldığı gibi dünyada da artık bunun mümkün olacağı ifade etmiştir. Dahası hem somut hem de soyut anlamda çoklu mekânlar bu etkileşimlerin yaygınlaşması için olanaklar sağlamaktadır (Meethan, 2004, s. 140). Kitle iletişim araçları ve ulaşımın yaygınlaşması ile birlikte sadece bilgi akışı ve iletişim kurma olanakları yaygınlaşması değil öte yandan yerelliğin ve yerelliğe dair şeylerin ve kişilerin artık erişilebilir olması ve bunun sonucunda da kendi kimliğini ifade eden kültürden uzakta yaşayan göçmenlerin artık kendi kültürlerine dair şeylere daha rahat erişebilmesi örnek verilebilir (Appadurai, 2006, s. 590). Göçmen dernekleri, sosyal medya hesapları ve diğer kitle iletişim araçları gibi şeyler buna imkân tanımaktadır.

Dünya genelinde göçmen oranlarının yüksek olduğu şehir merkezlerinde kurulan etnik marketler ya da kültüre dair festival alanları da uzaktaki ya da geçmişteki kültürü yakına taşıyan unsurlardır. Kültür ve kimlik alanında çeşitli çalışmalar yapan Homi Bhabha "üçüncü alan" olarak nitelediği bu alanlar hakkında "tarihsel zamanda farklı anlar… geri ve ileri sıçrar" sözünü kullanmıştır (Bhabha, 2016, s. 289). Bir sokak arasında kurulan bu alanlarla birlikte hem kilometrelerce uzağa gidebilir hem de zamanlar arası geçiş yapabilirsiniz. Bu alanlar kişilere uzakta yaşayamadıkları kendi kültürleri hakkındaki

ürünleri satın alma imkânı sağlar. Bu alanların yapısı çok boyutludur ve farklı biçimlerde, derinlikte ve genişlikte yapılandırılmış etkileşimleri içinde barındırırlar. Kişinin ulusal sosyal alanları menşe ülke sınırlar içinde kalırken, ulus ötesi sosyal alanlar aktörleri sınırların ötesinde doğrudan ve dolaylı ilişkiler yoluyla birbirlerine bağlamaktadır (Levitt, 2011, s. 12). Üçüncü alanlar dahası o kültürle hiçbir ilişkisi olmayan kişiler için de kültürü tanıma ve yeni alanlar keşfetme imkânları oluşturur. Üstelik bunun için uzak yollar gidilmesine ya da zamanda yolculuk yapılmasına gerek yoktur.

1.1.4. Kimlik ve Ötekilik

Kimlik inşası süreci, sınırların içinde kalanları "biz"; dışarısında kalanları ise "öteki" olarak nitelendirmektedir. Dışarısı, içerinin pozitifliğine karşı olumsuzluklar ifade eden bir unsurdur. Dışarısı içeride olmayanların ve olamayacakların yeridir. Düşmanlar, dostların olmadığı şeylerdir. Dostlar, ancak olmadıklarını, olmak istemediklerini veya olduklarını söyleyemediklerini düşmanlarında netleştirerek ne olduklarını ve ne olmak istemediklerini düşman imajı üzerinden inşa ederler (Bauman, 1990, s. 143). Ötekilik genellikle etnisite ve din üzerinden kurulmaktadır. Farklı din ve/veya etnisiteye sahip olmak ötekileştirilmek için yeterli bir sebep olarak görülür. Fail için bu farklılıklar şiddetin kaynağı olarak görülmektedir (Rutherford, 2007, s. 17). "Onların" ne olmadıkları veya "bizim" ne olduğumuz bu ikili karşıtlık üzerinden kurulur. Bu süreç olumsuzlamalar üzerinden sürekli olarak tekrar tekrar inşa edilir (Jenkins, 1994, s. 208). Olumsuzlama faaliyeti bu ikisi arasında bir sınır tesis eden "ötenin" araya girmesidir. Sınırda olmak ayrıca "biz kimiz?" ve "onlar kimler?" gibi sorgulamaları beraberinde getirir. Çünkü sınır aynı zamanda öteye en yakın noktadır. Bu nedenle sınırda olanlar ne içeride ne de dışarıda olarak düşünülür. Sınırda olma hali hem dışarıda hem de içeride olma halini de içermektedir. Giorgio Agamben (2017) *Kutsal İnsan (Homo Sacer)* kitabında eşik (threshold) kavramı ile sınırda olanların durumunu anlatmaya çalışmıştır. Ona göre sınır ve sınır görevi gören havaalanları gibi birçok nokta eşik görevi görmektedir. Agamben, sınıra yakın duranlar ve sınırda yaşayanların konumlarını eşikte olmakla eşdeğerde görmüştü. Buradaki kimlikler hem içeridekilerle iletişim kurar hem de dışarıdakilerle. Hem içeridekiler tarafından ötekileştirilirler hem de dışarıdakiler tarafından kabul edilmezler Homi Bhabha ise Güney Afrika'da melez olmayı "tanımlanmamak… iki arada bir derede" olarak betimler. Bunun da asıl sebebinin yuvasız mesken olarak da nitelendirdiği yerinden edilmeye işaret eder. Fakat ona göre burada sorun şudur ki hiç

sorgulanmayan, hiç kimsenin de tabu gibi görüp kabul edemeyeceği şey, tam da bu tanımsızlık halidir (Bhabha, 2016, s. 61).

Amartya Sen, grubun içinden ayrıştırılmasında ötekilerin, hedef tahtası haline getirilen kategoriye dâhil edilerek genellikle yanlış tasvir edilmesi ve yanlış tasvir edilen bu özelliklerin hedef alınan kişinin kimliğinin tek geçerli özelliği olduğunda ısrar edilmesinin ön plana çıktığını dile getirmiştir (Sen, 2006, s. 28). Bu noktada Rene Girard'ın "günah keçisi" metaforu dikkat çekmektedir. Girard, öteki kimliğine sahip kişilerin kültürel düzenin temellerine, ailevi ve hiyerarşik farklılıklara ve o toplumda toplumsal düzenin olmazsa olmaz farklılıklarına saldırdıklarına dair suçlandıklarını dile getirir. Ona göre öteki kimlikler toplumsal bağı gevşetme ile kalmayıp, tamamen yok edeceklerine inanılmaktadır (Girard, 2005, s. 21). Fakat diğer taraftan ötekileştiren insan bu dışsal dayatmalara karşı mücadele ederken hem belirli özellikteki yakıştırmalarına karşı direnmeye hem de sahip olduğu diğer kimlikleri hatırlamaya çalışmaktadır (Sen, 2006, s. 28). Belli özelliklere sahip kişilerin ayrıştırılması aynı zamanda bu kişiler arasında dayanışma duygusunu güçlendirerek yeni bir gruplaşma ve yeni bir kimlik edinme ya da var olan kimliğe bağlanma gibi durumlar ortaya çıkar. Bir tarafta oluşturulan grup olma, aidiyet kurma, ortak hareket etme ve hatta ayrıştırma gibi faaliyetler sonucunda "karşı taraftakiler" kategorisi ortaya çıkmaktadır (Ybema vd., 2009, s. 306).

Öteki ve biz ayrıştırmalarının en yoğun olduğu zamanlar kriz zamanlardır. Kişiler risk zamanlarında kendi rutinlerini devam ettirebilecekleri mekânlar üretmeye çalışırlar. Bu mekânlar genellikle yakın çevrelerinden oluşmaktadır. "Temel güven" olarak nitelenen şey rutinlerin sorgulanmadan gerçekleştiği ve belirsizliklerin olmadığı yerlerdir. Temel güven, bir topluluk içindeki bütün normal bireylerin sürekli yanlarında taşıdıkları ve gündelik hayattaki ilişkilerini sürdürmek için sık sık başvurdukları koruyucu zırhın veya kozanın temel duygusal kaynağıdır. Anthony Giddens, bebeklikten başlayarak tüm hayatı boyunca çeşitli yollarla inşa edilen bu süreci "ontolojik güven" olarak da nitelendirmektedir (Giddens, 2019, s. 61). Böylece ayrıştırılan kişiler kendi aralarında yeni grupları ile aidiyet kurarak ontolojik güven inşa etme eğilimde olabilirler. Oluşturulan bu ortak kimlik görünür olduğunda etkin hale gelmektedir. Nitekim Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu* adlı kitabında insanların eylemde bulunarak ve konuşarak kim olduklarını gösterebilme imkânı elde ettiklerini ve benzersiz kişisel kimliklerini etkin bir biçimde ortaya koyabildiklerini dile getirmiştir. Bu sayede insanlar dünyada kendi

kimlikleri ile boy gösterirler (Arendt, 1994, s. 245). Judith Butler ise bir grubun ya da kişinin varlığının tesis edilmesinin yalnızca siyasi bir cemaat içinde oluştuğunu ileri sürmüştür (Butler, 2018, s. 79). Kimliklerin siyasi bir cemaat içerisinde olabilmesi ve kamusal alanda görünürlük elde edebilmesi için gruplar farklı yöntemler kullanırlar. Bu noktada hem iç göç hem de ülkeler arası göçlerde göçmen dernekleri sıkça karşımıza çıkar. Neredeyse her köşede farklı bir hemşehrilik derneği görmek mümkündür. Bu hemşehrilik dernekleri kişiler için sosyalleşme alanı ya da dayanışma görevi görmektedir. Diğer taraftan göçmen derneklerinin ülkeler arası hareketlilikte de kültürün yaşatılması ya da sosyal çevre kurulabilmesi gibi sosyal etkileri mevcuttur. Ebeveynin kültüründen uzakta yaşayan kuşakların bu kültürü öğrenmesi için STK'lar önemli roller üstlenirler (Adıgüzel, 2010, s. 115). Bunların dışında yerel yönetimlerle ya da uluslararası kuruluşlarla etkileşim halinde olmaları göçmenlerin her iki ülkede kamusal görünürlüklerini de etkilemektedir. Çünkü bu dernekler vasıtasıyla göçmen topluluklar kişisel hakların korunmasına dair bir güç elde edebilirler.

1.1.5. Kimlik ve Ortak Geçmiş

Benzer geçmişe sahip olma, kişilerin birbirlerine karşı kullandıkları hem silahtır hem de onları bir araya getiren araçtır. Bu ortaklık bireylerin toplumsallaşmaları, grup dayanışmasının korunması, toplumsal meşruiyetin oluşturulması ya da ona meydan okunması için merkezi bir öğe olarak var olur. Bu nedenle geleneklerin devam etmesi için törelere dayalı bir görüngü, taraftarların bir araya getirilebilmesi için siyasal bir görüngü ve her zaman için çağdaş bir görüngüye ihtiyaç vardır (Balibar ve Wallerstein, 1993, s. 99). Bu nedenle ortak geçmişe sahip olmak ya da geçmişte çatışan gruplar arasında yer almak gibi unsurlar geçmişte etkili olduğu gibi bugünün de yaşam pratiklerini ve politikalarını belirlemektedir. Türkiye'nin Balkanlar, Kafkaslar ya da Orta Doğu ile kurmaya çalıştığı ticari ve kültürel ağlar hem ülkedeki bu bölgelerin nüfusunun yoğun olmasından hem de geçmişte uzun süre beraber yaşanmış olma fikrine dayanmaktadır. TİKA ile Balkanlar başta olmak üzere bu bölgelerde birçok Osmanlı eserinin restorasyonu yapılmış ve bu eserler tekrar kullanılabilir hale getirilmiştir. Dahası bu bağı güçlendirmek için Bosna ile pasaportsuz geçiş çalışmaları yürütülmeye çalışılmaktadır.[1]

[1] TİKA, Balkanlar'da Osmanlı Mirası Tarihi Cami ve Eserleri Ayağa Kaldırdı, 2022: https://tika.gov.tr/detail-tika_balkanlar_da_osmanli_mirasi_tarihi_cami_ve_eserleri_ayaga_kaldirdi/ (Erişim: 11.10.24).

Ortak geçmiş gruplar arası kültürel yakınlığa ve güçlü dayanışmaya neden olduğu gibi bu ortak geçmişteki çatışmalar da gruplar arasında bir tehlike olarak görülür. Geçmişin tekrar canlanması fikri yeni düzen için bir tehlike unsuru olarak görülüp halkın devletin kanunlarını tanımasına engel olacağını düşündürür. Geçmişin geri gelebileceği olasılığı ortaya atılıp işlendikten sonra iktidarın otorite düşüncesini sarsmış ve dönüştürmüştür. Bu olasılık karşısında iktidar ve taraftarları geçmiş ile mücadeleyi kutsal bir vazife olarak görüp kendilerini de bu kutsal vazifenin askerleri olarak görürler. Vazifenin kutsallaştırılması ile mücadele inanca dönüşür. Bu düşünce inançta bir kez sabitlendi mi "ebedi kurtuluş" ve "cennet"in ne anlama gelebileceği düşüncesi özeleştirel düşünce karşısında bağışıklık kazanır (Connolly, 2020, s. 80).

Gruplar yaptıklarını sorgulamadan tehlike olarak gördükleri şeyi etkisiz hale getirmek için mücadele ederler. Toplumların kriz dönemleri yeni güç ilişkileri ve topluluklar oluşturur. Her kriz anında toplumlarda halkı yönetecek yeni önderler ortaya çıkar. Bu önderler halkın yaralarına merhem olmaya ve halkı krize karşı ya da ötekilere karşı mücadele etmeye teşvik eder. İktidarı altındaki halka zafer ya da intikam sözü verip bu mücadele için halkı toplu hareket etmeye çağırır. Ötekilere yapılan ayrıştırma, yıldırma ya da şiddet politikalarını hak ettiklerini düşünen önder halkın da böyle düşünmesi için politikalar yürütür. Onların düşüncesine göre zaten daha önce de onlar acı çekmiştir ve artık intikam almak için en doğru zamandır (Maalouf, 2014, s. 28). Bu nedenle dünyada yaşanan insanlık krizlerine dair bir kahramanın bir de failin ismini sık sık duyarız. Her iki isim de kimliğin inşa edilmesinde önemlidir. Çünkü kahraman, o kimliğin inşasında kurtarıcı olarak nitelendirilirken olayın faili ise düşman olarak sık sık anlatılır. Ne olunmak istendiği ya da ne olmamak için çabalandığı bu ikisi arasındaki karşıtlıklar üzerinden kurulmaktadır.

Diğer taraftan kahramanın karşısında yer alan kötüye dair düşünceler de her zaman kişinin kendi tecrübelerinden oluşmaz. Bu düşünceler bazen aktarılan bilgilerle oluştuğu gibi bazen de önyargılardan oluşmaktadır. Böylece kişinin kim olduğunun bir önemi kalmaz. Erving Goffman, "bilişsel tanıma" terimiyle, kişiyi belli bir toplumsal ya da bireysel kimliğe sahip birey olarak "konumlayan" algılama edimine vurgu yapmaktadır. Bir bireyin, kişisel olarak daha önce karşılaşmadığı ya da tanımadığı birini toplumsal olarak tanıması ve bunun üzerinden onu konumlandırması ve aynı şekilde o kişi tarafından toplumsal olarak tanınması mümkündür. Goffman, burada bilişsel tanımanın

basit bir algısal edim olduğunu toplumsal tanımanın ise bireyin iletişim seremonisinin bir parçası olduğunu söylemiştir (Goffman, 2014, s. 108-109).

Kimlik, her zaman farklılıklara vurgu yaparak kendisini oluşturur ya da başkaları tarafından oluşturulur. Dolayısıyla tekil bir kimlikten ziyade kimliklerin farklılığı ve parçalı yapısı arasındaki bağlantılar ve eklemlemeler üzerinde inşa edilir (Grossberg, 1996, s. 89).

> "Farklılıksallık kimliklerin edimsel tabiatıdır: Sürekli ve muhtemel biçimde açılan, sınırları yeniden oluşturan, tek veya özerk bir farklılık işareti iddiasının sınırlarını ortaya koyan, alanların düzenlenmesi ve müzakere edilmesi. Bu farklılıklar; sınıf, cinsiyet veya ırk farklılığı olabilir. Böylesi toplumsal farklılık belirlemeleri -ki bu belirlemelerde farklılıklar ne "biri"dir ne de "öteki", bilakis, ötede, ikisinin arasında bir şeydir- failliklerini bir "gelecek" biçiminde bulurlar ve bu biçimde, geçmiş, asıl değildir ve şimdi, basitçe geçici değildir" (Bhabha, 2016, s. 390).

Hall, 'siyah' olmayı ruhsal, kültürel ve politik olarak her zaman istikrarsız bir kimlik olarak nitelendirmiştir. Çünkü siyah, öğrenilmesi gereken ve ancak belli bir anda öğrenilebilen bir kimliktir ve bir topluluktur. Gerçekte yaklaşık dört yüz yıl boyunca kendilerinden "siyah" olarak bahsetmeden yaşam süren siyah, kahverengi vb. renk tonlarında cilde sahip olan insanlardan oluşan bir toplumdur. Dolayısıyla ona göre en azından diasporada, kimliğin basit bir şey olduğu fikri, "siyah mı beyaz mı sorusu" hiçbir zaman siyah insanların deneyimi olmamıştır. Bunlar "hayali topluluklardır" ve ayrıca sembolik oldukları için de gerçektirler. Kimlik Hall'a göre bir anlatıdır, bir hikâyedir ve bir tarihtir. Sadece bulunan değil, inşa edilen, söylenen ve insanlar arasında konuşulan bir şeydir (Hall, 1987, s. 44-45). Bu hikâye kişilerin yaşamlarının merkezinde rol oynar. Etnik kimliği farklılaştıran unsurlar kişinin en temel yaşam alanlarını şekillendirirken seçimlerini de etkiler. Örneğin, etnik grupla güçlü kimlikleri ve kültürel bağları olanlar, koşullar tam tersi bir sonuca izin verse bile, etnik gruptan bir eşle evlenmeyi ve farklılıklarına işaret eden ayrılmış bir mahallede kalmayı seçebilirler (Telles ve Ortiz, 2008, s. 160). Bu seçimler arkadaşlık ve ticaret ilişkilerini etkileyebileceği gibi ibadet alanlarına kadar genişleyebilir.

Ötekinin, radikal başkalığını tanıdığımızda, artık dünyanın merkezinde olmadığımızı kabul etmiş oluruz. Bu nedenle merkez ve varlık duygumuzda değişimler olur. Ek olarak, tarihsel, kültürel ve psişik özneler olan bizler de köklerimizden koparılır ve varoluşumuz, eylem ve başkalaşım bağlamında ödün vermeye zorlanırız (Chambers, 2019, s. 43).

Çünkü "kişisel, siyasaldır; dünya, yuvanın içindedir" (Bhabha, 2016, s. 57). Kültürün ve tarihin merkezinde yer aldığımız ve bu merkezden hareket ettiğimiz öğretilmiştir. Ötekinin yeri ve konumu genellikle her ikisinde de dışarıda bırakılmıştır. Şeyla Benhabib, her ulusun bir ötekisi olduğunu üstelik bu ötekilerin hem içeride hem de dışarıda olduğunu dile getirmiştir. Ona göre milliyetçilik, bizlerle onlar arasında çizilen bir dizi hayali olduğu kadar gerçek ayrım ve sınırlardan oluşmaktadır (Benhabib, 2021, s. 27). Var olan her kimliğin farklı bir kültüre, bir dile, bir tarihe yerleştirildiği veya konumlandığı gerçeği ısrarla dile getiriliyor. Ancak bu denklemde Hall'a göre diğer kimliklere karşı kimliğin tutumunun mutlaka zırhlı olması da şart değil. Çünkü kimlik sabit, kalıcı, değiştirilemez karşıtlıklara bağlı bir yapı değildir. Tamamen dışlamayla var olamamıştır. Nitekim etnik köken, milliyetçiliğin veya ulusal kimliğin en şiddetli dışlayıcı türünde kurucu bir unsur olarak değerlendirilebilir. Fakat çağımızda artık hayali bir topluluk (Anderson, 2011) olarak başka anlamlar da taşımaya başlamıştır ve yeni bir kimlik alanı tanımlama çabaları da günümüzde vardır. Hall, ulusal kimlik ve etnik kimlik gibi güçlü söylemlerin varlığını ve bu varlığı destekleyecek unsurlar oluğunu kabul etmekle beraber eski milliyetçilik biçimleri kadar güç ve saldırganlık, şiddet ve seferberlik gibi uç noktalarıyla çerçevelenmiş olmadığını dile getirmiştir. Hall, "minimal benlikler (minimal selves)" terimi ile birlikte ulusal kimlik gibi tüm halkı kapsayan bütüncül kavramlardan ziyade kimliklerin parçalı ve akışkan yapısına ve bununla birlikte ortaya çıkan kimliklere vurgu yapmıştır (Hall, 1987, s. 44-46). Sözde bütüncül bir devlet kurma ideali ile oluşan Yugoslavya'dan sonra Balkanlar'da başlayan çatışmalarda ulus için değil de kendi dinini ve kültürünü korumak gibi eylemler daha fazla ön plana çıkmıştır. Din ve kültür üzerinden kurulan etnisitenin varlığı daha çok benimsenip bunun dışında kalanlara özellikle Müslümanlara karşı yaptırım unsurları uygulanmıştır. Parti isimlerinde İslam'a dair tanımlamaların, dini eğitimin ve başörtünün yasaklanması gibi birçok yasak Boşnakların dini yaşantısını olumsuz etkilemiştir (Akova, 2012, s. 184).

1.1.6. Ev, Hafıza ve Kimlik

Kimlik tartışmalarında ev ve kimlik arasındaki ilişki önemli konulardan biridir. Çünkü kimliğin unsurları arasındaki çizilen sınırların birçoğu mekânlar ile somut hale gelmektedir. Öte yandan bu mekânlar veya kurumlar vasıtasıyla bir kimlik inşa edilir. Buradaki mekân, ev ve sınır ilişkileri hem somut hem de soyut olarak var olurlar. Evi kimlik ekseninde değerlendirirken duvarlarla örülü ve bir dış kapısı olan somut bir şey olarak düşünmenin yanı sıra aile ilişkileri, ev içinde uygulanan ritüeller ve geçmiş gibi

faktörleri de düşünmek gerekir. Kişiler doğdukları yere göre kimlikler edinirler. Doğduğu yer kişinin edineceği kültürün tekrar tekrar inşa edildiği yerdir. Ayrıca "ev" olarak nitelenen yer benliğin görünür bir ifadesi veya sembolüdür. Buna göre evin kendisi, iç tasarımı, dekorasyonu, rengi, bulunduğu konumu ve mekân kullanımı evde yaşayan sakinin ve sakinlerin benlik duygusunu yansıtır (Mallett, 2004, s. 79). Ev, kişilerin deneyimlerinin izini taşır. Bu sadece bir evin odasından başlayarak ev ile sınırlı kalmadığı gibi sokak, mahalle ve ülkeye kadar genişleyen bir görünürlük oluşturur. Evin bulunduğu konum ve çevresinin düzeni evin ve kimliğin algılanışında önemli olan faktörlerdir.

İnsanlar mekânı yalnızca tecrübe etmez, aynı zamanda onun aracığıyla mekânda bulunan kişilerle birlikte düşünür ve hayal kurarlar. Dolayısıyla mekân yalnızca (anlamlı bir yaşam koşulu olarak deneyimlenen ve anlaşılan) hâlihazırdaki toplumsal dünyayı değil, eylem tasarlayabilen ve kolektif düşleri ifade edebilen başka olası toplumsal dünyaları da şekillendirir (Stavrides, 2016, s. 10). Tüm bu düzen, kişi ya da kişiler tarafından oluştuğu için evin insanların deneyimlerinden ortaya çıkan ve onlardan yaratılan ideolojik bir yapı olduğu savunulmaktadır. Ev, kişiler tarafından üretilmiş duygusal bir ortam, bir kültür, bir coğrafi konum, bir politik sistem, bir tarihsel zaman, mekân ve bunların bütünüdür (Mallett, 2004, s. 81-83). Ev, tüm bu unsurların bir araya gelmesi ile oluşan bir birikimdir. Bu nedenle hatıra, kimlik ve kültür ekseninde önemli bir noktada durmaktadır.

Mekân, hatıra, kimlik ve kültürün görünürlüğünü ifade eden somut bir yapıdır. Aynı zamanda toplumsal ideolojiler de bir mekânda vücut bulmaktadır. Bu mekânda istikrar kazanır ve bu mekânın üretimine müdahil olur (Lefebvre, 2019, s. 73). Benzer mekânlarda sosyalleşen kişilerle ortak bir kimlik ve kültür oluşturulur. Üstelik bu kimlik her gün yeniden ve yeniden sergilenerek varlığını devam ettirir. Bir tiyatro oyunundaki gibi herkes rolünü iyi bilir ve bu rolün gerektirdiği hal ve hareketlerde bulunur. Ek olarak her mekânda da farklı roller ve sorumluluklar sergilenmektedir. Judith Butler, toplumsal cinsiyet tartışmalarında toplumsalı, kendisinin dışında konumlandırdığı şeyi üreten bir unsur olarak nitelendirir. Diğer taraftan toplumsal cinsiyet rollerindeki "performatiflik"e vurgu yapar. Bu roller tek seferlik bir edim değil, tekerrür ve ritüellerden oluşmaktadır. Beden bağlamında doğallaştırılmasıyla etkilerini somut olarak gösterir. Bir bakıma, toplumsal cinsiyet rolleri kültürel olarak sürdürülen zamansal bir süreç olarak kavranmalıdır (Butler, 2005, s. 21).

Göç çalışmalarında genellikle göçten sonra aile içerisindeki değişen rollere dair bulgulara rastlarız. Almanya'daki Türkler üzerine yapılan bir çalışmada göçten sonra Almanya'daki

kadın imgeleminin farklı olması nedeniyle toplumsal rollerde değişimlerin olduğu gözlemlenmiştir (Kazmierska, 2006, s. 87). Değişen mekânlar ve rutinler toplumsal rollerde de değişimlere neden olmaktadır. Daha önce evde çalışan kadın iş hayatında ya da kamusal alanda daha aktif roller almaya başlayabilir ya da tam tersi de olabilir. Bu sadece farklı kültürlerin olduğu ülkelere göç etmiş göçmenler üzerinde değil nispeten benzer kültürler olsa da Balkanlardan Türkiye'ye göç etmiş kişilerde de benzer süreçler görülmüştür.

Göçün getirdiği belirsizlikler ve güvencesizlik kültüre ya da aile içerisindeki rollere karşı tutucu bir tavır alınmasına da neden olabilmektedir. Daha ziyade, diasporadaki kadınlar, etnik topluluğu ile ana akım toplumu arasındaki sınırı korumak için ataerkil önlemlerle disipline edilmeye çalışılmaktadır. Bu ayrımı koruma çabası kadınların seçimlerini ve eylemliliklerini sıklıkla kısıtlayan bir unsurdur. (Pessar ve Mahler, 2003, s. 835). Aynı zamanda kadınların göç süreçleri de her zaman aynı şekilde ilerlememiştir. Balkanlar'dan Türkiye'ye göçlerde kadınların iş hayatında daha fazla yer aldığı ve kamusal alanda da daha aktif roller üstelendiği de olmuştur. Bu kadınlar kendi ülkelerinde iş hayatında aktif rol aldıkları gibi göçten sonra da bunu devam ettirmişlerdir. Ayşe Parla'nın çalışmasında Balkanlar'dan göç eden kadınların çalıştıkları için hemcinsleri tarafından eleştirildikleri aynı zaman da göç ettikleri yerde kendilerinin de çalışmayan kadınları garipsediklerini dile getirilmiştir (Parla, 2023, s. 54). Bu nedenle hem kadınların göç sürecine hem de kimlik tartışmalarına baktığımızda çeşitliliklerin nasıl her ikisini de şekillendirdiğini görmek mümkündür. Çünkü zaman içerisinde edinilmiş ritüeller ve tekerrürler kimliği ve toplumsal rolleri inşa eder. Üstelik bu inşa sürecinde belli bir mekânda bulunma ve ortak bir mekânı paylaşma kişinin mekân ve diğerleri ile aidiyet kurmasını sağlar (Blokland, 2001, s. 271). Mekân içerisinde tekrarlanmayan ritüeller unutulmaya ve aidiyetin kaybolmasına neden olabilir. Bu nedenle tarih boyunca insanlar gittikleri yerlere dinlerine ve kültürlerine ait unsurları taşımaya çalışmışlardır.

Stavros Stavrides, *Kentsel Heterotopya* adlı kitabında kimliklerin belirlenmiş alanlara tekabül edecek şekilde tanımlanabilir olduğunu ve bu tanımın statüsünün farklılaşan sınırların kullanımı aracığıyla kimliğin karakterini bilfiil inşa ettiğini dile getirmiştir. Ona göre sabit ve kesin bir kimlik, aşılması zor katı sınırlarla çevrelenmiş bir kimliktir (Stavrides, 2016, s. 15). Bir grup tarafından paylaşılan kolektif kimliğin sınırları da o sınırların varlığı tehdit edilene kadar doğal kabul edilir (Jenkins, 1994, s. 200). Paylaşılan bir sınır boyunca benzerlikler ve farklılıklar birbirini yansıtır. Sınırda yani daha önce

olmadığımız şeyde ne olduğumuzu ya da ne olmadığımızı keşfederiz (Jenkins, 2008, s. 103). Diğer taraftan bu sabit ve birbirinden farklı ortamlar arasında hareketliliğin olmadığını söylemek mümkün değildir. Sınırlar her ne kadar aşılması zor olsa da kişiler bu sınırları aşmaya meyillidir. Bu bazen merak gibi bir duygudan yola çıkabildiği gibi genellikle zorunluluklar bu sınırları geçmeyi gerekli kılmaktadır. "Birbirine tezat ortamlar arasında geçiş yapmak bazıları için bazı zamanlarda özgürleştirici olabilir. Bazıları için ise, hiçbir yere ait olmamanın yarattığı rahatsız edici bir arada kalmışlık hissine yol açabilir" (Stock, 2021, s. 39). Özgürleştiricidir çünkü içinde bulunduğun grubun katı kuralları orada artık geçersizdir ya da toplumunun baskı unsurlarının bir etkisi yoktur. Fakat diğer taraftan evin neresi olduğu konusunda aidiyet sorgulamaları kişiyi rahatsız edebilir.

Yüz yüze etkileşim, belirli mekânlarda veya ortamlarda gerçekleşir. Bu konumlar belli bir amaç doğrultusunda yapılı çevreyi ya da etkileşim yoluyla anlam verilen fiziksel çevreyi oluşturur. Genellikle araştırmacılar mekânı nedensel bir değişken olarak incelemekten kaçınır. Fakat etkileşimin mekânsal yapılanma potansiyelini göz ardı etmenin bir bütün olarak sosyal yaşamı anlamak için çok önemli olan pek çok şeyi gözden kaçırmak anlamına geldiği vurgulanmıştır. Mekân bütünüyle etkileşimi belirlemese de onu şekillendirir, kısıtlar ve etkiler (Milligan, 2003, s. 382). Bauman (2021) tarafından ortaya konulan "vestiyer cemaatler" kavramı gibi tıpkı bir tiyatro gösterisine giden ama birbiriyle tanışıklığı olmayan birlikteliğin vestiyerden paltoyu alana kadar devam ettiği mekânlarda kurulan kısa süreli birliktelikler değil de fikir alışverişi yapılan daha uzun süreli ilişkiler kimlik inşa sürecini etkiler. Çünkü mekânlar hem kendi gruplarımız ile hem de "diğerleri" ile karşılaşmamıza, iletişim kurmamıza ve bu iletişimler sonucunda ortak tecrübeler edinmemize olanak sağlayan yerlerdir. Belki de daha önce hiçbir şekilde iletişim kurmadığımız ya da kurmak istemeyeceğimiz kişilerle buralarda karşılaşıp etkileşimde bulunabiliriz. Okul, hastane, iş yeri ya da kafe gibi yerler kişilerin hem boş zamanını değerlendirdikleri hem de zorunlu olarak kullandıkları alanlardır. Aynı zamanda bu mekânlar belli roller ekseninde performans sergilediğimiz yerlerdir (Goffman, 2020, s. 19-30). Buralarda "biz"den olmayan kişilerle karşılaşıp kendimizden olmayan insanları tanıma olanağı elde ederiz. Yüz yüze kurulan bu iletişim şekilleri kimliğin inşasında ve tanınmasında önemli yerlerdir. Atkinson ve Silverman, "romantik benlik" kavramını kullanarak yüz yüze kurulan iletişimlere dikkat çekmektedir. Yazarlar bizim kimlik, tanınırlık ve biyografi oluşturan çeşitli anlatısal, mimiksel ve dönemsel başarıları

yansıtmaya zorlandığımızı iddia etmişlerdir. Onlara göre yüz yüze görüşme benliğin içerisinde genellikle derinlerinde olanın dışavurumu için ve kişinin benliğinin onaylanması için gerekli olan bir adımdır. Kişiler jestleriyle kendi içlerindeki kimliklerini gizleyemezler (Atkinson ve Silverman, 1997, s. 322-323).

Göçmenler için yeni ülke genellikle alışık olunmayan yemeklerin, tanıdık olmayan yüzlerin ve daha önce yapılmayan pratiklerin olduğu yerdir. Bu nedenle göç edilen yerde her ne kadar yeni kimlik ya da kültürlerle tanışılsa da diğer taraftan geride bırakılan yer anlamlı bir unsur olarak var olmaya devam etmektedir. Geride bırakılan yer içerisinde terk ettiğiniz için kendinizi suçladığınız yakınlarınız, içinde büyüdüğünüz bir ev, içinde hoş hatıralar vardır. Uzun yıllardır var olan dil ya da din, müzik, sürgünde edinilmiş dostlar, kültürel kutlamalar, kültürün parçası mutfak gibi hiç kopmayan bağlar da yeni yaşanılan yerde devam ettirilmeye çalışılır (Maalouf, 2014, s. 36). Kişiler bir süre bu geleneklerini devam ettirir. Fakat zamanla bu gelenekleri sürdürmek o kadar da kolay değildir. Bu nedenle yeni yaşam yerinde kullanılmayan dil bir sonraki kuşaklarda unutulmaya başlanır. Ya da dini ritüelleri ve gelenekleri gerçekleştirmek için sizinle aynı dine inanan kişiler aramaya başlarsınız. Böylece yeni yaşam alanı yeni pratikler ve günlük yaşam deneyimlerini de beraberinde getirmektedir.

Sürgünde inşa edilmeye çalışılan kimlik yeni tecrübeleri özümsemeye başlar. Yeni ölçütler keşfedip kendisine yeni hedefler belirler. Dolayısıyla kimlik bir sınırın tanımladığı bir alan haline gelmez; bilakis kronotopik[2] bir nitelik kazanır. Fakat diğer taraftan sürgündeki kimlik ötekiliğe açıktır, ötekilikle yüz yüze gelmeye mecburdur (Stavrides, 2016, s. 14). Çünkü artık kendi eviniz olarak nitelendirdiğiniz evden, mahalleden, uzun yıllar beraber yaşadığınız akraba ve komşularınızda ve hatta ülkeden uzakta yeni bir yerde "öteki" olarak yaşamaya başlarsınız. Bu nedenle yeni yaşam alanınızda farklı kültürlerden ya da inançlardan insanlarla iletişim kurmak ve bu grubun içine girmek, onlar için güvenilir arkadaş ya da komşu olmak kolay değildir. Bu bazen hiç mümkün değildir. Bu nedenle yeni yaşam alanının "ev" olarak kabul edilmesi zorlaşır.

1.1.7. Aile ve Kimlik

Söylemlerin edimsel boyutu kimliğin anlamlandırılmasında önemlidir. Çünkü anlatılar, kimlik inşası sürecinde temsil etmekle kalmayıp varoluşsal (ontolojik) bir bakış açısına da geçişi içermektedirler. Anlatılar, ontolojik güce sahiptirler çünkü insanların kendilerini

[2] Stavros Stavrides Kentsel Heterotopya kitabında kullandığı bu kavram ile Bahtin'in zamansal ve mekânsal olan ilişkilerin içsel olarak birbirine bağlı olduğuna dair bakış açısına yer vermiştir.

ve diğerlerini konumlandırdıkları belirli düzen biçimleri oluşturmada yardımcı olurlar. Böylece, gerçekliğin belirli uyarlamalarına ayrıcalık tanıyarak ve belirli varlık ve eylem biçimlerini teşvik ederek bireylere "epistemolojik alanlar" sunarlar (Bardon vd., 2015, s. 585). Ek olarak hangi tür gerçekliğin ve kimliklerin var olabileceği anlatılar vasıtasıyla belirlenmiş olur. Anlatı bilimi, kolektif kimliklerin zaman içinde ortaya çıkan, yarı kurgusal, düşünümsel ve daha geniş söylemsel pratiklere gömülü olan, çok sesli yapılar olarak anlaşılmasına yol açar. Bu hususlar, anlatı kimliklerinin, içinde güç unsurlarını barındıran ve sürekli bir oluş halinde olan, tamamlanmayan hikâyeler ve hikaye parçalarından oluşan kompleksler olarak değerlendirilmesinde çok önemlidir (Brown, 2006, s. 732). Bu anlatılar zamanla hedef kitlesi olan kişiler tarafından kabul edilir ve benimsenir. Bu "benimseme" ile kişinin sunulan genel veya özel bir rol, bir dizi sosyal ilişki veya belirli bir ideoloji ile ilişkili sosyal kimliği kabul ettiğinin ve bu kimliğe bağlandığının sözlü ve ifadeli onayı kastedilmektedir. Bu şekilde tanımlandığında benimseme, benlik kavramı ile bağdaştırılan veya yapısal olarak ilişkilendirilen sosyal kimlikler arasındaki tutarlılığı da ifade eder. Sosyal ve kişisel kimlikler birbirleriyle uyumludur. Öyle ki birey kendi statüsüyle ilişkili kimlikleri kabul eder ve o statünün gerekliliklerini yerine getirir. Dolayısıyla, benimseme, sunulan sosyal kimliklerin reddedilmesinden ziyade onaylanmasını içerir (Snow ve Anderson, 1987, s. 1343).

Kimlik oluşumunu etkileyen faktörlerden biri de aile anlatılarıdır. Anlatılan aile hikâyelerinin her biri, anlatıcıların kendilerini bir sürekliliğin içinde konumlandırmalarına olanak sağlayan ve aynı zamanda kendinden önceki nesillerle bir "diyalog" oluşturan belirli geçmişlerden bahsetmektedir (Chamberlain ve Leydesdorff, 2004, s. 230). Öz kimlik anlatıları önceki nesillerle başlar ve aile vasıtasıyla "sosyal değerler ve aidiyetin kabul edilmiş yolları" aktarılır. Kimlik, önceden var olan ve kişinin benliğinden bağımsız olan ve bu nedenle otantik olarak da görülebilen aile "mitlerine, figürlerine, olaylarına ve benzerlerine" atıfta bulunarak inşa edilebilir (Bennett, 2018, s. 454-57). Aileler tecrübe ettikleri olayları ya da bu olaylardaki kahramanları kendi toplumsal normlarının dışında kendi bakış açılarıyla da süsleyerek bir sonraki nesillere aktarırlar. Bu noktada gelenekçi bir ailede büyüyen birinin büyük büyükbabasını gerçek hayattaki halinden daha büyük, neredeyse efsanevi bir kahraman olarak "hatırlaması" şaşırtıcı değildir (Zerubavel, 1996, s. 288). Anlatılarla büyüyen bu çocuklar ailelerinin geçmişte yaşadıkları olaylara tanıklık etmeseler ve hatta belki de bu olaylar onları etkilemese de olaylara dair detaylı bilgi sahibi olabilirler. Çünkü benzer hikâyeler aile

büyükleri tarafından defalarca anlatılmış ve kahramanlar yeterince hikâyelerini süslemişlerdir. Aile anlatıları kendinden sonraki kuşaklara aktarılarak devam ettirilir. Nasıl göç edildiği, ailenin geçmişte neler yaşadığı ve nasıl yeni bir yere alışıldığına dair şeyler birkaç kuşak sonrası için aile hikâyeleri ile oluşturulur (Gilmartin, 2008, s. 1840).

Herkesin birlikte ve ailesine göre yaşadığı olmak üzere iki ailesi vardır. İkisinin aynı olması beklenir fakat değillerdir. Birlikte yaşanılan aile, hikâyelerin güç ve anlam kazandığı ideolojik bağlamı ya da aile hayatına dair inançları temsil eder. Bu iki aile arasındaki çatışma anlatıda oluşan beklenmedik bir olay ya da davranış sonrası oluşur (Green, 2013, s. 399). Belirli bir kategoride yer alan kişiler, sadece belli bir normu desteklemekle kalmayıp ona uymaları ve onu devam ettirmeleri yönünde grubun içerisindeki ve hatta dışarısındaki tüm taraflar düzeyinde bir beklentiye tabi olurlar (Goffman, 2014, s. 35). Bu beklentileri karşılamadıklarında ya da kendi istekleri ve toplumun beklentileri arasında karşıtlıklar olduğunda gruplarda çatışmalar meydana gelir. Eğer bu beklentilere uygun olmayan bir durum ya da davranış olduğunda grup içerisindeki düzen sekteye uğrar. Bu kişiler grup içerisinde çeşitli yaptırımlara maruz kalırlar. Stuart Hall, ataerkil bir ailenin geleneklerden kaçmak için göç ettiğini ve aile hikâyeleri ile kimliğin inşa edilen bir şey olduğunun farkında olduğunu dile getirmiştir. Ona göre "kimlik, 'ağızla anlatılamaz' öznellik öykülerinin öznellik anlatılarıyla buluştuğu istikrarsız noktada oluşur" (Hall, 1987, s. 44).

Fakat aile hikâyeleri herkes için aynı yönde tesir etmez. Kimisi bu hikâyeleri daha çok benimseyecek koşullara sahipken kimisi için ise bu hikâyeler yeterince tesir etmez. Göç çalışmalarında göç eden ailelerde çocuklar arası kaynak ve aile değerlerini aktarma ve benimseme konusunda farklılıkların olduğu tespit edilmiştir (Güveli vd., 2022, s. 11). Çünkü göç sürecinden sonra aile zaman içerisinde değişimler yaşamış ve çocuklar da bu değişimlerden etkilenmişlerdir. Yaşanılan çevre ve kaynakların değişimleri kişilerin algılarında değişimlere neden olmuştur. Bireysel hafıza kolektif hafızayı algılamanın bir yoludur. Bu algı, bireyin grup içindeki yerine ve aynı zamanda diğer çevrelerle olan ilişkilerine göre değişimler gösterir. Bireyin hafızası çevresiyle kurduğu yakın ilişkilerinden etkilenir: Aile üyeleri, eş, arkadaşlar, kısacası "kişinin hayatındaki önemli diğerleri". Böylece gruplar, bireysel hafıza için bir "çerçeve" rolü oynamaktadır (Favart-Jardon, 2002, s. 310). Bu çerçevenin sınırları ve tasarımı aileden aileye farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle herkes için aileyi tekdüze bir çerçeve olarak nitelemek yanlış olacaktır. Ailenin inançları, değerleri ve yaşam biçimleri çerçevenin sınırlarını oluşturan

şeylerdir. Kuşaklar arası anlatılan hikâyeler ile bu sınırlar sürekli olarak korunmaya çalışılır.

Aile hikâyelerinin anlatımında cinsiyetler arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Yapılan çalışmalarda kadınların erkeklere oranla aile hikâyelerini bir sonraki nesillere aktarımında daha aktif rol aldıkları tespit edilmiştir. Bu aile hikâyelerinin merkezinde erkekler rol alsa çoğunlukla büyük büyükanneler, büyükanneler ve annelerin karakterleri ve eylemleri yer almaktadır (Green, 2013, s. 390). Kamusal alanda ailedeki erkeğinin aktif rol alması ve kültürün devamlılığını sağlayacak yemek, etnik kıyafet ya da düğün ve cenaze gibi organizasyonlarda kadınların etkin roller üstlendikleri için bu çalışmaların sonucu şaşırtıcı değildir. Çocuk bakımı ve eğitiminden kadınlara daha fazla sorumluluk verilmesi neredeyse her ülkede yaygın olan bir düşüncedir. Bu nedenle kuşaklar arası etkileşim ve kültür aktarımı daha çok kadınlar üzerinden devam etmektedir. Aile hafızasının korunmasında ve sonraki kuşaklara aktarılmasında kadınların aktif rol üstlendiği gibi sembolik şeyler de bu rolün etkin eylemlerini pekiştirmektedir. Evin içerisinde bulunan kültürel objeler, kıyafetler, fotoğraf albümleri, aile gelenekleri ve daha birçok şey hafızayı canlı tutan somut ve soyut şeylerdir (Ybema vd., 2009, s. 304)**.** Nesiller boyu aktarılan ev eşyalarının geçmişi ve bugünü birbirine bağlama sembolik kapasiteleri büyük ölçüde dünyada yaygınlaşmıştır. Kuşaklar arası devamlılığı sağlayan antikalar, özellikle bunları elinde barındıran üst orta sınıf için benliğin narsist eşdeğerleri haline geldi ve toplama ve koruma tutkusu hızla yayıldıkça oldukça sıradan nesneler bile büyük sembolik ağırlık taşımaya başladı (Gillis, 1997, s. 75). Ancak bu şeyleri konuşturmak ve onlara bir anlam vermek bireylerin seçimindedir. Herkes sembolik bir şeyler seçer, benimser, yorumlar ya da dışarıda bırakır (Favart-Jardon, 2002). Göç açısından baktığımızda süreç içerisinde zorlu rotasyonlardan geçilmesi ve birçok eşyayı geride bırakma durumu kişileri daha hafif ve değerli şeyler almaya zorunlu tutmuştur. Bu nedenle önceki yaşanılan yerden alınan küçük bir obje göçten önceki hayata dair izler taşımaktadır. Fakat tüm bu sembolik şeylerin devamlılığı mümkün olmayabilir ya da bir kuşak için değerli olan unsurlar diğer kuşak için işlevsiz ve anlamsız da kalabilir. Günümüzde modernleşme ile benzer kıyafetler, benzer evler ve hayatlar yaşadığımız için bir önceki kuşaklara ait sembolik şeyler kullanılmamaya ve hatta unutulmaya başlanmıştır. Nesiller boyunca saklanan bir obje evin en değerli köşesinde saklandıktan sonra ekonomik bir gelire de dönüşebilir. Günümüzde antika pazarları alıcıları ve

satıcıları tarafından herhangi bir sembolik anlam ifade etmese de ekonomik olarak ya da evin bir köşesine konulmak için rağbet görmektedirler.

1.1.8. Kimlik ve Nostalji

Kimlik, ev ve aile ile ilişkilendirildikten sonra kimliğin bu iki kavramı da kapsayan nostalji ile güçlü bir ilişkisi vardır. Etimolojik olarak Yunancadan gelen nostalji, ev özlemi ve eve dönmek için duyulan hasret gibi anlamlara gelmektedir. Günümüzde birçok insan iş, eğitim ya da seyahat gibi nedenlerden dolayı yaşadıkları yerden uzakta bulunmaktadır. Bu ise neredeyse mümkün olmayan bir ayrılışı kapsamaktadır. Kişiler daha çok güvensizlik, çatışma ya da ölüm tehdidi gibi olumsuz nedenlerden dolayı göç ettikten sonra geri dönmeyi düşünmezler. Fakat diğer taraftan evden ayrıldıktan sonra her zaman güvenli alanlar bulmak mümkün olamayabilir. Ayrıca modern toplumun en belirgin özellikleri arasında sürekli değişim, bozulma ve nüfusun aniden yerinden yurdundan olması yer almaktadır (Jing, 2006, s. 360). Nostalji anlamsal olarak sadece güvenlikle bağdaştırılan eve doğru duyulan özlem değil aynı zamanda belli bir zamanı da kapsamaktadır. Nostaljik şarkılar ya da filmler dendiğinde genellikle herkesin aklına 90'ların şarkıları ve filmleri gelmektedir. Bu nedenle kişilerin hayatında önemli olan bir zamanı da kapsamaktadır.

Nostaljinin kimlikle ilişkisi ise kim olduğumuz, nereden geldiğimiz, geçmişimizde değerli olan şeylerin ne olduğu ve günümüzde geçmişin nasıl konumlandığı ile nostalji üzerinden kurulmaktadır. Bu noktada geçmişin idealize edilmiş olması ve geçmişin unsurlarına dair romantik bir bakış açısının benimsenmesi şaşırtıcı değildir. Geçmişi idealize etme, bugünün modern dünyasının getirdiği belirsizlikler ve istikrarsızlıklarından bir kaçış noktası olarak görülmektedir (Jing, 2006, s. 360). Öte yandan geçmişin güçlü yönlerini gelecekte yenilenme ve tatmin için temel olarak kabul eden günümüze eleştirel bir müdahaledir. Nostalji, "hem melankolik hem de hayali" olan çağdaş koşulları ve ideolojileri sorgulama ve bunlarla mücadele etme biçimi olarak da değerlendirilmektedir (May, 2017, s. 404).

Göçmenlerin göçten sonra yeni yaşadıkları yerde uyum sürecinde kendi toplumlarına duydukları nostalji, göç edilen yere uyum sağlama sürecini kolaylaştıran bir unsur olarak nitelendirilmiştir. Nostaljinin, bireylerin çevrelerinde karşılaştıkları risk ve zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olacak ve onlar için yeni fırsatlardan faydalanmaya teşvik edecek bir kaynak olarak hizmet edebileceğine değinilmiştir. Ek olarak nostalji hem göçmen hem de diğer bireyler için kimlik sürekliliği algılarını artırabilmektedir. Çünkü

nostalji, “şimdi kim oldukları” ve “geçmişte kim oldukları” duygusuyla bağlantılı bir duygudur. Kimlik sürekliliği ise genellikle toplumsal roller ve faaliyetler, onaylanan tutumlar ve inançlar, kişiler arası ilişkiler, grup üyelikleri ve kültür gibi benlikle ilgili herhangi bir unsur üzerinden kurulabilir. Ek olarak nostalji kişilerin tehditlerle karşılaştıkları zamanlarda psikolojik iyi oluşu olumlu anlamda destekleyen bir unsurdur (Iyer ve Jetten, 2011, s. 95).

Eve dönmek imgesi, nostaljik düşüncenin temel taşıdır. Nostalji, göçmenler için geçmişten gelen pratikleri evde yaşatma çabasıdır. Svetlana Boym, *Nostaljinin Geleceği* (2008) adlı eserinde, “bir göçmen için 'evim kalemdir' atasözü pek geçerli değildir; onun yerine, 'evim müzemdir' demek daha doğru olur… Anıları yaşama ve yaşatma amaçlı günlük ve estetik pratikler birbirine sıkı sıkıya bağlıdır.” ifadelerine yer verir. Boym, sürgündeki yazar, şair ve ressamların eserlerinde sürekli olarak 'eve dönüş' imgesinin ön plana çıktığını, ancak hiçbirinin gerçekte eve dönmediğini dile getirmiştir. Bu kişiler için eve dönüş imgesi, sanatlarının temel gücünü oluşturan bir unsurdur. Burada önemli olan gerçekten eve dönmek değil, eve dönüş imgesinin kendisidir. Eserlerinde, genellikle kendi deneyimlerinden de yola çıkarak, göçmenin geçmişe duyduğu özlemi ve göç edilen yerde tutunamama duygusunu işlerler. Boym, “diaspora mahremiyeti” kavramı ile göçmenlerin diasporada kurdukları ilişkilerin doğrudan ve derin değil, daha çok dolaylı ve geçici olduğuna dikkat çeker. Göçmenler, nesnelerin ve yerlerin tıpkı geçmişte olduğu gibi tekrar kaybedilebileceğinin farkındadır. Bu nedenle hafızalarında, yalnızca kişisel tarihle sınırlı olmayan, daha geniş bir yitirme duygusu taşırlar.

Nostalji, genel olarak aynı kuşağın üyeleri arasında kolektif kimlikler oluşmasını etkiler. Bireyler paylaştıkları benzer deneyimlerden yola çıkarak bir "kuşak" oluştururlar (Attias-Donfut ve Wolff, 2005, s. 2). Bu kuşağı temsil eden değerlere karşı sempati duyarlar ya da kendi kuşaklarında yaşanan çatışma, savaş veya çeşitli krizleri anarak geçmişe dair başlarından geçenleri anlatırlar. Fakat bunu çoğu zaman bir nostalji paylaştıklarını fark etmeden yapabilirler. Diğer taraftan bir grubun geçmişini anlamlı bir çerçeveye oturtmasını sağlayan nostalji, bir neslin oluşmasını sağlar (Wilson, 1999, s. 322). Bu da kişiler arasında kolektif bir geçmiş oluşturarak grup üyelerinin kimlik duygusuna dair bir süreklilik duygusu kazandırır (Milligan, 2003, s. 384). Nesiller arasındaki kimlik aktarımında yaşlılar temel roller üstlenirler. Yaşlıların anlatımları ve kültürü yaşayış biçimleri aralarında doğrudan temas olmasa bile bir aracı görevi görerek kültürün unsurlarını bir kişiden diğerine aktarabilirler. Toplumlarının sosyal hafızalarının

korunmasında aktif rol alan yaşlılar, tarih boyunca birbirleriyle zihinsel olarak bağlantı kurmaları mümkün olmayan tarihsel olarak ayrı nesilleri birbirine bağlayan anımsatıcı figürler olarak hizmet etmişlerdir (Zerubavel, 1996, s. 291). Birçok kültürde bu nedenle yaşlılar bilgeliğin sembolü olarak da nitelendirilmişlerdir. Fakat bu süreklilik duygusu her nesil için aynı şekilde devam etmez. Nesiller değiştikçe yaşam pratikleri ve değerleri de değişmektedir. Özellikle göç gibi kendi kültürünü yaşatma ve gözlemleme olanağından yoksun olan üçüncü kuşakların atalarının anavatanları ya da kültürleri hakkında çok az bilgiye sahip oldukları tespit edilmiştir. Kendinden önceki neslin etnik, kültürel ya da sosyal faaliyetlerine nadiren katılmakta ve etnik kökenleri günlük yaşamlarında bir önceki kuşak ile kıyaslandığında çok az önem taşımaktadır. Geriye kalan etnik köken duygusu genellikle geçmişe duyulan nostaljik bir hayranlıktan ibarettir ve pratiklerini gerçekleştirmekten ziyade sembolik etnik köken baskın hale gelmektedir (Telles ve Ortiz, 2008, s. 188). Günümüzde hızlı değişimlerin yaşanması ve kent merkezlerinde farklı kültürlerin bir arada yaşaması gibi unsurların etkisiyle kültür ve içinde bulunduğumuz kolektif kimliğe dair unsurları yaşamak ve yansıtmak daha zor hale gelmiştir. Örnek vermek gerekirse her kültürün kendine özgü bir evlenme ya da cenazeyi yolcu etme ritüeli vardır. Fakat bu ritüeller çok sesli ya da çok uzun olduğu takdirde başkasının toplumsal yaşamına zarar vermektedir. Bu nedenle kültürün nispeten daha zahmetsiz ve kültürün dışından başkalarını da olumsuz etkilemeyecek unsurları devam ettirilir. Aynı zamanda bu ritüeller genellikle toplu olarak sergilendiği için bulunduğunuz yerde sizinle benzer kimliklere sahip kişilerin de olması gerekir.

Kimlik, diaspora ve nostalji alanlarında önemli çalışmalar ortaya koyan Eviatar Zerubavel, çalışmalarında ortak geçmiş ve kültür üzerinden sosyal biyografi hafızasına yer vermiştir. Ona göre sosyal olmak, ait olduğumuz grup ve topluluklara katılmadan çok önce başımıza gelen olayları kendi deneyimimizin bir parçasıymış gibi kabul etme becerisini gerektirir. Yahudilerin Hamursuz Bayramı'nda Mısır'dan ve Firavundan kurtulmalarını anarak kendi kişisel biyografilerinin ait oldukları grup ile varoluşsal kaynaşmasını örnek vermektedir (Zerubavel, 1996, s. 290). Bu kaynaşmanın sonucu olarak da birlikte hareket etme ve kolektif kimlik oluşmaktadır. Dahası geçmişe dair bu anlatıların çoğu var olan hegemonyanın faaliyetlerini meşrulaştırıcı bir organı olarak çeşitli şekillerde destekler ya da tam tersine zayıflatır (Brown ve Humphreys, 2002, s. 141). Burada hegemonyanın faaliyetlerinin insanların faydasına olup olmadığının bir önemi yoktur. Nostalji ile meşruluk zemini hazırlanarak çeşitli iletişim kanalları ile

dominantlık oluşturulmaya çalışır (Strangleman, 1999, s. 726). Bu noktada Nazi döneminde Yahudilere karşı yapılan propagandalar belli bir grubun acımasızca katledilmesine neden olduğu gibi günümüzde Siyonizm'in "acı" dolu geçmişe dayandırılarak Filistinlilerin üzerinde kurdukları hâkimiyetin meşrulaştırılmaya çalışılması örnek verilebilir. Genellikle iki grup arasındaki çatışmalarda geçmişte yapılmış şeyler çatışmayı pekiştiren unsurlar olarak sürekli olarak gündeme getirilmektedir.

Nostalji, katılımcılara geçmişe yönelik ve geçmişten gelen gurur ve bağlılık duyguları uyandıran benzersizlik iddiaları oluşturabilecekleri bir alan sunar. Böylece katılımcılar, diğer gruplara karşı kendilerince algılanan bir farklılık oluşturabilecekleri materyaller elde ederek birey-grup özdeşleşmesi süreçlerini daha hızlı gerçekleştirirler (Brown ve Humphreys, 2002, s. 143). Nostalji ile gelen tarihsel süreci hatırlama eylemi grup özdeşleşmesinde etkili olduğu gibi açık ve örtülü olarak pek çok şekilde ve birçok farklı deneyim düzeyinde işlemektedir. Fakat hatırlamanın toplumsal faaliyeti anma törenlerinde ve bedensel uygulamalarda olmak üzere iki ayrı alanda ilerlemektedir (Connerton, 1989, s. 7). Anma törenleri, şehir merkezlerindeki heykeller, müzeler ve kültürü ve tarihi temsil eden birçok sembolik şey toplumsal hafızayı pekiştirir ve kimliğin inşa sürecine etki eder (Anderson, 2011, s. 182-193). Bu merkezler hatırlamanın ve hatırlatmanın somut alanlarıdır. Bunların inşa edilmesinde dilin rolü önemlidir. Çünkü söylemsel inşa, sosyalleşmeyi kolaylaştırmak ve kurumsal kural ve rutinlerin bireylerin habitusunun önemli bir parçası haline gelmesini sağlamak için çeşitli alanlarda dil ile etkili faaliyet yürütebilir (Ybema vd., 2009, s. 303). Dil ve somut semboller üzerinden benzer kimliğe sahip kişiler arasında sosyal ağlar ve grup aidiyeti oluşur.

Aidiyet duygusunu pekiştiren unsurlar arasında semboller ve eserler önemli bir yer tutmaktadır. Kent merkezlerinde yer alan anıtlar ve müzeler, hayali cemaate (Anderson, 2011) duyulan özlemi her gün yeniden inşa eder. Cemaate ve eve yönelik özlemi temsil eden nostalji, 19. yüzyılda ulusal ve bölgesel müzeler ile kent abidelerinde kurumsallaşmıştır. Geçmiş artık meçhul ya da soyut bir kavram olmaktan çıkıp müzelerde her gün kendisini sergileyen somut bir nesneye dönüşmüştür. Ona duyulan özlem ve geçmişin biricikliği, kurumsallaşması ile 19. yüzyılda yeni bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Müzelerde, sergilerde ya da kent meydanlarında sergilenen kalıntılar, bize zamanın geçişini düşünsel bir mekân olarak deneyimleme imkânı sunuyordu (Boym, 2008, s. 43). Tek bir binanın içerisinde dönemler arası geçiş yapabilir loş ışıklar altında

sadece eserin kendisinin ön plana çıktığı gösterişli sunumlar eşliğinde geçmişi keşfedebilirsiniz. Tüm bu kalıntılar, başka bir çağa ait sınır taşları gibidir; hiç yok olmayacakmış gibi bir yanılsama yaratırlar. Bu kurumların taşıdığı nostaljik boyut, onları hem kuşatılmış hem de soğuk yapar. Çünkü bunlar, "ritüelsiz bir toplumun ritüellerini" işaret eder. Herkesin tekdüze bir hayat yaşadığı toplumda, farklılıkları düzleştiren anlayışa karşı çıkarlar. İnsanları yalnızca eşit ve aynı tanımlayan bu yaklaşıma karşı, ayrımı ve grup üyeliğini vurgularlar (Nora, 1989, s. 12).

Nostalji her gün kent merkezlerinde turistler tarafından tüketilen bir nesneye dönüştüğü gibi kişilerin seyahat seçimlerinde de önemli bir rol oynamaktadır. "Ataların topraklarına yolculuk" fikri kişilerde merak duygusu uyandırır (Bandyopadhyay, 2008, s. 85). Bunun sonucunda bu seyahatin gerçekleşmesi için çeşitli aktörler veya paydaşlar arasında ilişki ağları kurulur. Bazı seyahat acenteleri kendilerine bu misyonu katarak seyahat deneyiminde geçmişe dair yaşantıdan unsurlar barındırabilir (Morgan ve Pritchard, 2004, s. 234). Ya da belirli türdeki bilgilerin yayılmasında ve diaspora gezginlerinin ihtiyaçlarına uygun ve özgün olabilecek veya olmayabilecek deneyimler oluşturmada önemli bir rol üstelenmektedir. Çünkü birçok insan için vatan ziyareti kim olduğuna dair bir arayışa ve kendi yaşamlarına dair anlam arayışına benzemektedir (Timothy ve Teye, 2004, s. 113). Diğer taraftan o kültürün yerel unsurları olan renkli yerel kıyafetler ve gelenekleri, ritüeller ve şölenleri ile halk ve etnik sanatları, turistik tüketim için icra edilmeye veya üretilmeye devam ettikçe turistik hizmetlere veya metalara dönüşür. Yerel halk için kendi kültürlerine dair unsurları tanıtma ve sergileme fırsatı sunar (E. Cohen, 1988, s. 372). Atalarının somut eserleri hakkında arayış içinde olanlar için arşivcilerin, kütüphanecilerin, danışman soy bilimcilerin ve tur rehberlerinin hassasiyeti ve performansı önemli bir yerde durabilir (Coles ve Timothy, 2004). Özellikle imparatorluklar sonrası kurulan ulus devletinde ataların somut ve soyut mirasları ulusal kimliğin inşasında pekiştirici unsurlar olarak kullanılmıştır. Tüm unsurlar eğitim ve vatandaşlık üzerinden kişilere aktarılmaya çalışılmış ve bir vatandaş nasıl olmalı imajı bu eserler üzerinden kurulmuştur.

Bir önceki paragrafta yer verilen nostalji üzerinden hatırlamanın karşıtı olarak unutturma da kimlik inşa sürecinde etkili bir unsurdur. Bir devlet aygıtı vatandaşlarının hafızasını yok etmek için sistematik bir şekilde kimlikte istemediği hatırlatıcı unsurları ortadan kaldırır. Bütün totalitarizmler bu şekilde davranarak kendi otoritelerini kurarlar. Totaliter bir rejimin vatandaşlarının zihinsel ve fiziksel köleliği, anılarının alınmasıyla başlar. Bu

noktada çağdaş yazarlar yasaklanır, tarihçiler görevlerinden alınır, susturulan ve işlerinden uzaklaştırılan insanlar oranı sürekli artar (Connerton, 1989, s. 14). O toplumsal hafızanın somut örnekleri olan yerler kapatılır, amacı dışında kullanılır, kendi kaderine bırakılır ya da yıkılır. Osmanlı'dan sonra Balkanlar'da birçok tarihi eser bu şekilde yok edilmeye çalışılmıştır. Sovyet Rusya'sı da aynı şekilde Kafkaslarda dini değerlere dair herhangi bir pratiğin yerine getirilmesine izin vermemiş ve buna kalkışanlar da ağır bir şekilde cezalandırılmıştır. Böylece kendi sistemlerini kurabilecekleri ortam oluşturulmaya çalışır. Tebaanın kimlik ve hafızası yok edildikten sonra sınırlarını kendileri belirleyecekleri yeni kimlikler oluşması için çalışmalar başlatılır.

1.2. Göç ve Kimlik

Göç, "bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesidir. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dâhildir" (Perruchoud ve Redpath-Cross, s. 35). Göç, geçmişten günümüze önemini koruyan bir olgudur. Kişiler gönüllü ya da zorunlu olarak tarih boyunca yer değiştirmişlerdir. Kimi zaman eğitim, ticaret, sağlık ya da evlilik gibi bireysel nedenlerden dolayı göç ettikleri gibi kimi zaman da kuraklık, iç karışıklıklar ya da savaş gibi toplumsal nedenlerden dolayı göç etmişlerdir. Aslında göç alanında sıkça tartışılan konulardan biri de toplumsal görünen göçte bireyselliğin, bireysel görünen göçlerde de toplumsallığın göz ardı edilmesidir. Bu yolculuklar bazen kısa ve meşakkatsiz olabildiği gibi bazen de uzun ve zorlu olmuştur. Gittikleri yerlerde zamanla geride bıraktıkları ailelerinden ya da akrabalarından kişilerin de göç etmesi için öncülük etmişlerdir. Göç etmek istenilen yerde tanıdık biri olması fikri sonraki göç sürecinde tercihleri etkileyen bir durumdur.

Göç, bir anda gelişen bir süreç olmadığı gibi içinde bu süreci etkileyen birçok faktörü barındırır. İçinde yaşanılan toplumun durumu, ailenin durumu ve göç etmek istenilen yerin durumu gibi birçok faktör göçmenlerin kararını etkilemektedir. Göç sürecini etkileyen durumların yanı sıra güzergâhlar da çeşitlilik gösterir. Göç etmek istenen ülke ise hedef ülke olarak da nitelendirilir. Hedef ülkeye varana kadar çeşitli güzergâhlardan geçilir. Bunlar transit ya da geçiş ülkesi/yeri olarak da değerlendirilmektedir. Kişinin geride bıraktığı ya da göç yolculuğuna başladığı ilk ülke ise menşe ülke ya da köken ülke gibi çeşitli kavramlarla nitelendirilir (Perruchoud ve Redpath-Cross, s. 64).

Türkiye, göç veren, göç alan ve göç güzergâhlarında yer alan bir ülke olarak tarih boyunca farklı göç süreçlerine sahne olmuştur. Asya ve Avrupa kıtalarının kesişim noktasında bulunması, jeopolitik konumu ve sınır komşularının siyasi istikrarsızlıkları, Türkiye'yi önemli bir göç rotası hâline getirmiştir. Anadolu toprakları, tarihsel süreç içerisinde hem göç alan hem de göç veren bir yapıya sahip olmuştur. Osmanlı döneminde, fethedilen yeni topraklarla birlikte nüfus hareketliliği yaşanırken, imparatorluğun son dönemlerinde savaş, kıtlık, salgın hastalıklar ve toprak kayıpları nedeniyle demografik değişimler meydana gelmiştir. Buna karşılık, kaybedilen topraklardan Osmanlı topraklarına doğru gerçekleşen göçler, nüfus yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu süreçte, Osmanlı topraklarında gayrimüslim nüfus hızla azalırken, savaşlar ve soykırımlar sebebiyle göç eden Müslüman nüfusun yoğunluğu artmıştır (Karpat, 2003, s. 116).

Türkiye'nin göç tarihine baktığımızda, göç süreçlerinin çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Göç hareketleri bazen Türkiye ve başka ülkeler arasında karşılıklı anlaşmalarla gerçekleşen mübadele göçleri şeklinde olurken, bazen de komşu ülkelerdeki savaş ve çatışmalar nedeniyle tek taraflı bir göç akışı meydana gelmiştir. Türkiye, farklı dönemlerde hem küçük grupların yasal ya da yasadışı yollarla göç ettiği bir ülke olmuş hem de kitlesel göç dalgalarına maruz kalmıştır. Göç hareketleri yalnızca Türkiye'ye yönelmekle kalmamış, aynı zamanda Türkiye'den de farklı ülkelere göçler gerçekleşmiştir. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine yoğun işçi göçü yaşanmış, bunun yanı sıra Türkiye'den dünyanın farklı noktalarına kısa ya da uzun süreli işçi göçleri de olmuştur. Günümüzde de Türkiye hem düzenli hem de düzensiz göç akımlarına ev sahipliği yapmaya devam etmektedir. Suriye iç savaşı sonrasında Türkiye'ye yönelik göç hareketleri hız kazanırken, Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte Türkiye'ye göç edenlerin sayısında da artış yaşanmıştır. Aile ikamet izni ile Türkiye'de bulunan 10 uyruk içerisinde Rusya birinci sırada, Ukrayna ise sekizinci sırada yer almaktadır.[3] Özellikle Ukrayna ve Rusya'dan gelen göçmenlerin tercih ettiği bölgeler daha çok Akdeniz kıyıları olmuştur. Tüm bu gelişmeler, göç olgusunun Türkiye'nin toplumsal, ekonomik ve siyasi gündemindeki yerini koruduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin her bölgesi ve her şehri için benzer göç süreçlerinin olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Bazı bölgeler sınırlara yakın olduğu için sınırın ötesinden gelen göçmenler için ilk durak haline gelmişlerdir. Bir kısmı yerleştikten sonra zamanla farklı

[3] https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri (Erişim 06.05.2025)

bölgelere göç etmiş ya da kalıcı olarak göç ettikleri yeri benimsemişlerdir. Karadeniz bölgesinde Kafkaslardan gelen mevsimlik ya da kalıcı göçler daha yaygınken Güneydoğu Anadolu'da ise Kuzey Afrika ve Orta Doğu'dan göçler yaygındır. Ege, Marmara ve Trakya bölgelerinde Balkanlar'dan gelen göçmenler daha yaygındır.

Marmara bölgesi Türkiye'de nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu bölgedir. İş olanakları, eğitim, sağlık ve eğlence gibi sektörlerin gelişmiş olması kişilerin buraya göç etmesini etkileyen faktörler arasında yer alır. Bu göçlerden en çok etkilenen şehirlerden biri de Bursa'dır. Bursa'nın alt yapısının gelişmiş olması ve çeşitli olanaklar sunmasının yanı sıra kültürel ve manevi olarak da önemli bir şehirdir. Bu nedenle tarih boyunca göç hareketliliğinin içinde yer almıştır.

Göçün doğal bir sonucu olan göçmenlik de Türkiye'de önemli bir konudur. Hem göç veren hem de göç alan bir ülke Türkiye'de göçmenlik, sosyal bilimlerde üzerine sıkça durulan konuların başında gelmektedir. Günümüzde çokça zikredilen ve medyadan bilimsel çalışmalara kadar neredeyse herkesin bir fikir sahibi olduğu "göçmen" kelimesi, çok farklı biyografileri ve göç hikâyelerini içeren, oldukça çeşitlilik gösteren bir grup insanı kapsamaktadır. Göç deneyimlerinde ve göç rotasyonlarındaki farklılıklar, insanların göçü hayatlarındaki bir olay olarak mı yoksa kimliklerini şekillendiren güçlü bir tecrübe olarak mı gördükleri konusunda farklı değerlendirmelere yol açabilir (Frederiks, 2015, s. 13). Diğer taraftan göçmenlerin kimlik inşası süreci yalnızca bireysel biyografik deneyimlere atfedilen öznel anlamlar ile düşünülmemelidir. Vatandaşlık politikaları, menşe ülke ve göç alan ülkenin göç rejimleri ve kültürel normlar bütünüyle değerlendirilmelidir. Çünkü göç süreci kimliğin yeniden inşasını gerektirir. Göçmenler menşe ülkelerinde sosyal statülerini, ailelerini ve sosyal ağlarını zamanla kaybederler. Bilmedikleri bir yerde yaşamaya başlayan göçmenler kendilerini kaybolmuş, yalnız ve referans noktalarından yoksun hissederler. Entegre olmak için ne kadar çabalarlarsa çabalasınlar bu süreç kolay bir şekilde geçmez (La Barbera, 2015, s. 3-7). Göç edilen yer ile menşe ülke arasındaki benzerlikleri ya da farklılıkları da göç süreci şekillendirmektedir. Ek olarak göçün gönüllü veya zorunlu olarak algılanması, göçmenin göç edilen ülkedeki kültürel yapılara uyum sağlama ve çatışan kimliklerle başa çıkma stratejilerini de etkiler (Timotijevic ve Breakwell, 2000, s. 358). Bu nedenle göç süreci çeşitli faktörleri içinde barından ve göçmenin kimlik tecrübelerini etkileyen bir unsurdur.

Göç süreçleri güzergâhlar, politikalar ve göçe neden olan etmenler ekseninde farklılıklar göstermektedir. Tüm bunların dışında göçmenlerin göç süreçlerini etkileyen faktörler

arasında kişinin bireysel sebepleri de yer almaktadır. Yaş, cinsiyet, eğitim durumu, etnik kökeni, dini kimliği, mesleği ve sahip olduğu sosyal ağlar gibi faktörler, göçmenin hem göç etmesinde/edebilmesinde hem de göç ettiği ülkeye kabul edilmesinde önemli rol oynar. Klasik göç teorileri, genellikle erkeklerin göç tecrübeleri ekseninde değerlendirildiği ve kadınların rolleri ve tecrübelerinin bu süreçte yeterince dile getirilmediği için eleştirilmiştir (Hondagneu-Sotelo, 2000, s. 119).

Günümüzde ise göçün feminizasyonu olarak da değerlendirilen kadınların göç etme ya da göç sürecinden ve sonuçlarından daha fazla etkilendiğine yönelik düşünceler yaygınlaşmaya başlamıştır (Hyndman, 2010; Nawyn, 2010; Pessar ve Mahler, 2003b; Salih, 2001). Bununla birlikte kadınların ekonomik olarak gelişmiş Avrupa işgücü göçünün aktif katılımcıları olmuşlarsa da Avrupa'daki sığınma ve mülteci rejimlerine ilişkin deneyimleri ve mülteci statüsü talepleri ise yeterince dikkate alınmadığı dile getirilmiştir (Kofman, 1999, s. 270). Evde bakım hizmetleri, hasta ya da çocuk bakımı gibi işlerde göçmen kadınların çalıştırılması ya da göçmen ailelerin kendi kültürlerini devam ettirmek için menşe ülkeden kadınlarla evlilik yoluyla iletişim kurulması kadın göçüne katkı sağlamaktadır. Örnek olarak Kanada devleti tarafından göçmenlerin uygun oldukları iş türünü tanımlamak için Avrupa'dan gelen ev işçilerinin görece yüksek eğitimli bir grup olduğu varsayılmakta ve bu nedenle dadı ve çocuk bakıcısı olmaya uygun olarak görülmektedir. Diğer taraftan ise "Üçüncü Dünya" ülkelerinden gelen kadınlar temizlikçi olarak nitelendirilmiş ve aynı zamanda bu "ırksallaştırılmış milliyet kurgularının" göçmen kadın işçilerin kendileri tarafından da içselleştirildiği dile getirilmiştir (Silvey ve Lawson, 1999, s. 125).

Göç ve evlilik örneği olarak da ekonomik kriz ve siyasi istikrarsızlıklar dolayısıyla genç nüfusun farklı ülkelere göç ettiği Makedonya'dan Türkiye'ye evlilik yoluyla gerçekleşen göçler örnek verilebilir. Siyasi krizler sonucunda Makedonya'nın belli bölgelerinde Müslüman nüfusu azalmış ve aileler çocuklarını evlendirmek için farklı köylerden kişilerle evlendirmiş ya da Türkiye'deki tanıdıkları ile evlilik yoluyla akrabalık kurmaya çalışmışlardır. Bu evlilik pratikleri sonucunda kadınların Türkiye'ye göçlerine neden olmuştur. Bu göçler her ne kadar sayısal olarak çok fazla olmasa da köken ülkenin nüfusunu etkilemektedir (Adiller, 2013, s. 188).

Köy ve mahalleler kültürün korunması ve aktarılmasında etkin rol oynarlar. Bu nedenle kişiler, genellikle benzer kültüre sahip diğerleri ile aynı yerde yaşamak isterler. Birlikte yaşamak zamanla oraya ait yerel bir kültür oluşturur ya da var olan yerel kültürü korur.

Arjun Appadurai, mahalle ve benzeri küçük yerleşim yerlerini yerelliği yaşatan unsurlar olarak tanımlamıştır. Burada sadece bir yerel üretimi değil aynı zamanda yerelliğin maddi üretimi ve yerel zaman-mekânı üreten performans, temsil ve eylem gibi gereklilikler karşımıza çıkar. Bu yerler başka hiçbir şey yapmasa bile tek tipleşmiş maddi bir dünyanın direncine karşı yerelliği gerçekleştirme girişimleri ile direnir (Fardon, 2005, s. 16).

Mahalleler, kültürün yeniden üretimi, eylemliliği ve sosyalliği açısından bakıldığında hem yer temelli olarak geleneksel hem de iletişim teknolojilerine dayalı olarak sanal yönleri içinde barındırabilirler. Ek olarak yerellik, kişinin içinde taşıdığı ve kendi öz anlayışını temellendirdiği "yer duygusu" gibi ayırt edici bir öznelliğin de kurucu unsurudur. Zaman içerisinde gerçekleşen değişimler ve araya giren mesafeler bu "yer duygusunu" silemez, fakat derinden esnetebilir ya da dönüştürebilir (McKay, 2006, s. 199). Bu nedenle köyden kente göç ya da çok uzun süredir aynı kültürden kişilerle yaşanılan mahalleden göç kültürü yaşama da değişimlere ve dönüşümlere neden olabilir.

Geçmişte ailelerinin yerleşti(ril)ği yerden göç etmek de Boşnakların kültürü üzerinde değişimlere yol açmıştır. Yapılan saha araştırmasında köyde yaşayanların dil bilme düzeylerinin daha fazla olduğu ve kültürel unsurları daha çok devam ettirdikleri tespit edilmiştir. Öte yandan teknolojik gelişmelerle yerellik üretme araçlarının küreselleşmesi hem kamusal hem de özel nitelikteki uluslararası temasların rutin hale gelmesine ve ulusötesi sanal mahallelerin oluşturulmasına sebep olmuştur (Fardon, 2005, s. 16). Sosyal medya hesapları, köy meydanına kurulan kameralar ya da uydu görüntüleri ile kişiler artık çok uzaktaki akrabalarının yaşadıkları yerleri, mahalle ve köylerine dair haberleri ve gelişmeleri rahatlıkla takip edebilir hale gelmiştir. İnegöl'de Boşnak köylerinden bazılarının sosyal medya hesabı mevcuttur. Aynı zamanda ilçede bulunan iki dernek de Facebook ve Instagram gibi platformlardan etkinlikler ya da cenaze, düğün gibi törenler hakkında bilgiler paylaşmaktadırlar. Böylece diasporada olan akrabalarına ulaşabilmekte ya da kendi diasporik kimliklerini koruyabilmektedirler.

1.2.1. Diaspora

Yaşanılan yerden göç ettikten sonra yeni bir yerde yaşamanın sonuncunda diaspora alanları ortaya çıkmaktadır. Diaspora, farklı anlamlar içerse de Latince'de kopukluk ve ayrılık olarak nitelenmektedir. Yahudi diasporası, Ermeni diasporası, Boşnak diasporası ve Türk diasporası dünyada yaygın olarak bilinen diasporalardır. Diaspora alanında çalışmalar yapan araştırmacılar genellikle diasporada yaşayan kişilerden oluşmaktadır. Diasporada aidiyet duyguları tek bir eve atıfta bulunmaz aksine hem birden çok fiziksel

mekâna hem de hatırlanan, imgelenen ve/veya sembolik alanlarla ilişkilendirilebilir (Stock, 2021, s. 40). Bu hareket alanlarında akrabalık, eğitim ya da ticari ilişkiler kurulur ya da güçlendirilir (Clifford, 1994, s. 305). Diaspora ve ev tartışmalarında yerinde mi kalınacağı, yola devam mı edileceği yoksa eve mi geri dönüleceği; yoksa evde kalan aile üyelerinin köklerinden koparılıp ailenin sığınılan ülkede yeniden bir araya getirilip getirilmeyeceği konusunda karar verilmesi üzerine yapılan tartışmalar kimlik oluşum sürecinde etkilidir (Van Hear, 2006, s. 9).

Bir taraftan ev, diasporik düşüncede arzulanan mitsel bir yerdir. Menşe yer olarak görünen coğrafi bölgenin ziyaret edilebilmesi mümkün olsa bile bu düşüncede geri dönüşü olmayanın yeridir. Diğer taraftan ev ayrıca yerellik deneyiminin yaşandığı yerdir. Diaspora ve kültür çalışmalarında önemli bir yere sahip olan Avtar Brah (2005), *Cartographies of Diaspora: Contesting Identities* adlı kitabında "evde hissetmek" ile bir yeri ev olarak ilan etmek arasında bir ayrım yapılması gerektiği üzerinde durmuştur. Ona göre kimliğin her zaman çoğul ve süreç halinde olduğu iddiasının mükemmel örnekleri diasporik kimlik oluşum süreçleri ile gösterilebilir. Diğer bir deyişle, diaspora kavramı bölgesel, kültürel ve psişik sınırlar içinde ve ötesinde çoklu konumlar arasındaki hareket alanlarına işaret eder.

Tüm bu tartışmalar kişilerin hayatının uzun bir aralığını kapsar. Çünkü diaspora hızlı bir süreç değildir. Diaspora kavramının merkezinde bir yolculuk imgesi yer almaktadır. Fakat yine de her yolculuk diaspora olarak nitelenemez. Diasporalar açıkça gündelik kısa süreli yapılan seyahatlerle ilişkilendirilemez. Ya da geçici yolculuklarla da aynı değillerdir. Çünkü diasporik yolculuklar esasen gidilen yere yerleşmekle, "başka bir yere" kök salmakla ilgilidir (Brah, 2005, s. 179). Bu hareketlilikler "yerel ötesi öznellikler" olarak da ifade edilmektedir. Bu tanım hem coğrafi hem de süregelen yer değiştirmeler sonucu ortaya çıkan öznellikler için kullanılmaktadır. Çoğu ülkesinden uzakta göçmenin belirli yerlerdeki ve köken ülkesindeki ailelerine, arkadaşlarına ve topluluklarına karşı hissetmeye devam ettikleri sadakat ve bağlılığı ifade etmektedir. Aynı zamanda, bu bağlar sosyal ağlara dönüşerek yurt dışından para, nesne, sevgi ifadeleri ve destek iletmek için kullanılabilir (Conradson ve Mckay, 2007, s. 168).

Bauman'a (2011) göre ise, günümüzde neredeyse her ülkenin nüfusu diasporalardan oluşmaktadır. Bu nedenle neredeyse her büyük şehrin nüfusu, bugünlerde "içeridekiler" ile "dışarıdakileri" ayıran çizginin sürekli sorgulandığı etnik, dini ve yaşam tarzına göre farklılıklar gösteren bölgelerinin toplamından oluşmaktadır. Diaspora alanında önemli

çalışmalar ortaya koyan Robin Cohen (2008), beş maddeden oluşan diaspora tanımında kişilerin orijinal anavatanları hakkında kolektif bir hafıza, vizyon veya miti muhafaza ettiklerini; ev sahibi toplumlarda tam olarak kabul edilmediklerini ve belki kabul edilmeyeceklerini; atalarına karşı idealize edilmiş bir bakış olduğu ve ileride koşullar uygun olduğu takdirde dönebilecekleri inancını sürdürdükleri; içinde bulundukları grubun tüm üyelerinin asıl anavatanın korunması veya restorasyonu ile güvenliği ve refahı için mücadele etmeleri gerektiği fikrini; ve son olarak anavatanla çeşitli şekillerde ilişki kurmaya devam etiklerini dile getirmiştir. Bunun sonucunda ise etnik-toplumsal bilinç ve dayanışmanın devam edebildiğini vurgulamıştır.

Diaspora kavramı, ilk ortaya çıktığında Yahudilerin göç tecrübeleriyle ilişkilendirilmiş, fakat zamanla kapsamı genişleyerek diğer halkların göç deneyimlerinde de kullanılmaya başlanmıştır (Yaldız, 2013, s. 297). Diaspora, klasik ve kültürel çalışmalar olmak üzere iki modele ayrılabilir. Klasik model, daha çok Yahudilikle bağdaştırılan, etnik zulmün, dağılmanın ve anavatan kaybının yaşandığı bir yapıyı ifade eder. Klasik diasporada anavatana karşı güçlü bir bağ bulunmakta olup, bu kayıp dağılmış topluluk tarafından kolektif şekilde deneyimlenmiştir. Bu bağ; kolektif hafıza, mit, nostalji, geri dönme arzusu, organize eylemler ya da eve dönüşe bağlılık, özgün kültürün ve mitik mirasın korunmasına yönelik çabalar ve ev sahibi ülke nüfusundan farklı olma ısrarı gibi biçimlerde kendini gösterebilir. Bu nedenle klasik diasporalar genellikle politikleşme eğilimindedir. Bu toplulukların var olabilmesinde süregelen etnik zulüm temel bir unsur oluşturur. Kültürel çalışmaları içeren ikinci model ise, göçmenlerin yaşadığı güvensizlik ve süregiden bir kimlik krizine odaklanmaktadır. Bu model her ne kadar modernite ile ilişkilendirilse de burada esas olan gerçek ya da hayali anavatanın kaybıdır. Bu kayıp, geçmişe ait bir anı veya güncel bir deneyim olarak algılanabilir. Kişinin diasporik öz-farkındalığı ve kendisini evsiz, yerinden edilmiş bir özne olarak tanımlaması kritik önemdedir (Ryang, 2009, s. 3). Her iki diaspora türünde de anavatan vurgusu ön plana çıkmaktadır. Klasik diasporalar daha çok topluluk merkezli bir yapıya sahipken, kültürel çalışmalar modeli bireysel bir düşünceyi barındırmaktadır.

Diasporada anavatandan kopuş ve şiddetli yerinden edilmenin travması, özellikle ilk kuşaklarda varlığını sürdürmekte ve sembolik unsurların devam ettirilmesi yoluyla sonraki kuşaklara aktarılmaya çalışılmaktadır (Lyons, 2007, s. 590). Bu nedenle, anavatana dair hafızayı koruma vizyonu veya miti, orayı koruma ve yeniden inşa etme eğilimini de beraberinde getirir. Diasporada yaşayan kişilerin anavatana dair bilinçleri ve

dayanışmaları, anavatanla süregelen ilişkileri üzerinden şekillenmektedir (Gillespie vd., 1999, s. 624). Ancak anavatanla kurulan ilişki her kuşakta aynı düzeyde devam etmemektedir. İlk kuşak tarihsel ve kökensel eksenli bir diaspora bilincine sahipken, farklı bir ülkede doğmuş olan kuşaklar ise diasporanın bireysel süreciyle karşı karşıya kalmıştır. Belirgin olan ise, nihayetinde hiçbir kuşağın bugüne dek anavatanlarına kavuşamamış olmasıdır. Anavatanın nerede olduğu sorusu her iki durumda da yaşamın önemli fakat yanıtsız kalan bir sorusu olarak varlığını sürdürmektedir (Ryang, 2009, s.5). Anavatanın nerede olduğuna dair sorular önemini korusa da, diaspora kavramı zamanla değişime uğramış ve diaspora ile anavatana dönüş imgesi artık ayrılmaz bir parça olmaktan çıkmıştır (Beyaz, 2022, s. 62).

Diaspora kavramının genişlemesiyle birlikte artık farklı etnik kökenlerin diasporik hareketlerine de literatürde yer verilmiştir. Her birinin anavatan ile ilişki kurma biçimleri ve göç etme süreçleri farklılık göstermektedir. Örneğin, İsrail-Lübnan Savaşı sonrasında diasporada yaşayan Lübnanlılar, anavatanlarının yeniden inşası için banka hesapları açarak destek olmaya çalışmışlardır. Bunun yanı sıra ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve dini alanlarda da destek sağlamış; ülkede birçok yerin yeniden inşasında aktif rol oynamışlardır (Hourani, 2007). Amerika'da anavatan ile ilişki kurmaya çalışan Etiyopya diasporası da bu çeşitliliğe örnektir (Lyons, 2007). Eğitim olanaklarının yetersiz olduğu Nijerya için ise diasporada yaşayan Nijeryalılar destek sağlamaya çalışmış ve ülkenin eğitim kalitesini artırmaya yönelik girişimlerde bulunmuşlardır (Amagoh & Rahman, 2016). Japonya'daki Korelilerde ise kuşaklar arası anavatanla ilişki kurma biçimlerinde belirgin farklılıklar görülmektedir (Ryang, 2009). Bu nedenle diaspora kavramı, anavatan ile farklı ilişki kurma biçimlerini kapsayan; bu ilişkilerin kimi zaman anavatan için olumlu sonuçlar doğurduğu, kimi zaman ise diasporadaki birey için "ev neresi?" sorusunun cevapsız kaldığı geniş bir yapıya sahiptir.

1.2.2. Göç, Ulusötesi ve Kimlik

Diaspora ilişkileri her ne kadar kültür ve aidiyet üzerinden ilerlese de bu ilişkiler sonucunda ulusötesi ekonomi ve turizm ağları kurulmaktadır. Aynı zamanda bu ağlar her iki ülke arasında siyasi olarak da güçlenmektedir (Foreman ve Whetten, 2002, s. 622). Bu ilişkiler sadece ekonomi ve turizm ile kalmayıp siyasi ilişkileri de etkilemektedir. Bu nedenle yapılan çalışmalarda göç, ekonomi, turizm ve siyaset ekseninde uluslararası göç ağlarına odaklanılmaktadır. Göçmenlerin ve göçmen dövizlerin yerel işgücüne ve ekonomiye etkisi ile göç politikalarının anlaşılması gerektiği dile getirilmiştir. Aynı

zamanda bu göç ağlarının sosyal etkisi bakımından cinsiyet ilişkilerini kademeli olarak yeniden düzenleyebilir, eğitimi ve mesleki becerilerin edinilmesini destekleyebilir ve yeni sağlık klinikleri, su sistemleri, ibadethaneler ve spor tesisleri aracılığıyla yerel toplumun kalkınmasını kolaylaştırabilir olduğu düşünülmektedir (Vertovec, 2001, s. 574).

Göç, ekonomi ve turizm ekseninde kişilerin kökeni ve geçmişi ile kurdukları bağı sadece ata topraklarına ziyaret ya da ataların dilini bir sonraki nesillere aktarmak olarak düşünmek haraketliliği anlamak açısından eksik kalacaktır. Nitekim bu iki unsurla birlikte gelen iki yer arasında köprü oluşturmak göç, kimlik ve uluslararası hareketlilik açısından önemlidir. Ulusötesilik (transnationalism), günümüzde menşe ve yaşanılan ülke arasında kurulan köprüleri ifade etmek için sıkça kullanılan bir terimdir. Nina Glick Schiller ve diğerleri (1992) tarafından yazılan "*Towards a Definition of Transnationalism: Introductory Remarks and Research Questions"* adlı makalede kavramı izah etmişlerdir:

> "Göçmenlerin coğrafi, kültürel ve siyasi sınırları aşan sosyal alanlar kurdukları bir sosyal sürecin ortaya çıkışını vurgulamak için bu göçmen deneyimini "ulusötesilik" olarak adlandırdık. Göçmenler, sınırları aşan çoklu ilişkiler -ailesel, ekonomik, sosyal, örgütsel, dini ve politik- geliştirdiklerinde ve sürdürdüklerinde göçmen ötesi olarak anlaşılırlar."

Burada trans-göçmenlerin kolektif kimlikleri ve deneyimleri hem köken ülkenin hem de trans-göçmenlerin yerleştikleri ülkelerin siyasi, sosyal ve ekonomik bağlamı tarafından büyük ölçüde şekillendirilmektedir. Bu süreçle birlikte "ulusötesi topluluklar", "ulusötesi sosyal alanlar" ve "ulusötesi sosyal mekânlar" oluşmaktadır (Snel vd., 2006, s. 286). Ulusötesi sosyal alanlar, birden fazla devletin sınırlarını aşan bağların, ağlardaki ve örgütlerdeki konumların kombinasyonlarından oluşmaktadır. Bu alanlar, ülkeler arası bağları ve konumları statik kavramlarla değil, daha çok dinamik sosyal süreçlerle açıklanabilir. Ulusötesi sosyal alanlardaki kültürel, politik ve ekonomik süreçler beraberinde çeşitli sermaye türlerinin birikimini, kullanımını ve etkilerini de getirir. Ek olarak bunların hacmini ve dönüştürebilirliğini içermektedir. Bu alanlarda insan ve sosyal sermayesi olarak ekonomik sermaye, eğitim belgeleri, beceriler ve bilgi birikimi gibi kaynakların dolaşımı sağlanmaktadır (Faist, 2000, s. 191).

Ulusötesinin ne olduğu ya da kimlerin ulusötesi olarak tanımlanabileceğine dair tartışmalarda, hangi pratiklerin, faaliyetlerin ya da davranışların ulusötesi olarak kabul edileceği büyük ölçüde kullanılan kaynaklara, yöntemlere ve araştırmacının belirlediği değişkenlere bağlı olarak şekillenmektedir. Öte yandan, içinde bulunduğumuz bilgi

çağında bir kişinin tamamen "ulusötesi olmayan" biri olup olamayacağı da tartışmaya açık bir konudur. Günümüzde bilgi çağıyla birlikte zamansal ve mekânsal sınırlar geçirgenleşmiş; bu durum, ulusötesi hareketliliğin küresel boyutunu ifade eden "dijital diaspora" kavramının da yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu kavram, fiziksel olarak aynı mekânı paylaşmadan da birlikteliklerin mümkün olabildiğini ifade etmektedir (Tedeschi vd., 2022, s. 606). Çünkü insanlar yalnızca internet aracılığıyla çok çeşitli ürün ve hizmetlerden faydalanmakla kalmamakta, aynı zamanda ulusötesi dolaşıma giren kültürel ürünler etrafında kolektif ve küresel bir bilinç de inşa etmektedirler (Lu ve Liu, 2018, s. 113). Ulusötesi ağların, farklı devlet ve devlet dışı aktörler arasında çatışma ve iş birliği örüntüleri kurabilme kapasitesi, bu kolektif bilincin oluşumunu kolaylaştırmaktadır (W. L. Bennett, 2004, s.128).

Haberleşme, devlet ve ulusötesi ağlar ekseninde tartışılan konulardan biri de göçmenlerin köken ülkelerinin siyasetine katılımlarıdır. İnternet merkezli ulusötesi ağların yaygınlaşması, bireylerin köken ülkelerinden uzakta bulunsalar dahi siyasete katılabilmelerini, oy kullanabilmelerini ya da politik faaliyetler yürütebilmelerini mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda, ulusötesi demokrasi, elektronik yönetim sistemleri (e-government system), siber alanda oluşan kamuoyu, devletin bu alanlardaki etkinliği ve kontrol mekanizmaları giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Beck & Sznaider, 2006; Bohman, 2004; Brewer vd., 2006; Fraser, 2019; Groshek, 2009). Bireyler, internet aracılığıyla köken ülkelerinden uzakta bulunsalar bile, ülkelerine dair politikaları daha yakından takip edebilme ve demokratik yönetime daha fazla katılım sağlama imkânı elde etmişlerdir. Ancak öte yandan, devletlerin dijital alanın güvenliğini sağlama kapasitelerinin artması ve düzenlemelere yönelik teknolojik gelişmeleri yakından takip edebilmesi, dijital ulusötesiciliğin etkisini sınırlamıştır. Çünkü devletler, gelişen teknolojiye uyum sağlayarak hem ulusötesi hem de dijital alanları daha etkin biçimde kullanabilmektedir (Tabak & Beyaz, 2022, s. 214).

Günümüzde vatandaşlık her ne kadar önemini korusa da küreselleşme ile siyasal üyelik arasındaki uçurumun giderek büyüdüğüne dair tartışmalar artmaktadır. Bu bağlamda, “neden vatandaşlık dolayımı yerine doğrudan tüm etkilenenler ilkesini (all-affected principle) kamusal alanın çerçevelenmesinde uygulamıyoruz?” sorusu daha fazla gündeme gelmektedir. Bu ilke çerçevesinde, bir yönetişim yapısına birlikte tabi olma meselesi tartışılmakta; yani bireylerin, etkileşimlerinin kurallarını belirleyen yapılara maruz kalmaları kast edilmektedir (Fraser, 2019, s. 667). Bu hususta, ülkemizde her seçim

dönemi gündeme gelen, Türk diasporalarındaki vatandaşların oy kullanma hakkı üzerine yürütülen tartışmalar örnek verilebilir. Genel olarak, kişinin yaşamadığı ya da yılda yalnızca bir kez ziyaret ettiği bir ülkenin yöneticisini veya politikasını belirlemede söz hakkı olup olmaması gerektiğine dair görüş ayrılıkları dikkat çekmektedir.

Ulusötesi topluluklar zamanla devlet politikaları ekseninde esnek hareket edebilmelerini farklı sosyal ağlar ya da ticari ağlarla desteklerler. Birinci kuşak göçmenler tarafından oluşturulan aracı işletmelerin ve etnik yerleşim bölgelerinin, ikinci ve sonraki nesillerin eğitimsel ve mesleki ilerlemelerini finanse etmektedir (Portes vd., 2002, s. 294). Bu sosyal ağlar ticaret, din (Levitt, 2006), finansal sermayenin akışı, sivil toplum örgütleri (Merry, 2021; Meyer vd., 1997), hükümetler arası hareketlilikler (Slaughter, 2024), yerelliğin yayılması (Appadurai, 2006), kültür ve vatandaşlık (Faist, 2000), organize suç örgütleri (Shelley, t.y.), kadın hareketliliği (Morgan, 2016; Pardy, 2018; Shohat, 2001) ve sağlık (Villa-Torres vd., 2017) gibi çeşitlilikler göstermektedir. Ulusötesi hareketlilikteki bu çeşitli ağlar ve göç sürecinin de farklılıklar içermesi ile birlikte aynı zamanda belli bir kesin çizgileri olamayan tanımlamaları ve fenomenleri de beraberinde getirir (Faist, 2010, s. 1673). Fakat diğer taraftan ulusötesi etkileşimlerin olduğu bu bölgeler aynı zamanda grup kimliği ve kültürün unsurlarının devamlılığını sağlamaktadır.

Min Zhou (1989) tarafından yapılan bir araştırmada New York'taki sınırlarla ayrılan ve kapatılan etnik anklavlardaki Çinliler'in nüfusa oranına dikkat çekilmiştir. Buralardaki nüfusun büyük bir çoğunluğu Çinlilerden oluşmaktadır ve anklav dışında çalışanların oranı çok azdır. Burada sadece farklı alanlarda hizmet vermek için değil aynı zamanda kendi kültürlerine dair dükkânlar da görmek mümkündür. Burada yaptıkları işler de kökenlerindeki farklılıklara göre değişiklik göstermektedir. Chinatown olarak da adlandırılan bu yerde aslında köken ile etkileşimin devam ettiğini yapılan işlerdeki farklılıklarla görmek mümkündür. Çünkü aynı kökenden gelen Çinliler sosyal ağlar ile aynı işi yapmaktadır. Üstelik yapılan çalışmada bu alanın dışında çok az kişinin çalıştığı görülmüştür. Bu nedenle kişilerin çalışma ya da yaşam için tercihler yapmasında kökenin ve sosyal ağların etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu tarz anklav örnekleri sadece New York'taki Chinatown ile sınırlı değildir. Ülkemizde ise İstanbul Bayrampaşa'da Boşnak nüfusunun fazla olmasıyla birlikte buradaki dükkânlar da bu kültüre ait izler taşımaktadır. Mahallede yer alan dükkânlara Boşnakça isimlerin verilmesi, kültürde yaygın olan yiyeceklerin tüketilmesi, mahallede yaşlıların Boşnakça konuşması ve sadece

Balkanlara tur düzenleyen firmaların olması anklav benzeri bir oluşum olarak da görülebilir.

Ulusötesi hareketlilik herkes için aynı şekilde gerçekleşmemektedir. Kimileri iki ülke arasında köprü olabilecek kadar esnek hareket edebilme koşullarına sahipken kimileri seyrek olarak hareket eden, ancak yaşamlarının kaynakları ve bağlantıları uzaktaki insanları içeren bireyler de vardır (Gilmartin, 2008, s. 1841). Diğer taraftan neredeyse hiç hareket etmeyen ancak hayatlarını ulusötesileşmiş bir bağlamda yaşayanlar da vardır (Levitt, 2014, s. 179). Bu nedenle tek tip bir ulusötesi kimlikten söz etmek mümkün değildir. Bu kimliğin oluşmasında etkili olan faktörlerin farklılığına göre kimlik ve sosyal ağlar şekillenmektedir. Bu kişilerdeki "ev" yelpazesi hem yaşanılan yeri hem de kökeni kapsayacak şekilde genişlemektedir (Waldinger ve Fitzgerald, 2004, s. 1180). Kişiler bir yerden bir yere göç ettiklerinde kendi kültürlerine dair unsurları bırakıp gitmeyerek beraberinde götürüler. Won Moo Hurh ve Kwang Chung Kim (1984) *yapışkan sosyokültürel uyum (adhesive sociocultural adaptation)* terimi ile göç edilen yerin kültürünün belirli yönlerinin ve ev sahibi toplumun üyeleriyle olan sosyal ilişkilerin, eskinin önemli bir bölümünü yer değiştirmeden veya azaltmadan göçmenlerin kendi geleneksel kültürüne ve sosyal ağlarına eklendiği bir adaptasyon sürecini ifade etmektedir. Böylece iki kültür ve kimlik arasında etkileşim yolları da kurulmuş olur.

Uluslararası haraketliliğin sonucu olarak kişilerin becerileri de ulusötesi ağların dolaşımında yer almaktadır. Kişinin kendi mesleki becerilerini farklı bir ülkede sergileyebilmesi ya da bu becerileri devam ettirebileceği ortamın oluşturulmasında yardıma ihtiyaç duyarlar. Çünkü göçmenler genellikle ev sahibi ülkede kalıcılık elde edebilmek ve hayatlarını devam ettirebilmek için kendi becerilerini gösterme çabası içerisine girerler ve kendi aralarında sosyal ağlar oluştururlar. Fakat mesleki açıdan vasıflı göçmenler olan doktorlar, hemşireler, mühendisler, teknisyenler ve zanaatkârlar genellikle "birincil" işgücü piyasası olarak nitelendirilen kısımda yer alırlar. Bu kişiler, göç ettikleri ülkede belirli mesleklerdeki yerel eksikliklerin hafifletilmesine katkıda bulunurlar ve zamanla yerli işçiler için mevcut olan hareketlilik merdivenlerine erişim kazanabilirler. Bu tür göçler genellikle mekânsal olarak yoğunlaşmış topluluklara yol açmaz. Genellikle vasıflı göçmenler farklı kariyer yollarını takip ederek birçok şehir ve bölgeye dağılırlar (Portes ve Manning, 2019).

Günümüzde de özellikle yazılımcı, mühendis ya da doktor gibi eğitim seviyesi yüksek mesleklere sahip kişilerin göç başvuruları daha kolay kabul edildiği gibi berber, terzi,

tamirci ya da boyacı gibi ustalık gerektiren işler de göçmen kabulünde tercih edilmektedir. Bu alanlara ilginin azalması ve genellikle işgücü gerektirmeyen mesleklerin tercih edilmesi gelişmiş ülkelerde bu alana dair işgücü ihtiyacını artırmaktadır. Fakat diğer tarafta göç ettikleri yerlerde vasıflı olmayan ya da esnaflık gibi mesleklere sahip olan göçmenlerin dil bilmeme, iş yerlerinde maruz kaldıkları ayrımcılıklar ve eğitime katılımdaki eşitsizlikler gibi etmenler özel sektörde çalışma eğilimlerini artırmaktadır (Light, 2005, s. 650). Bu alanda yapılan araştırmalar etnik ekonomide çalışan ücretli işçinin daha sonra serbest meslek sahibi (çoğunlukla etnik market vb.) olduğunu defalarca ortaya koymuştur. Aynı zamanda göçmenlerin serbest meslek ya da göçmen girişimciliği sonraki kuşaklarda refah düzeyini artırmaktadır. Çünkü etnik ekonomi girişimciler için bir okul gibi uzun vadede çalışanlar için etkileşim ağlarının kurulduğu, ortak etnik grupların eski çalışanlarının, kendilerinin ve toplumların servetlerini artırırlar (Light vd., 1994, s. 72).

Göçmen girişimciliğinin ekonomik ve kültürel entegrasyon açısından başarılı olduğuna dair tartışmalar da mevcuttur. Ekonomik başarının yükselmeyip belli bir düzeyde kalabildiği gibi aynı zamanda kültürde marjinalleşme eğilimlerinin de olabileceğini savunmuşlardır. Çünkü sadece ev sahibi ülkenin resmi kurallarına uyup kültürün dışındaki insanlarla karşılaşma oranları da düşük kalabilmektedir (Kearney ve Beserra, 2004, s. 8). Bunun sebepleri arasında genellikle kendi mahallelerinde bir dükkân açma ve burada da yine kendi etnik kökenlerinden birileri ile çalışma bunların sonucu olarak kendi kökenleri ile sosyal ağlar kurma farklı kültürler ile karşılaşma ve tanıma ihtimallerini düşürmektedir.

Ulusötesi sosyal ağlarla işgücü göçünün bir sonucu olarak oluşan diaspora ve ulusötesi hareketlilikler göçmenlerin ve sonraki kuşakların sadece ekonomi ekseninde hayatlarını şekillendirmez. Çünkü göçten sonraki kuşaklardaki çocuklar, ailelerinin göç ettikleri ülkelerden insanların, malların, fikirlerin, inanışların ve uygulamaların düzenli olarak etkileşimde olduğu mekanlarda, topluluklarda ve kurumlarda büyüdüklerinde, sadece yaşadıkları ülkelerin değil, ailelerinin geldikleri ülkelerin de kural ve kurumlarına göre sosyalleşirler (Levitt vd., 2017). Bu nedenle ulusötesi sosyal ağlar ve diaspora aynı zamanda sonraki kuşaklarda çok kültürlü olma ve birden fazla dil biliyor olma oranlarını da etkilemektedir.

Her birey bir şekilde içinde yaşadığı topluma bağlıdır. Fakat sadece göç değil içinde yaşanılan ülkenin siyaseti, tarihi, benimsenen dinler başta olmak üzere bir toplumun iki

dilli olmasına yol açan farklı etkenlerdir. Bireysel iki dilliliği toplumsal iki dillilikten ayırt etmek pek mümkün değildir çünkü iki dilliliği etkileyen şeyler ne bir topluma ne de kişiye özgüdür. Burada önemli olan kişinin ihtiyaç doğrultusunda belli bir dili öğrenmek zorunda olduğunda gerekli koşulların sağlanmış olmasıyla ilgilidir (Ertek ve Süverdem, 2020, s. 187). Ya da kullandığı için dili unutmamakla ilgilidir. Fakat sosyal bilimlerde yapılan çalışmalarda genellikle kişilerin göç ettikleri ülkede kendi dillerine ihtiyaç duymadıkları için sonraki kuşaklara aktarımı zorlaştığı sürekli dile getirilen bir durumdur. Bu nedenle göçler sonrası birçok yerel dil yok olmuştur ya da yok olma tehlikesi altındadır. Öte yandan günümüzde okulda geçirilen sürenin artması da sonraki kuşakları göç edilen ülkedeki dili öğrenmeye itmektedir.

1.3. Boşnakların Tarihsel Arka Planı

1.3.1. Balkanlardaki Boşnaklık

Balkanlardaki Boşnakların toplumsal ve siyasi konumu, öteki olma durumunu anlamak açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Boşnakların hem kendi kimliklerini nasıl tanımladıkları hem de tarihsel süreç içerisinde nasıl ötekileştirildikleri, bölgenin sosyo-politik dinamikleri bağlamında ele alınmalıdır. Bu nedenle, Boşnak kimliğinin oluşumu ve dönüşümünü anlamak için tarihsel sürecin temel hatlarıyla bilinmesi gerekmektedir. Bu bölümde Boşnakların Balkanlardaki konumları, Türkiye'ye ve İnegöl'e göçleri incelenecektir.

Balkanlar, tarih boyunca farklı etnik, dini ve kültürel toplulukların bir arada yaşadığı, bu çeşitliliğin ise kimi zaman çatışmalara, kimi zaman ise birlikte yaşama pratiklerine dönüştüğü bir bölge olmuştur. Todorova'ya (2010, s. 108) göre, Balkan kimliği, Balkanlar ile Orta Avrupa arasında, daha geniş anlamda ise Doğu ile Batı arasındaki sınırların yeniden şekillendiği bir alanda, sürekli değişen bir denge içinde varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda Balkanlar, "Batı ile büyük Asyalı Doğu arasında bir geçişi" temsil eden bir bölge olarak görülürken, aynı zamanda "kesinlikle Avrupalı sayılmayacak ama Asyalı da olmayan, adeta sahipsiz topraklar" olarak da nitelendirilmektedir. Balkanların Avrupa'nın bir parçası olup olmadığına dair tartışmalar, bölgedeki farklı topluluklar arasında çeşitli yaklaşımlara yol açmıştır. Kimlik üzerine süregelen bu tartışmalar, Balkanların jeopolitik sınırlarının nerede başladığı ve nerede bittiği konusundaki belirsizliklerle de örtüşmektedir. Bazı toplumlar, ülkelerinin Balkan kimliğiyle anılmasını geri kalmışlık ve barbarlıkla özdeşleştirerek olumsuz bir algı geliştirmiştir. Örneğin tarih boyunca Yunanistan, Balkanlar içinde yer alan tek Avrupa ülkesi olmakla övünürken, Romanya'da

Balkan kimliği aşağılayıcı bir kategori olarak görülmüştür. Öte yandan bazı Avrupa ülkeleri, Balkanları Adriyatik Denizi'nin kuzeyinde veya batısında sona eren bir bölge olarak tanımlamaktadır. Genel olarak bakıldığında, Balkanların Avrupa'ya aidiyeti, tarihsel ve politik bağlamda süregelen bir tartışma olarak varlığını korumaktadır. Maria Todorova (2010) *Balkanları Tahayyül Etmek* adlı kitabında Balkanların konumu;

> "Bu, Balkanlar'da sürekli tekrarlanan arada kalmışlık nakaratını hatırlatmaktadır, yalnız Türkiye için Balkanlar belirleyici bir vektör niteliği taşımaz. Uzun bir dikotomiler listesinde -Asyalı veya Avrupalı; Müslüman veya laik; yerleşik veya göçebe; Fatih'in torunları veya Atatürk çocukları; 'İslam'ın kılıcı veya Hıristiyanları cezalandıran güç'; Osmanlı yetimleri veya Türkiye vatandaşları; fatih veya fethedilen; savaşçı veya medeni; Batı'nın bir parçası veya Batı'yı savunan güç; ordu, ümmet veya millet; çağdaş toplum veya tarihsel köprü; 'Doğulu, Anadolulu veya Batılı' Balkanlar bir alternatif bile sayılmaz." (Todorova, 2010, s. 109) olarak tanımlamaktadır.

Balkanlarda tarih boyunca Roma, Avusturya Macaristan ve Osmanlı gibi imparatorluklar uzun yıllar hâkimiyet sürmüştür. Bu nedenle bu bölge farklı dinlerin, dillerin ve kültürlerin hüküm sürdüğü bir coğrafya haline gelmiştir. Boşnaklar için Balkanlara baktığımızda ise Osmanlı'nın Balkanlar üzerindeki etkisi hem bölgenin dinamikleri hem de Boşnak kimliği açısından önemli bir noktada durmaktadır. Yaklaşık 500 yıl boyunca Balkanlarda varlığını sürdüren Osmanlı Devleti, bölgedeki etnik ve dini çeşitliliği derinden etkilemiştir. Osmanlı öncesinde Balkanlarda Hırvatlar, Sırplar ve Bogomil inancına sahip Slav toplulukları yaşamaktadır. Ancak Bogomiller, Hristiyan dünyasının ana akımlarıyla aynı inancı paylaşmadıkları için Sırp ve Hırvat beylikleri tarafından sürekli dışlanmış, baskıya ve zulme maruz kalmışlardır. Uzun yıllar baskı altında kalan Bogomiller için Osmanlı yönetimi bir sığınak haline gelmiş, Müslümanlaşmak ise maruz kaldıkları baskı ve katliamlardan kurtulmanın bir yolu olarak görülmüştür. Fakat diğer taraftan Bogomil inancı ile İslamiyet arasındaki bazı teolojik benzerlikler de bu dönüşüm sürecini hızlandırmıştır. Örneğin, her iki inanç sistemi de teslis öğretisini, günah çıkarma ritüelini ve Tanrı ile kul arasına bir aracı kurumun girmesini reddetmektedir (Sancaktar, 2019, s. 3-6). Bogomil inancı ile İslam arasındaki benzerliklerin yanı sıra, Osmanlı döneminde Balkanlar'ın İslamlaşmasını teşvik eden çeşitli faktörler de mevcuttu. Osmanlı'nın millet sistemi çerçevesinde, İslamiyet'i kabul eden Slav kökenli halklar birçok ayrıcalıktan ve haktan yararlanabiliyordu. Özellikle Fatih Sultan Mehmet

döneminde fethedilen topraklarda yerel beyliklerin ya göç etmeleri ya da Müslümanlığı kabul etmeleri yönünde iki seçenekle karşı karşıya bırakılmaları, bu süreçte bölgenin toplu biçimde İslamlaşmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Fetih öncesinde Bektaşiliğin bölgeye gönderilerek fetih sürecine dair hazırlıklar yaptığı da önemli görülen unsurlardan biridir (Hatipler Çibik ve Umaroğullari, 2017, s. 460). Fetihten önce kısmi fetihten sonra ise daha fazla aileler bölgeye yerleşmiş ve bölgenin İslamlaşmasında önemli roller üstlenmişlerdir (Ercan, 1986, s. 693). Ek olarak bu süreçte Boşnaklar, Osmanlı yönetiminde ve askeri alanlarda önemli konumlara yükselmiş, imparatorluğun yönetici sınıfına dâhil olarak çeşitli alanlarda görevlerde bulunmuşlardır. Özellikle Osmanlı ordu sisteminde etkin bir rol oynayarak yeniçeri teşkilatında yer almışlardır. İdari ve askeri yönetimin dışında şehir yönetimi ve ticaretin önemli bir kısmını ellerinde bulundurmuşlardır. Böylece Osmanlı'nın bölgedeki etkisi, Boşnakların kültürel yapısını dönüştürmüş. Halil İnanlcık'a (2016) göre "İslami kimlikle harmanlanan özgün bir toplumsal yapının oluşmasına zemin hazırlamıştır". 500 yıllık Osmanlı Devleti ile Boşnak kimliği inşa olmuştur.

Fakat diğer taraftan dünyada Fransız İhtilali sonucunda milliyetçiliğin yaygınlaşması ile Balkanlardaki farklı etnik kimlikler de bu akımdan etkilenmiştir. 19. yüzyılda Panslavizm akımları ile tüm Slavların birleştirilmek istenmesi bölgedeki dinamikleri değiştirmiştir (Kara, 2005, s. 117). Rus destekleri ile Slav halkı güçlenmiştir (Ketenci, 2018, s. 347). Panslavizm'in somut örneği olarak Çetnik adı verilen gruplar ortaya çıkmış ve Boşnaklara karşı faaliyetler yürütmüşlerdir. Çetnik isyanlarının etkisiyle Balkanlar, Boşnaklar için zorunlu göçün kaçınılmaz olduğu bir coğrafyaya dönüşmüştür. Çetniklerin düşüncesinde Büyük Sırbistan'da Sırp olmayan unsurların "temizlenmesi" gerekiyordu. Bu düşüncenin sonucu olarak Bosna-Hersek'te yaşayan Müslüman (Boşnak) ve Hırvatların yerlerinden sürülmesi ve Sancak'ta yaşayan Müslümanların kovulması planlandı. Çetnikler kendi homojenliklerini sağlamak için Sırp olmayan 2,6 milyon insanı yerinden uzaklaştırmayı ve bunların yerine 1,3 milyon Sırp'ı yerleştirmeyi düşünmüşlerdir (Demir, 2017, s. 157). Osmanlı çöküş dönemine geçmesiyle birlikte Balkanlardaki gücünü koruyamamıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmek zorunda kalması, bölgedeki Müslüman topluluklar için zorlu bir süreci beraberinde getirmiştir. Müslümanlar, yeni kurulan ulus devletlerde ötekileştirme politikalarına maruz kalmış ve bu durum kitlesel göçleri tetiklemiştir.

Osmanlı'nın Balkanlardan çekilmesi sonucunda birçok yeni devlet ortaya çıkmıştır. Yeni kurulan Balkan devletleri, kendi "üniter ulus devletlerini" inşa etme sürecine girmişlerdir. Fakat bu süreçte "Osmanlılıktan Arınma" (De-Ottomanization) politikası uygulamışlardır (Sancaktar, 2019, s. 3). Osmanlı'dan arınma politikaları çerçevesinde, Osmanlı'nın Balkanlar'daki tarihsel ve kültürel izlerinin silinmesi hedeflenmiştir. Bu süreç yalnızca etnik temizlikle sınırlı kalmamış; aynı zamanda Osmanlı dönemine ait mimari ve kültürel eserlerin yok edilmesini de kapsamıştır. Söz konusu yapılar çeşitli yollarla ortadan kaldırılmıştır: Çatışmalar sırasında kasıtlı olarak yıkılmış, onarılmamış, işlevi dışında kullanılmış ya da hatalı bir şekilde restore edilmiştir. Bu nedenle, günümüze ulaşabilen Osmanlı dönemine ait yapıların sayısı oldukça azalmış, pek çok kültürel miras unsuru kaybolmuştur[4] (İbrahimgil ve Keleş, t.y., s. 515). Bosna-Hersek Osmanlı'dan kalan eserlerin en çok yok edildiği ülkelerden biridir. Belli aralıklarda çatışmaların yaşandığı Bosna-Hersek'te Osmanlı kültür mirası da tahrip edilmiştir.

Tablo 1. Balkanlarda Günümüze Ulaşan Osmanlı Eserleri[5]

Balkan Ülkeleri	İnşa Edilen	Ayakta Kalan	Oran (%)
Arnavutluk	1.015	230	20
Bosna-Hersek	3.560	926	18
Bulgaristan	3.339	628	16
Hırvatistan	241	54	22
Karadağ	222	137	43
Kosova	361	225	61
Macaristan	724	41	6
Makedonya	1.413	584	34
Romanya	291	140	38
Sırbistan	909	182	18
Yunanistan	3.771	756	20
Toplam	15.846	3.903	15

[4] TİKA Balkanlardaki birçok Osmanlı eserin restorasyonunu yapmıştır. Bu nedenle Osmanlı'dan kalan eserlerin korunmasında önemli bir rol üstlenmektedir. https://tika.gov.tr/detail-tika_balkanlar_da_osmanli_mirasi_tarihi_cami_ve_eserleri_ayaga_kaldirdi/ (Erişim:05.05.2025)

[5] Kaynak: İbrahimgil ve Keleş, t.y., s. 515

Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmesinin ardından hem Osmanlı tebaası olmaları hem de Müslüman kimlikleri nedeniyle Boşnaklar ötekileştirilmişlerdir. Bu süreç sonucunda bazı Boşnaklar Osmanlı egemenliğinde kalan topraklara, bazıları Avrupa'ya, bazıları ise mesafenin uzak olmasına rağmen farklı dönemlerde Türkiye'ye göç etmiştir. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmek zorunda kalmasıyla büyük bir göç dalgası yaşanmış, ancak 20. yüzyılın ortalarında da farklı bölgelerden göç hareketleri devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesinin ardından Balkanlarda siyasi krizler devam etmiş özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren Bosna-Hersek'te etnik ve dini yapı daha belirgin hale gelmiştir. Bu süreç Balkanlardaki Boşnakların etnik kimlik bilincinin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Osmanlıdan sonra Boşnak halkının kimlik arayışı açısından önemli dönüm noktaları olmuştur. Bosna Hersek'in 1878 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından işgali ve 1918'de Yugoslavya Krallığı'nın kurulması Boşnaklar için önemli dönüm noktalarıdır. Örneğin Avusturya-Macaristan işgali sırasında, Boşnaklar Osmanlı dönemine kıyasla Batı ile daha fazla etkileşimde olmuş ve bu süreç ile kültür, eğitim ve toplum alanlarında değişimler olmuştur (İnalcık, 2016, s. 25). Yugoslavya hükümetinin kurulmasıyla birlikte, tüm dinler ve kültürler için birleştirici bir yönetim anlayışının benimsendiği düşünülse de zamanla bu durumun sürdürülemez olduğu görülmüştür. Yugoslavya'nın dağılmasına yakın Balkanlar'daki siyasi hareketlilik hız kazanmış ve Boşnaklar, kimliklerini özgürce yaşayamayan, dini ibadetleri kısıtlanan, kamusal alanda var olmayan ve şiddete maruz kalan bir topluluk haline gelmiştir (Aşik ve Tepealti, 2022, s.70).

Osmanlı sonrası kurulan siyasi yapılara genel olarak baktığımızda toplulukların etnik kimliklerinin ön plana çıktığını görmekteyiz. Tüm bu süreçte yaşanan savaşlar ve çatışmalar, taraflar arasındaki ötekileştirmeyi derinleştirmenin yanı sıra etnik kimliklerin geçmiş yüzyıllara kıyasla daha belirgin hale gelmesine de neden olmuştur (Akova, 2012, s. 180). Bu ötekileştirmeler sonucunda Boşnak olmak, Sırp olmak ya da Müslüman olmak gibi kavramların varlığı çatışmaların odağında yer almıştır. Kemal Karpat'a (2003) göre, Sırpların Bosna'da egemenlik kurmalarının ardından Boşnaklara yönelik çeşitli baskılar uygulanmış; bu baskılar, Boşnakların kendi inançlarından uzaklaştırılmaları ve kendilerini Sırp olarak görmelerinin sağlanması amacını taşımıştır. Bu süreçte Boşnaklar farklı biçimlerde tepkiler göstermiş, özellikle Bosnalı Müslümanlar Sırp baskılarından korunabilmek adına Hırvat siyasal partilerine destek vererek mücadele etmeye

çalışmışlardır. Ancak bu desteğe rağmen Sırp baskıları devam etmiştir. Her ne kadar güçlü bir direniş sergilense de Boşnaklar zamanla bu baskı sürecinden etkilenmişlerdir. Karpat, bu süreçte Boşnakların Osmanlı Devleti ile geçmişte kurdukları bağlara dair tarihsel hafızalarının zayıfladığını ve bunun sonucunda yeni bir Boşnak kimliğinin oluştuğunu belirtir. Bu yeni kimlik, daha çok ulusal ve siyasal bir zeminde şekillenmiş olsa da temellerinde hâlâ eski Müslüman dini kimliğini barındırdığı için ne Sırplara ne de Hırvatlara benzemeyen, kendine özgü bir niteliğe sahiptir. Karpat'a göre, bu yeni ulusal kimlik, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan federal cumhuriyetin oluşum sürecinde de önemli bir rol oynamıştır.

Balkanlardan Türkiye'ye göçler ise sadece bir dönemle sınırlı kalmamış belli aralıklarla gerçekleşmiştir. Boşnaklar bulundukları ülkelerin politikaları ve Türkiye'nin kabul politikaları ekseninde belli dönemlerde Türkiye'ye göç etmişlerdir. Türkiye'nin Balkan göçlerine karşı tutumu her zaman aynı ilerlememiştir. 1900'lerin başında topraklandırma, vergiden muaf tutma, cenaze ve hastalık gibi durumlarda ödenek sağlama ya da tarımsal üretim için tohum desteği gibi imkânlar sundukları gibi 1950'lerde 1990'larda Bosna Savaşından sonra göç edenler için bu imkânlar verilmemiştir (Altuğ, 1991; Çavuşoğlu, 2007; Yıldırım, 2012).

1920'ler de Türkiye'ye yoğun göçün yaşandığı dönemlerinden biridir. Fahriye Emgili'nin Boşnakların 1923'te Türkiye'ye göçüne dair verdiği bilgilere baktığımızda (Tablo 2), en fazla göçmen kabul eden ilin Kocaeli olduğunu görmekteyiz. Kocaeli'yi Bursa takip etmekte olup, özellikle İnegöl ilçesi yüksek oranda göç alan bölgelerden biri olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 2. 1923'te Türkiye'ye Gelen Boşnak Muhâcir Sayısı (Emgili, 2012, s. 372)

Vilayet	Kaza	Boşnak Sayısı
İzmir		1.446
Kocaeli		8.639
Konya		1.291
İstanbul		20 (Erkek) 17 (Kadın)

Bursa	Yenişehir	160
	İnegöl	1.203 (Erkek) 1.351 (Kadın)
Çorum		305
Toplam		14.432

1940'lı yıllarda Türkiye ile Yugoslavya arasında imzalanan bir antlaşma, Boşnakların Türkiye'ye göç süreçlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Demokrat Parti döneminde yapılan bu antlaşma kapsamında, Boşnak göçmenlerin bir bölümü Türkiye'nin belirli bölgelerine yerleştirilmiştir. 1940-1970 yılları arasında farklı dönemlerde, farklı yerlerden ve değişen sayılarda gerçekleşen bu göçler, Türkiye tarihindeki en yüksek Boşnak nüfus hareketlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Göçmenlerin İstanbul'da yerleştirildiği başlıca yerleşim alanları arasında Gaziosmanpaşa, Eyüp ve Bayrampaşa ilçelerine bağlı Taşlıtarla, Küçükköy, Rami ve Yıldırım mahalleleri yer almaktadır. Bu bölgelerde Boşnaklar, hem Yugoslavya'dan gelen diğer göçmenlerle hem de Türkiye'nin farklı bölgelerinden gelen topluluklarla birlikte yaşamaktadır (Çetinkaya & Göközkut, 2021, s. 68-69).

Balkanlarda Boşnaklar için benzer bir dışlanma süreci, 1990'larda başlayan Balkan Savaşı sırasında da yaşanmıştır. Bu dönemde Boşnak erkekler savaş ve çatışmalarda hayatını kaybederken, kadınlar, yaşlılar ve çocuklar toplama kamplarında ağır insan hakları ihlallerine maruz kalmıştır. Osmanlı'dan ayrılan Balkan devletleri, kendi "üniter ulus devletlerini" inşa etme sürecinde "Osmanlılıktan Arınma" (De-Ottomanization) politikası uygulamışlardır (Sancaktar, 2019, s. 3). Son olarak 1992-1995 yılları arasındaki Bosna Savaşı sırasında da göçler yaşanmış olsa da önceki dönemlere kıyasla daha sınırlı kalmış, bazı göçmenler savaş sonrasında geri dönmüştür. Boşnaklar genellikle geldikleri bölgelere göre gruplar halinde yerleşmişlerdir. Bu nedenle Türkiye'nin belli şehirlerinde Boşnak nüfusu yoğun olduğu gibi belli ilçe ve mahallelerde de Boşnak nüfusu yoğundur. Göç sürecinde, Müslüman kimlikleri nedeniyle dışlanmaları ve "Türk" kimliğiyle özdeşleştirilerek zulme uğramaları etkili olmuştur. Kendi dinlerini daha rahat yaşayabilecekleri ve zaten "Türk" kimliği içinde kabul göreceklerine inandıkları için

Türkiye'yi tercih etmişlerdir (Dedeic Kırbaç, 2012, s. 698). Nitekim İstanbul (özellikle Pendik ve Bayrampaşa), Kocaeli, İzmir, Adana ve Bursa gibi pek çok şehre yerleşmişlerdir. Bu nedenle Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşayan Boşnaklar üzerine çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır.[6]

1.3.2. İnegöl'deki Boşnaklık

Balkanlar'dan Türkiye'ye gerçekleşen göçlerden en çok etkilenen şehirlerden biri Bursa'dır. Tarihsel olarak Osmanlı Devleti açısından önemli bir merkez olan Bursa, uzun yıllar boyunca farklı din ve etnik kökene mensup toplulukların bir arada yaşadığı çok kültürlü bir yapıya sahip olmuştur. Bu çeşitliliğin yansımaları, Bursa'nın İnegöl ilçesinde de belirgin bir şekilde görülmektedir. İnegöl'ün nüfusu, kimliğini muhafaza edebilmek ya da yeni bir kimlik inşa etmek amacıyla farklı coğrafyalardan göç etmek zorunda kalan çok sayıda etnik grubun bir araya gelmesiyle şekillenmiştir. Bu toplulukların bir kısmı Balkanlar'ın çeşitli bölgelerinden, bir kısmı Kafkasya'dan, bir kısmı ise terör olayları nedeniyle Doğu Anadolu'dan göç etmiş topluluklardan oluşmaktadır. Bu gruplar, zamanla birbirinden farklı kültürlerle karşılaşarak yeni kültürel deneyimler edinmişlerdir. Osmanlı'nın göç politikalarındaki güzergâhlardan birinde yer alması geçmişte; gelişmiş sanayi altyapısı, Marmara Bölgesi'nde stratejik bir konumda yer alması ve tarımsal üretimdeki çeşitlilik gibi özellikleri nedeniyle günümüzde İnegöl, göçmenler için bir çekim merkezi olmuştur.

İnegöl'ün toplumsal yapısına baktığımızda göçmenler için kurulan yerleşim alanları özellikle dikkat çekicidir. Ümit Yetik (2017), İnegöl'ün nüfusuna dair yaptığı çalışmada yerleşim yerlerindeki demografik değişimlere değinmiştir. İnegöl'deki köylerin bir kısmı gelen göçmenlerden oluşmaktadır. 1886 yılına kadar İnegöl'ün yerleşim yerlerindeki nüfus dağılımına bakıldığında, Rumeli, Batum ve Çerkez kökenli göçmenlerin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Osmanlı'nın son dönemlerinde Kafkaslarda ve Balkanlarda kaybedilen savaşlarla birlikte genel olarak ülkenin nüfusunda değişimler olduğu gibi İnegöl'de de bu değişimlerin izlerini görmek mümkündür.

[6] Günümüzde TİKA Balkanlardaki birçok eserin restorasyonunu yaparak Osmanlı'dan kalan tarihi eserleri koruduğu gibi bölgenin kalkınması adına projelere de destek sağlamaktadır. https://tika.gov.tr/tika-bosna-hersekte-ureten-kadinlarin-emegine-deger-katiyor/ ve https://tika.gov.tr/tikadan-kuzey-makedonya-ciftcilerine-destek/ Balkanlardaki yürüttüğü faaliyetler arasındadır. (Erişim: 05.05.2025)

Tablo 3. 1886 Yılına Kadar İnegöl Kazasında Muhacirler Tarafından Kurulan Köyler ve Muhacir Nüfusu (Yetik, 2017, s. 115- 116)

Yerleştirilen Köy	Geldiği Yer	Hane	Nüfus
Hamidiye Mahallesi	Rumeli ve Batum	167	603
Muradiye Mahallesi	Rumeli	110	525
Orhaniye Mahallesi	Rumeli	38	115
Dipsizgöl Köyü	Rumeli	59	214
Soğukdere Köyü	Rumeli	15	72
Olukman Köyü	Rumeli	41	185
Gülbahçe Köyü	Rumeli	14	55
Kızanlık Köyü	Rumeli	15	75
Hasanpaşa Köyü	Batum	63	224
Muradbey Köyü	Batum	41	173
Hayriye Köyü	Batum	88	425
Kadı Köyü	Batum	18	87
Fındıkcık Köyü	Çerkez	36	121
Kestanealanı Köyü	Çerkez	73	232
Gökpınar Köyü	Çerkez	28	104
Tüfekçikonağı Köyü	Çerkez	14	53
Kanlıkonak Köyü	Çerkez	30	145

Hacıkara Köyü	Çerkez	125	429
Mezid Köyü	Çerkez	121	488
Güney Kestane	Çerkez	37	163
Yerli halk arasına iskân olunan		95	467
Toplam		1.228	4.955

Ancak Osmanlı'nın toprak kayıplarının devam etmesiyle göçler de uzun süre devam etmiştir. İnegöl'ün 1886'dan sonra demografik yapısında değişimler olmuştur. Rumeli, Çerkez ve Batum ağırlıklı etnik kökenlerden oluşan demografik yapıya farklı etnik gruplar da eklenmiştir. Bosna, bu etnik grupları içerisinde yer almaktadır. 1890'larda İnegöl'e göç eden Boşnaklar farklı köylere yerleş(tiril)mişlerdir.

Tablo 4. 1886 Yılı Sonrası İnegöl Kâzasında Muhâcirler İçin Kurulan Köyler (Yetik, 2017, s. 115- 116)

Yıl	Mevki	Yeni Adı	Geldiği Yer
1890	Kanlıkonak	Osmaniye	Abhaz-Çerkez
1890	Karadikenlik	İhsaniye	Bulgaristan
1890	Oylat Civarı	Hilmiye	Batum
1890	Kozpınar	Çeşmesar	Batum
1891	Osmandede	Sultaniye	Abhaz-Çerkez
1891	Kavşakdere Cevizlik	Sultaniye-Sultankorkut	Batum
1891	Halhalca	Mecidiye	Bosna
1891	Sarıağıl-Çanak	Hamidiye	Aydos
1891	Elmaçayır	Fevziye	Batum

1892	Dombay Çayırı	Ruşen	Rumeli
1892	İnegöl	Mamure	Tımova-Osmanpazarı
1894	Tuzaklıgöl-Ahıdağı	Hamidabad	Şumnu-Hezergrad
1894	Ahıdağı Üçler	Mamure	Tımova-Osmanpazarı
1894	Muradiye Mahallesi	Burhaniye	Bosna
1894	Erikli	İclaliye	Bosna
1894	İnegöl	Mecidiye	Bosna
1897	Evliyahamamı	Celce	Gürcü
-	Tuzla	İnayet	Bosna
-	Çiftlik	Atiye	Osmanpazarı
1898	Bozoluk	Mezit	Rumeli
-	Çatalahlat	Merzuk	Batum

1986 öncesinde Rumeli, Çerkez ve Batum kökenli göçmenlerin yoğun olarak bulunduğu İnegöl'de, zamanla bu etnik dağılım değişime uğramış ve ilçeye farklı göç dalgaları eklenmiştir. Osmanlı sonrası dönemde süregelen göç hareketleri, İnegöl'ün çok kültürlü yapısını güçlendirmiş, farklı etnik grupların bir arada yaşadıkları bir toplumsal yapı oluşturmuştur. Göçmenlerin yerleşim alanları, sosyal ilişkileri ve ekonomik faaliyetleri, ilçenin genel kimliğini şekillendiren önemli unsurlar arasında yer almıştır. Bu değişimin temel nedenleri arasında, Osmanlı Devleti'nin iskân politikaları, savaşlar ve zorunlu göçler yer almaktadır. Bu süreç, ilçenin kültürel dokusunu etkilemiş; göçmen topluluklar, kendi geleneklerini ve yaşam biçimlerini yeni yerleşim alanlarına taşımışlardır. Böylece İnegöl, zamanla çok kültürlü bir yapıya sahip olmuş ve bu çeşitlilik, ilçenin sosyal, ekonomik ve kültürel dinamiklerini şekillendiren önemli bir unsur haline gelmiştir.

Kemal H. Karpat (2003), 1830-1914 yılları arasında Osmanlı nüfus yapısına dair yaptığı çalışmada Anadolu'ya gelen göçmenlerin bir kısmının demiryollarında işçi olarak tutulduğu, bir bölümünün ise hiçbir düzenlemeye bağlı olmaksızın yerleştirildiğini söylemiştir. Fakat diğer taraftan bazı Balkan göçmenlerinin Bursa, Balıkesir, Bandırma ve Ege kıyılarının çevresindeki verimli topraklara yerleşecek kadar şanslı olduklarını da eklemiştir. Bu göçmenler kısa sürede zengin olurken Orta Anadolu'nun ve doğunun çorak topraklarına yerleşmiş olanların ise hastalık ve kötü beslenme yüzünden güçten düştüklerine vurgu yapmıştır. 1880'li yıllarda Balkanlardan Bursa'ya gelenlerin sadece Müslüman nüfusundan olmadıkları aynı zamanda Yahudilerin de olduğuna değinmiştir. Bu süreci Karpat şu şekilde tanımlamaktadır;

> "Bu nedenle, gelişigüzel seçilmiş Osmanlı belgelerinden alınan bu bilgi bile, küçük bir kasabanın nüfusu kadar olan yaklaşık 4.000 Yahudi'nin, kısa süre içinde Balkanlar'dan gelmiş olduğunu ve hükümet tarafından Osmanlı devlerinin çeşitli bölgelerine yerleştirildiğini göstermektedir. Hükümetin, göçmenleri yeniden yerleştirirken Aydın ve Bursa bölgelerine öncelik verdiğine işaret eden göstergeler vardır."

Karpat'ın söylemleri üzerinden Balkanlar'dan Bursa'ya olan göçlerde göçmenlerin kendi tercihleri dışında göç politikaları ekseninde yerleştirilmelerinin de önemli olduğunu anlamaktayız.

Bursa'ya yerleştirilen Balkan kökenli göçmenler arasında Boşnakların göç süreci özellikle dikkat çekicidir. İnegöl'e yerleşen Boşnaklar, göç öncesinde ya da göç sırasında aile üyeleriyle veya komşularıyla ayrılmak zorunda kalmışlardır. Ancak göç sonrası süreçte bu ayrılıkları telafi edebilmek ve aile bütünlüğünü koruyabilmek adına yeniden bir araya gelme çabaları göstermişlerdir. Örneğin, Kütahya'ya yerleştirilen bir Boşnak ailesi, akrabalarının İnegöl'e yerleştirildiğini öğrenince, onlarla birlikte olabilmek için İnegöl'e taşınma girişiminde bulunmuştur. Benzer şekilde, iklim koşulları itibarıyla geldikleri bölgeden oldukça farklı özellikler taşıyan Ankara'ya iskân edilen bazı Boşnaklar, bu yeni coğrafyanın havasına, suyuna ve toprağına alışamadıklarını ifade ederek, İnegöl'deki yakınlarının yanına göç etme talebinde bulunmuşlardır. Göçmenlerin iskânı sürecinde görevli olan memurlar, bu tür insani ihtiyaçları ve aile bütünlüğünü mümkün olduğunca göz önünde bulundurmuşlardır. Yerleştirme sürecinde yalnızca boş arazilerin tespiti değil; göçmenlerin barınma ihtiyaçlarının karşılanması için ev yapımı, tarımsal üretimi sürdürebilmeleri için tohum ve ziraî hayvan temini gibi destekler de sağlanmıştır. Ayrıca göçmenlerin yerleştirildikleri bölgelerdeki yerli halkla

yaşayabilecekleri muhtemel sorunların çözümüne yönelik arabuluculuk faaliyetleri de bu memurların görev alanı içerisinde yer almıştır (M. Polat, 2017, s. 81). Böylece hem göçmenlerin hayatlarını devam ettirebilmeleri hem de Bursa'da tarımsal üretimin sürdürülmesi amaçlanmıştır. İnegöl'de göçler sonucu kurulan birçok göçmen köyünün olması bunun göstergesidir.

İnegöl'deki göçmen etkisine baktığımızda sadece tarımsal üretimle sınırlı değildir. İnegöl'ün günümüzde ulusal çapta tanınırlığını artıran bazı kültürel unsurlar da göçler sonucunda ortaya çıkmıştır. Örneğin, İnegöl köftesi, Bulgaristan'dan göç eden bir aile tarafından sunulmuş ve zamanla İnegöl ile özdeşleşmiştir (Doğdubey & Sünnetçioğlu, 2015, s. 53). Ancak mutfağındaki göçmen kültürlerinin etkisi yalnızca köfteyle sınırlı değildir. Arnavut böreği, Boşnak böreği ve Çerkez mantısı gibi lezzetler de ilçede yaygın olarak tüketilen yemekler arasındadır. Yemekler dışında kültürel unsurlarla da ilçede yaşayan göçmenler kültürel çeşitliği sağlamak adına katkı sunmuşlardır.

Boşnakların kültür ve kimlik yaşayışlarında 1992'de başlayan Bosna Savaşı önemli bir rol oynamaktadır. 1990'lı yıllarda kökenlerinin yaşadıklarını tüm dünyaya aktarmak ve kökenlerine savaş sürecinde yardım etmek amacıyla Türkiye'de Boşnak nüfusunun yoğun olduğu İzmit, Adana, İstanbul, İzmir ve Bursa'da dernekler kurulmuştur. 1994 yılında kurulan İNBOSDER bu derneklerden biridir. Savaştan sonra ise bu dernekler kültürel faaliyetlerin yürütülmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. İNBOSDER'in her yıl düzenli olarak Pita Festivali düzenlenmesi,[7] Srebnitsa Katliamı'nın anılması[8] ve iftar yemeği düzenlenmesi gibi sosyal etkileri olduğu gibi Kardeş Belediyeler Projesi kapsamında İnegöl Belediyesi ve Bosna'daki Donji Vakuf belediyesi arasında dostluğun inşa edilmesinde aktif rol alması da buna örnek verilebilir. Bunun dışında hem yerel yönetimler hem de köken ülkedeki kurumlar ile etkileşimin kurulmasında destek olunmaktadır. Türkiye'de ve Bosna'da birçok dernek vasıtasıyla iletişim kurdukları ve bu iletişimin hastalıkların tedavi edilmesi, öğrenci bursları ya da yardıma muhtaç kişilere yardım edilmesi gibi sosyal projeler yapılmaktadır. Bosna'daki akrabalarının tedavi edilmesi için Türkiye'ye getirilmesi, üniversite tahsili için yine Türkiye'de üniversitelerin tercih edilmesi ve burs sağlanması ya da MÜSİAD ve TÜSİAD gibi kurumların da desteği ile iş insanlarının bir araya gelmeleri gibi sonuçları karşımıza çıkmaktadır.[9] Dahası

[7] https://www.youtube.com/watch?v=dbitTxsfseY (Erişim 09.12.2024)
[8] https://www.gencgazete.net/katliama-protesto (Erişim 09.12.2024)
[9] https://www.yildirimgazetesi.com/musiadli-genclerden-bosna-acilimi (Erişim 08.12.2024)

kültürlerini devam ettirmek için her yıl festivaller ve anma törenleri yapılmaktadır. İnegöl'de her yıl temmuz ayının ilk haftası belli bir Boşnak köyü seçilerek festival düzenlenmektedir. Katılım oranları yüksek olmasa da yakın şehirlerdeki Boşnak dernekleri ya da Boşnak kökenliler bu faaliyete katılmaktadır. Aynı zamanda sosyal medya hesaplarından sürekli olarak cenaze ya da düğün haberlerinin paylaşılması İnegöl'ün farklı yerlerinde yaşayan Boşnaklar ve Bosna'daki akrabaları ile iletişimi güçlendirmektedir. Diğer taraftan İnegöl'de sadece İNBOSDER faaliyet göstermemektedir. Aynı zamanda tüm Balkanları kapsayan dernekler de vardır. Kültür derneklerinin yanı sıra İnegöl'de Aliya Izzetbegoviç'in düşünce hayatını yaşatmak için Uluslararası Alija Düşünce Derneği de faaliyet göstermektedir. Dernek, İnegöl'de İzzetbegoviç'e ve Srebrenitsa Katliamına dair sergi, okuma grupları ve/veya sempozyumlar düzenlediği gibi derneğin farklı üniversitelerde yapılanmaları da mevcuttur.[10]

[10] https://www.inegol.bel.tr/guncel/sehir-kameralari/29-yildir-dinmeyen-aci-srebrenitsa-soykirimi (Erişim 24.12.2024)

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde, araştırmanın yöntemine ilişkin ayrıntılı bilgilere yer verilmektedir. Öncelikle araştırmanın amacı ve kapsamı açıklanmakta, ardından örneklem yapısı tanıtılmaktadır. Hem nicel hem de nitel yöntemlerin kullanıldığı bu çalışmada, veri toplama süreci, veri kaynakları ve analiz yöntemleri her iki yöntem için de detaylandırılmıştır. Karma yöntem yaklaşımı benimsendiği için, bu yöntemin araştırma süreci ve analizler için taşıdığı önem ve sunduğu katkılar da ayrıca ele alınmıştır. Bu doğrultuda, nicel verilerle kimliğe dair genelleyici sonuçlara ulaşılması, nitel verilerle ise katılımcıların deneyimleri doğrultusunda derinlemesine ve bağlamsal anlamların ortaya konulması hedeflenmiştir. Her iki yöntemle elde edilen verilerin birlikte değerlendirilmesi, araştırma problemini daha kapsamlı ve çok boyutlu bir şekilde ele alma imkânı sağlamıştır.

Araştırma problemine cevap verilebilmesi amacıyla, bu çalışmada nicel ve nitel araştırma yöntemlerini içeren karma yöntem modeli tercih edilmiştir. Karma yöntem ile ele alınan konunun sadece ne olduğuyla (nedensel etkiler) değil, aynı zamanda bunun nasıl veya neden olduğuyla da (nedensel mekanizmalar) analiz edebilme imkânı elde edilir (Tashakkori & Teddlie, 2010, s. 274). Karma yöntem sayesinde, nitel ve nicel eksenler konunun eksik kalan yönlerini tamamlayabilir; birinde keşfedilemeyen unsurlar, diğerinde ortaya çıkarılabilir. Nicel veriler genel eğilimin 'ne' olduğunu ortaya koyarken, bu eğilimin 'nasıl' ve 'neden' gerçekleştiği ise nitel görüşmelerin konusudur (Creswell vd., 2004, s.8).

2.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Bu tez, kimlik ekseninde, İnegöl'de yaşamış ve yaşamakta olan Boşnak kökenli bireyler ile Boşnak kültürünü incelemeyi amaçlamaktadır. 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında, 1880-1930 yılları arasında Bursa'nın İnegöl ilçesine göç eden Boşnak ailelerin fertleri arasında, farklı kuşaklara mensup 16-75 yaş aralığındaki bireylerin kimliklerini yeniden inşa etme süreçlerinde ortaya çıkan farklılıklar ve bu farklılıkları oluşturan etkenlerin bilimsel araştırma yöntemleriyle analiz edilmesi bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Türkiye'de Boşnaklık göçmenlerin geldikleri yerler ve tarihsel süreç ekseninde farklılık göstermektedir. Bu nedenle İnegöl'deki

Boşnaklar üzerine çalışma yapılmamış olması bu çalışmanın özgünlüğünü güçlendirmekte ve Boşnak kimliği literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen nicel ve nitel araştırmalar sonucunda, Boşnak kimliğinin İnegöl'deki tarihsel süreçte entegrasyonunu etkileyen öncelikli faktörler belirlenmiş; Boşnakların demografik (yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir durumu), sosyoekonomik ve coğrafi dağılımlarındaki değişimler incelenmiş; kimliğin kuşaklara aktarım biçimlerinin niteliği değerlendirilmiş; ayrıca Boşnakların Bosna-Hersek ile geçmişte ve günümüzde kurdukları ilişkilerin nasıl şekillendiğine dair veri seti elde etmek amaçlanmıştır. Kimliklerini yeniden inşa sürecinde Boşnakların edindikleri tecrübeler ve köken devletleri ile kurdukları ilişkiler göç çalışmalarında ve yerel yönetim ve göç politikalarında örnek olarak değerlendirilebilir.

2.2. Araştırmanın Örneklemi

Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşayan Boşnaklar, göç süreçleri ve kökenleriyle kurdukları iletişim biçimleri açısından birbirinden farklı deneyimlere sahiptir. Bu farklılıklar, tarihsel bağlam ve kuşaklar arası aktarımlar üzerinden şekillenmiştir. Yaklaşık yüz yıl önce İnegöl'e göç eden Boşnaklar ise göçün erken dönemine ait olmaları nedeniyle, diğer kentlerdeki Boşnak topluluklarından ayrışan özgün bir konuma sahiptir. 1930'lara kadar İnegöl en çok Boşnak göçü alan ilçelerden biridir. Osmanlı ve Türkiye'nin göç politikaları ekseninde İnegöl'e yerleşen/yerleştirilen Boşnaklar, yine yerleşen/yerleştirilen diğer etnik kökenlerle bir arada yaşamışlardır. Demografik çeşitliliğin fazla olması ve hem ülke içi hareketlilikte hem de ülke sınırların dışından gelen göçmenler için önemli bir yere sahip olması İnegöl'ü özgün kılan özellikleri arasındadır. 1992-1995 yılları arasında devam eden Bosna Savaşı, İnegöl Boşnaklarının kimliklerini yeniden keşfetmeleri açısından kritik bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönem hem geçmişle kurulan bağların güçlenmesine hem de Boşnak kimliğinin yeniden inşa edilmesine zemin hazırlamıştır. Günümüzde İnegöl'de yaşayan Boşnaklar Bosna ile ilişkiler kurmakta ve bu ilişkileri güçlendirmek adına dernek, yerel yönetimler ve kendi çabaları ile faaliyetler yürütmektedir. Bu nedenle Boşnak kimliğinin kuşaklar arası değişimini ve yeniden inşa sürecini incelemek amacıyla, bu tezde İnegöl'de yaşayan ya da geçmişte burada yaşamış olan Boşnaklar örneklem olarak seçilmiştir.

Karma yöntem ile analizler yapılan bu çalışmada nicel ve nitel veriler eş zamanlı olarak toplanmıştır. Google Forms üzerinden yapılan çevrimiçi elde edilen nicel veriler

kapsamında 16-75 yaş aralığında farklı demografik özelliklere sahip 200 Boşnak[11] ile anket gerçekleştirilmiştir. Örnekleme, İnegöl'de faaliyet gösteren İNBOSDER derneği ve Boşnak nüfusunun yoğun olduğu mahallelerde ve köylerde görev alan muhtar, eş zamanlı olarak yürütülen mülakatlardan katılımcılar ve tanınmış kişiler vasıtasıyla ulaşılmıştır. Araştırma örnekleminin Boşnak evreninin temsiliyetini artırabilmek için kotalı örnekleme yapılarak belirlenen örnekleme kartopu yöntemi ile ulaşılmıştır.

Bu çalışmada nitel kapsamında kimliğin aktarımı, yeniden inşası ve entegrasyon sürecinde belirleyici olan faktörlerin derinlemesine analiz edilmesi için yarı yapılandırılmış sorular üzerinden yüz yüze ve çevrimiçi olmak üzere mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda amaçlı örnekleme yöntemlerinden kritik durum ve maksimum çeşitlilik dikkate alınarak farklı meslek, yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir düzeyine sahip 12 kişi ile yüz yüze ve 1 kişi ile çevrimiçi görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler öncesinde katılımcılara çalışmanın amacından, hangi kurum tarafından yapıldığından ve araştırmacının görevinden bahsedildikten sonra görüşmelerin ses kaydına alınması için onam formu katılımcılara sunulmuştur. Yapılan görüşmeler deşifre edildikten sonra sorularla bağlantılı kodlamalar yapılarak veriler analiz edilmiştir.

Tablo 5. Nitel Katılımcılar

Katılımcılar	Yaş	Eğitim	Medeni durum	Çalıştığı alan	Doğum yeri	Yaşanılan yer	Bosna'ya gitme
Esra	58	Üniversite	Bekâr	Turizm	İnegöl	Bosna	Gitti
Melike	61	Lise	Bekâr	Emekli	İnegöl	İnegöl Merkez	Gitti
Faik	56	Lise	Evli	Esnaf/STK	İnegöl	İnegöl Merkez	Gitti
Cemile	24	Üniversite	Bekâr	Esnaf	İnegöl	İnegöl Merkez	Gitmedi
Rafet	63	Lisansüstü	Bekâr	Emekli	İnegöl	İnegöl Merkez	Gitti

[11] Anket katılımcılarının demografik bilgilerine bulgular bölümünde yer verilmiştir.

Ömer	62	İlkokul	Evli	Esnaf/Muhtar	İnegöl	Köy	Gitti
Ayşe	24	Lisansüstü	Bekâr	Ticaret	İnegöl	İnegöl Merkez	Gitti
Yakup	31	Üniversite	Evli	Ticaret	İnegöl	İnegöl Merkez	Gitti
Semih	61	İlkokul	Evli	Gıda	İnegöl	İnegöl Merkez	Gitti
Uğur	30	Üniversite	Evli	Gıda/STK	İnegöl	İnegöl Merkez	Gitmedi
Şeref	31	Üniversite (Bosna)	Evli	Turizm	İnegöl	Bosna	Gitti
Halil	59	İlkokul	Evli	Ticaret/ STK	İnegöl	İnegöl Merkez	Gitti
Tekin	29	Üniversite (Bosna)	Bekâr	Mobilya	İnegöl	İnegöl merkez	Gitti

Nitel araştırma sürecinde katılımcıların belirlenmesinde belirli ölçütlere dikkat edilmiştir. Yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve meslek gibi demografik değişkenlerde çeşitliliği sağlamak amacıyla farklı vasıflara sahip bireylerle görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılara ulaşmak için öncelikle Boşnak köylerinin sosyal medya hesapları ile İnegöl Boşnakları Kültür ve Dayanışma Derneği'nin (İNBOSDER) sosyal medya hesabı üzerinden ilçede aktif olan kişilere görüşme taleplerinde bulunulmuştur. Daha sonra kartopu (snowball) örnekleme yöntemiyle yeni katılımcılara erişilmiştir. Görüşmelerin büyük bölümü katılımcıların kendi iş yerlerinde, belirlenen kafelerde, dernek binasında ya da muhtarlık ofislerinde yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, erişim imkânı olmayan bir katılımcıyla çevrimiçi görüşme yapılmıştır. Bazı katılımcılar, kültürün aktarımını daha bütüncül bir biçimde yansıtabilmek amacıyla görüşmelere aile bireylerini de dâhil etmiş, bu nedenle iki görüşme odak grup formatında yürütülmüştür. Araştırmanın örneklem çeşitliliğini artırmak amacıyla yalnızca İnegöl'de yaşayan Boşnak kökenli bireylerle sınırlı kalınmamış; İnegöl'den Bosna-Hersek'e göç eden ya da üniversite eğitimi dolayısıyla orada bulunmuş, ardından Türkiye'ye dönmüş bireylerle de mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda bir görüşme doğrudan Bosna-Hersek'te yapılmıştır.

Ayrıca, katılımcıların sosyoekonomik çeşitliliğini sağlamak amacıyla köy muhtarları, yerel esnaflar, küçük işletme sahipleri ve e-ticaret gibi çeşitli sektörlerde çalışan bireylerle de görüşmeler yapılmıştır. Bu kişiler hem yerel kültürel pratiklerin taşıyıcısı hem de toplumsal hafızanın aktarımında önemli aktörler olarak değerlendirilmiştir.

Nitel katılımcı tablosu düzenlenirken demografik bilgilerinin dışında Bosna ile etkileşimlere de yer verilmiştir. Dikkat edilen bir diğer husus ise katılımcıların mesleklerinden ziyade çalıştıkları alanlara yer verilmesidir. Bu tercihte, araştırmanın yürütüldüğü yerleşim yerlerinin küçük ölçekli olması ve katılımcıların çoğunlukla spesifik, yerel ölçekte tanımlanabilecek iş kollarında faaliyet göstermeleri etkili olmuştur. Görüşmelerde, katılımcıların Bosna'ya gidip gitmedikleri, Bosna ile kurdukları kişisel, kültürel ve ekonomik bağlar da dikkate alınmıştır. Bosna'ya gitme sıklığı, bu ziyaretlerin amacı (aile, eğitim, ticaret, kültürel etkileşim vb.) ve bu bağlamdaki deneyimlerin kimlik algısına etkisi incelenmiştir. Aynı zamanda yaş, eğitim düzeyi, cinsiyet gibi değişkenlerde de çeşitlilik sağlanarak farklı kuşakların ve toplumsal konumların Boşnak kimliğiyle kurdukları ilişkiler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşım hem mikro düzeyde bireysel deneyimlerin hem de makro düzeyde kolektif kimlik dinamiklerinin daha bütüncül bir şekilde anlaşılmasını mümkün kılmıştır.

2.3. Araştırma Soruları ve Hipotezleri

Bu çalışma, İnegöl'de yaşayan Boşnak topluluğuna dair kimlik inşasını anlamaya yönelik olarak; dili konuşma, kültürel değerleri sürdürme ve kuşaklar arası farklılıklar gibi temalar ekseninde geliştirilmiş hipotezleri içermektedir. Araştırmada, İnegöl'deki Boşnaklığın kimliğini ne ölçüde koruduğu, kimlik unsurlarının kuşaktan kuşağa nasıl aktarıldığı ve bu aktarım sürecinde hangi faktörlerin etkili olduğu analiz edilmektedir. Özellikle dilin kullanımı, geleneksel pratiklerin devamlılığı ve aidiyet duygusu gibi değişkenler üzerinden kimliğin sürekliliği ya da dönüşümü incelenmektedir. Bu bağlamda geliştirilen hipotezler hem kültürel sürekliliğin hem de entegrasyon gibi süreçlerin Boşnak kimliği üzerindeki etkilerini çok yönlü biçimde ele almayı amaçlamaktadır.

Bu bölümde farklı analizler sayesinde sınanan temel hipotezler şu şekildedir:

1. İnegöl'deki Boşnak kimliği demografik değişkenlere göre farklılık göstermektedir.
2. İnegöl'deki Boşnakça bilme düzeyi cinsiyete göre farklılık göstermektedir.
3. İnegöl'deki Boşnakların kültürü yaşayış biçimi demografik farklılıklarına göre şekillenmektedir.

4. İnegöl'deki Boşnakların Bosna ile ilişki kurmalarında farklılıklar vardır.
5. İnegöl'de Boşnakların kuşak farklılıkları ile kültürü yaşayışları arasında ilişki vardır.
6. Evlilik pratikleri kuşaklar arasında değişiklik göstermektedir.
7. Bosna'ya gidenlerin çoğu erkeklerden oluşmaktadır.
8. Dernek kültürü gündelik hayatta etkilidir.
9. Dil bilme düzeyleri kuşaklar arasında farklılıklar göstermektedir.

Bu hipotezler kapsamında farklı demografik özelliklere sahip İnegöl'de ikamet eden ya da İnegöl'de doğmuş Boşnak kökenli kişiler ile nicel ve nitel yöntemlerle görüşülüp aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır. Bu nedenle çalışma sonucunda İnegöl'deki Boşnakların Boşnaklığı yaşamalarındaki etkiler tespit edilmiştir. Araştırmanın soruları şu şekildedir:

1. Yerleşim yerlerinin kültürü yaşamada etkileri nelerdir?
2. Kuşaklar arası kültür nasıl değişmektedir?
3. İnegöl'deki Boşnakların Bosna ile etkileşimlerini etkileyen faktörler nelerdir?
4. Boşnakların bölgenin yapısında nasıl etkileri vardır?
5. Dernekleşme süreci Boşnak kimliğini nasıl etkilemiştir?
6. İnegöl'ün farklı kültürlere ev sahipliği yapması Boşnak kimliğini nasıl etkilemiştir?
7. Boşnaklar kendi aralarında nasıl etkileşim kurmaktadırlar?
8. Dil ve konuşma düzeylerindeki farklıların sebepleri nelerdir?
9. Demografik farklılıkların Boşnakların kültürlerini yaşamadaki etkileri nelerdir?

2.4. Soru Formu Geliştirme

Literatür araştırması sonucunda elde edilen bulgulardan faydalanılarak nicel ve nitel araştırma soru formları geliştirilmiştir. Soru formu geliştirme sürecinde konu ile başlıklar ve soruların oluşmasından sonra nicel pilot uygulama ile soruların geçerliliği, güvenilirliği ve anlaşılırlığı test edilmiştir. Test sonucunda Boşnaklar için anlamlı bir eğilim temsil etmeyen iki soru çıkartılıp katılımcıların İnegöl'e dair etkileşimi belirlenmesinde doğum yeri ibaresi eklenmiştir. Böylece soru formu nihai hale getirilmiştir. Soru formlarının oluşturulması ile hazırlanan onam formları ile etik kurul başvurusu yapılarak onay süreci tamamlanmıştır.[12] Etik onay alındıktan sonra eş zamanlı olarak Google Formlar üzerinden çevrimiçi anket ve yarı yapılandırılmış soru formu

[12] Nicel ve nitel soru formları, etik kurul ve onam formu Ek kısmında yer almaktadır.

üzerinden derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Anketin giriş sayfasında çalışmanın amacı, kim tarafından yürütüldüğü ve yürütücünün iletişim bilgileri yer almıştır. Aynı şekilde mülakat öncesinde onam formu okunmuş, araştırma hakkında bilgi verilerek ses kaydı için katılımcıların izni istenmiştir.

2.5. Nicel Veri Analiz Süreci

Google Formlar üzerinden yapılan anketlerin JASP uygulamasına veri girişleri yapılarak istatistiki analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz sürecinde Ki-kare testi, t-testi, ANOVA ve faktör analizi gibi çeşitli istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. Ki-kare testi, kategorik değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla kullanılmış; örneğin, katılımcının cinsiyeti ile kimlik tanımlamaları arasındaki ilişki bu yöntemle incelenmiştir. T-testi, iki grup arasındaki ortalama farklarını değerlendirmek amacıyla; örneğin, Boşnak biriyle evli olanlar ile olmayanların Boşnaklığa aidiyet farklılıklarının belirlenmesi için kullanılmıştır. ANOVA (Tek Yönlü Varyans Analizi) ise üç veya daha fazla grup arasında anlamlı fark olup olmadığını test etmekte kullanılmıştır. Bu amaçla örneğin yaş gruplarının ailede Boşnakça konuşma ya da kültüre aidiyeti tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunlara ek olarak, faktör analizi yöntemiyle ankette yer alan çok sayıda değişken arasındaki yapısal ilişkiler ortaya konmuştur. İnegöl'de yaşayan diğer etnik kökenlere yaklaşımı, Bosna'ya yakınlığı ve İnegöl'deki Boşnaklığa aidiyeti faktör analizi ekseninde değerlendirilmiştir. Katılımcıların benzer eğilimler gösterdiği ifade grupları bir araya getirilerek, bu ifadelerin altında yatan ortak boyutlar (faktörler) belirlenmiştir. Bu sayede, katılımcıların kimliğe dair algı ve yaklaşımlarını yönlendiren temel faktörler istatistiksel olarak gruplandırılmış ve yorumlanmıştır. Faktör analizi sonucu oluşan değişkenler ile t-testi ve ANOVA yapılarak demografik değişkenler ekseninde nasıl şekillendikleri tespit edilmiştir.

2.6. Nitel Veri Analiz Süreci

Katılımcıların kartopu yöntemi ile ulaşıldığı yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucunda elde edilen nitel veriler, tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Tematik analiz sürecinde öncelikle katılımcı görüşleri detaylı şekilde okunmuş, tekrar eden ifadeler, kavramlar ve anlamlar belirlenerek kodlanmıştır. Kodlama işleminin ardından, bu kodlar arasındaki ilişkiler incelenmiş ve belirli temalar/kategoriler oluşturulmuştur. Katılımcıların deneyimleri ve anlatıları, bu temalar etrafında yapılandırılarak analiz edilmiştir. Böylece, Boşnak kimliğinin yeniden inşa süreci katılımcıların kendi ifadeleri üzerinden anlamlandırılmış ve çalışmanın temel sorunsalıyla ilişkilendirilmiştir. Veri analizi

sürecinde, katılımcıların ifadelerinin özgünlüğünü korumaya ve araştırmacının yorumuyla bütünleştirerek derinlemesine bir çözümleme sunmaya özen gösterilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNEGÖL'DE BOŞNAKLIĞIN YENİDEN KEŞFİ

Göçmenlerin kimlik inşasında konuşulan dil, günlük yaşam pratikleri, cinsiyet rolleri, yaş, aile yapısı, kültürel mirasın aktarımı, meslek ve sosyoekonomik durum gibi pek çok faktör belirleyici rol oynamaktadır. Ancak kimlik inşası yalnızca bireylerin kişisel tercihleri ve çabalarıyla şekillenmez; ek olarak içinde bulundukları sosyal, ekonomik ve politik koşulların etkisiyle sürekli olarak yeniden inşa edilir. Göçmen toplulukların kültürel kimliklerini sürdürmelerinde dernekler, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerin iş birliğiyle düzenlenen etkinlikler önemli bir yer tutarken, devletin göçmenlere yönelik politikaları da kimlik oluşumunu doğrudan etkilemektedir. Bu süreç, hem göç edilen ülkede karşılaşılan entegrasyon politikaları hem de anavatanla sürdürülen bağlar çerçevesinde şekillenmektedir.

Bu bölümde, bir asırdan daha uzun bir süre önce İnegöl'e göç eden Boşnakların kimlik inşa süreçleri elde edilen nicel ve nitel veriler eşliğinde ele alınmaktadır. Göç etmelerinin üzerinden uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen, Boşnak topluluğu dil, gelenek ve kültürel pratiklerini nesiller boyunca diri tutmayı başarmıştır. Bu süreçte, aile içi kültürel aktarım kadar topluluk içinde düzenlenen etkinlikler, sosyal dayanışma ağları ve ortak hafıza mekanizmaları da kimliklerini koruma ve yeniden üretme sürecinde kritik bir rol oynamaktadır.

Boşnak göçmenlerin kimlik inşa süreci hem bireysel hem de toplumsal dinamikler çerçevesinde şekillenmektedir. Bu bağlamda, Boşnakça konuşma pratiği, aile yapıları, kimlik algılayış biçimleri, etnik kökenleriyle kurdukları ilişkiler ve diğer etnik gruplarla olan etkileşimleri önemli faktörler arasında yer almaktadır. Ayrıca, göçmen topluluğun Bosna ile kurduğu bağlar, kökenlerini anlama ve tanımlama biçimleri ile aidiyet hissini nasıl sürdürdükleri de kimlik inşa sürecinde belirleyici olmaktadır.

Bunun yanı sıra, İnegöl'de Boşnak kültürünün hangi unsurlarının sürdürüldüğü, bu unsurların zaman içinde nasıl değiştiği ve topluluk içinde nasıl yeniden anlamlandırıldığı da değerlendirilmektedir. Özellikle Boşnak dernekleri ve sosyal organizasyonlar, kültürel mirasın korunması ve aktarılmasında önemli bir aracı olarak öne çıkmaktadır. Son olarak, kuşaklar arası değişimler ve bu değişimlerin kimlik algısı üzerindeki etkileri de incelenerek, Boşnak göçmenlerin kimlik inşa süreçlerinin tarihsel ve toplumsal bağlamda nasıl şekillendiği ele alınmıştır.

3.1. Nicel Demografik Değişkenler

Kişiler karşılaştıkları olaylarda demografik değişkenlerine göre farklı tecrübeler edinirler. Cinsiyet, yaş, yaşanılan yer, meslek, medeni durum, eğitim durumu ve aylık ortalama gelir gibi demografik değişkenler kültürü yaşayış biçimi, kimlik inşa süreci ve göç sürecinde farklılık göstermektedir. Bu nedenle oluşturulan modellerde demografik bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 6. Cinsiyet Dağılımı

	N	Yüzde
Kadın	67	33,50
Erkek	133	66,50
Toplam	200	100

Bu değişkende ankete katılanların %33,50 (n=67)'si kadınlardan ve %66,50 (n=133)'si ise erkeklerden oluşmaktadır. Kadın ve erkeklerden müteşekkil toplam 200 katılımcı nicel örneklemi meydana getirmiştir.

Tablo 7. Katılımcı Yaş Dağılımı

	N	Yüzde
16-30	44	22
31-39	42	21
40-49	44	22
50 ve üstü	70	35
Toplam	200	100

Cinsiyetten sonra önemli değişkenlerden biri de katılımcıların yaş dağılımlarıdır. Katılımcıların yaş grupları, kuşaklar arası evlilik, kültürü yaşayış biçimi, dil bilme düzeyi gibi etmenlerde yaşın etkisi olup olmadığı bu araştırmanın sorularından biridir. Bu nedenle yaş, kültürel kimliğin kuşaklar arası değişimini anlamada önemli bir değişken olarak ele alınmıştır. Çalışmada yer alan katılımcıların, farklı yaş kategorilerine ayrılarak yaşın, kimlik inşasında ve kültürü yaşayış biçimini deneyimlemede nasıl bir rol oynadığı analiz edilmiştir. Bu, yaş grupları arasında ortaya çıkabilecek algı ve tutum farklılıklarının belirlenmesini sağlamıştır.

Katılımcıların yaş değişkeni dörtlü kategori olarak nitelendirilmiştir. 16-30 yaş arasında olanlar %22,00 (n=44); 31-39 yaş aralığında olanlar %21,00 (n=42); 40-49 yaş

aralığındakiler %22,00 (n=44) ve son olarak 50 yaş üstü olanlar ise %35,00 (n=70) oranında kişiden oluşmaktadır. Yaş dağılımı arasındaki farkların dengeli olması katılımcıların kuşaklar arası temsiliyet gücünü artırmaktadır.

Tablo 8. Katılımcı Meslek Dağılımı

	N	Yüzde
Öğrenci	10	5,03
Hem öğrenci hem çalışıyor	7	3,52
İşçi	43	21,61
Esnaf	61	30,65
Memur	15	7,54
Çiftçi	2	1,01
İşsiz	30	15,08
Emekli	31	15,58
Toplam	200	100

Sosyal bilimlerde yapılan çalışmalarda önemli değişkenlerden biri de meslektir. Katılımcıların mesleki durumları, ekonomik statü ve sosyal rolleri ile bağlantılı olarak kimlik algılarını etkileyebilecek bir diğer önemli değişken olarak ele alınmıştır. Farklı meslek gruplarının ele alınan konu üzerindeki etkilerini anlamak adına katılımcıların meslekleri detaylı şekilde sınıflandırılmış ve analizlere dâhil edilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu %30,65 (n=61) oranı ile esnaflardan oluşmaktadır. Bu grubu %21,61 (n=43)'lik oran ile işçiler takip etmektedir. Örneklem içinde %15,58 (n=31) oranında emekliler ve %15,08 (n=30) oranında ise işsizler yer almaktadır. Bunların dışında %7,54 (n=15) oranında memur, %5,03 (n=10) oranında öğrenci, %3,52 (n=7) oranında çalışan öğrenci, %1,01 (n=2)'lik kısımda ise çiftçilerden meydana gelen örneklemde çiftçilerin yüzde birlik orana sahip olması kendi gruplarını temsiliyeti açısından eksik kalmıştır. İnegöl'ün daha çok üretim alanında ön plana çıkmasından dolayı işçi ve esnaflar daha fazla ağırlığa sahiptir.

Tablo 9. Eğitim Durumu

	N	Yüzde
Okuma yazma bilmiyor	1	0,5
İlkokul	32	16
Ortaokul	25	12,5
Lise	55	27,5
Üniversite	74	37
Lisansüstü	13	6,5
Toplam	200	100

Kişilerin eğitim durumu toplumsal rolleri, kültürü ve kimliği anlayış ve algılayış biçimlerini ve dili konuşma düzeylerini etkilemektedir. Bu nedenle oluşturulan modellere eğitim durumu da eklenmiştir. Eğitim durumu değişkeni 6 kategoriden oluşmaktadır. Önceki kuşakların okuryazar olmama ihtimali göz önüne alınarak "Okuma yazma bilmiyor" seçeneği konulmuş ve %0,50'lik olarak gösterilen bölüm bir kişiye tekabül etmektedir. Eğitim durumu ilkokul olanlar %16,00 (n=32), ortaokul olanlar %12,50 (n=25) ve lise olanlar %27,50 (n=55) oranındadırlar. Katılımcıların eğitim durumu üniversite olanlar ise %37,00 (n=74)'lik bir kesimi temsil etmektedir. Lisansüstü eğitim durumu ise %6,50 (n=13)'dir. Üniversite öğrenimi diğer kategorilere göre en fazla orana sahiptir. Ardından lise düzeyi öğrenim gelmektedir.

Tablo 10. Anne ve Baba Eğitimi

	Anne Eğitim		**Baba Eğitim**	
	N	**Yüzde**	**N**	**Yüzde**
Okuma yazma bilmez	36	18,18	8	4,04
İlkokul	123	62,12	119	60,1
Ortaokul	23	11,62	37	18,69
Lise	11	5,56	26	13,13
Üniversite	5	2,53	6	3,03
Lisansüstü	0	0	2	1,01
Toplam	198	100	198	100

Katılımcıların anne ve babalarının eğitim durumları incelendiğinde, annelerin %18,18 (n=36)'inin, babaların ise %4,04 (n=8)'ünün okuma yazma bilmediği tespit edilmiştir. Bu veriler, anne ve baba arasındaki okuma yazma bilmeme oranı farkının %14,14 olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların ebeveynleri arasında en yaygın eğitim seviyesi ilkokul olup, bu oran annelerde %62,12 (n=123), babalarda ise %60,10 (n=119) olarak hesaplanmıştır. Annelerin %11,62'si (n=23), babaların ise %18,69 (n=37)'u ortaokul mezunudur. Lise mezunu olan annelerin oranı %5,56 (n=11) iken, bu oran babalarda %13,13 (n=26) olarak tespit edilmiştir. Üniversite mezunu bireylerin oranı annelerde %2,53 (n=5), babalarda ise %3,03 (n=6) olarak hesaplanmış, lisansüstü eğitim düzeyine sahip bireyler yalnızca babalarda %1,01 (n=2) oranında görülmüştür. Genel olarak, "okuma yazma bilmez" kategorisi hariç tutulduğunda, babaların eğitim düzeyleri annelere kıyasla daha yüksek oranlara sahiptir.

Tablo 11. Yaşanılan Yer

	N	Yüzde
Köy	7	3,52
İnegöl Merkez	158	79,4
Bursa	18	9,05
Köy ve İnegöl Merkez	5	2,51
İnegöl Merkez ve Bursa	1	2,51
Diğer	10	5,03
Toplam	199	100

Örnekleme sürecinde katılımcıların yaşadıkları yerler belirleyici bir kriter olarak kullanılmıştır. İkamet edilen yerin İnegöl dışında olması durumunda, katılımcının doğum yerinin İnegöl olup olmadığı kontrol edilmiştir. Örneklem, İnegöl'de doğmuş veya İnegöl'de ikamet eden bireylerden oluşturulmuş; bu kriterleri karşılamayan katılımcılar örnekleme dâhil edilmemiştir.

Katılımcıların %79,40 (n=158)'ı İnegöl ilçe merkezinde yaşamaktadır. İnegöl'de doğmuş olup Bursa'da ikamet edenlerin oranı %9,05 (n=18), İnegöl'de doğmuş ancak İnegöl dışında yaşayanların oranı ise %5,05 (n=10) olarak belirlenmiştir. Diğer olarak belirtilen yerler ise İstanbul (n=5), İzmit, Çorlu, Aydın, Dubai ve Ankara'dan oluşmaktadır. Köyde yaşayan katılımcılar %3,52 (n=7) oranında iken hem İnegöl hem de köyde ikamet edenlerin oranı %2,51 (n=5) olarak hesaplanmıştır.

3.2. İnegöl Boşnaklarında Aile Yapıları

Evlilik durumu, bireylerin toplumsal rollerini ve kimlik algılarını etkileyen önemli demografik değişkenlerden biridir. Bu amaçla evliliklerin kültürler arası etkileşim üzerindeki etkisi de değerlendirilmiştir. Boşnakların kuşaklar arası kültürel değişimi ve evliliklerindeki etnik farklılıkları görmek için ailedeki kişilerin Boşnaklık durumu kendilerine sorulmuştur. Babaanne, dede, anneanne, baba, annenin ve eşin Boşnak olma durumları ile zaman içerisinde evlilik pratiklerinde değişimler olup olmadığı kontrol edilmek istenmiştir. Aynı zamanda bu sorular görüşülen kişilerin İnegöl Boşnaklığı hedef kitlesine girip girmediklerini teyit etmek için sorulmuştur. Nitekim babaanne-dede, anneanne-dede Boşnaklığında herhangi birine evet cevabı vermeyen 10 katılımcı kapsamdan çıkarılmıştır. Bunların dışında kişinin kendi evliliğinde Boşnaklığın önemli olup olmadığı, çocuğunun evleneceği kişinin Boşnak olmasının ne derece önemli olduğu kendilerine sorulmuştur. Böylece katılımcıların köken aileleri ve günümüzdeki aile ve evlilik pratiklerinde Boşnak etnik kimliğinin seyri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 12. Babaanne ve Dede Boşnaklığı

	Babaanne Boşnaklığı		**Dede Boşnaklığı**	
	N	**Yüzde**	**N**	**Yüzde**
Hayır	32	16,16	19	9,6
Evet	166	83,84	179	90,4
Toplam	198	100	198	100

Tablo 12'de katılımcıların %83,84 (n=166)'ü babaannelerinin Boşnak olduğunu belirtirken, babaannesi Boşnak olmayanların oranı %16,16 (n=31) olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların %1'lik bir kısmı ise bu soruyu yanıtlamamıştır.

Babanın babası olan dedenin Boşnak olma oranı %90,40 (n=179) olarak hesaplanmıştır. Dedesi Boşnak olan katılımcıların oranı, babaannesi Boşnak olanlara kıyasla %6,5 (n=13) oranında daha fazladır. Dedesi Boşnak olmayanların oranı %9,60 (19) olup, bu soruya yanıt vermeyen katılımcı oranı ise %1'dir.

Tablo 13. Anneanne ve Dede Boşnaklığı

	Anneanne Boşnaklığı		**Dede Boşnaklığı**	
	N	Yüzde	N	Yüzde
Hayır	67	34,18	54	27,55
Evet	129	65,82	142	72,45
Toplam	196	100	198	100

Anneannesi Boşnak olanların oranı %65,82 (n=129), dedesi (annenin babası) Boşnak olanların oranı %72,45 (n=142) olarak tespit edilmiştir. Dedesi Boşnak olanların oranı, anneannesi Boşnak olanlara kıyasla %6,63 oranında daha fazladır. Anneannesi Boşnak olmayanların oranı %34,18 (n=67), dedesi Boşnak olmayanların oranı ise %27,55 (n=54) olarak hesaplanmıştır. Her ne kadar dedenin Boşnak olma oranı anneannesine göre daha yüksek olsa da genel olarak hem anneannenin hem de dedenin (annenin babası) Boşnak olma oranı, babaannesi ve dedesi (babanın babası) Boşnak olanlara kıyasla daha düşüktür. Babaannesi Boşnak olan katılımcıların oranı, anneannesi Boşnak olanlara kıyasla %18,5 daha fazladır. Benzer şekilde, babanın babası olan dedenin Boşnak olma oranı, annenin babası olan dedeye kıyasla %18,5 oranında daha yüksektir.

Tablo 14. Anne ve Baba Boşnaklığı

	Anne Boşnaklığı		Baba Boşnaklığı	
	N	**Yüzde**	**N**	**Yüzde**
Hayır	63	32,31	19	9,55
Evet	132	67,69	180	90,45
Toplam	195	100	199	100

Anne ve babanın Boşnak olma durumuna bakıldığında belirgin farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Annesi Boşnak olanların oranı %67,69 (n=132), annesi Boşnak olmayanların oranı ise %32,31 (n=63) olarak tespit edilmiştir. Babası Boşnak olanların oranı %90,45 (n=180), babası Boşnak olmayanların oranı ise %9,55 (n=19) olarak ölçülmüştür. Baba Boşnak olanların oranı, anne Boşnak olanlara kıyasla %24 (n=28) oranında daha fazladır.

Tablo 15. Eş Boşnaklığı Dağılımı

	N	**Yüzde**
Hayır	122	75,31
Evet	40	24,69
Toplam	162	100

Ailedeki evlilik pratiklerinde etnik kimliğin belirleyici bir rol oynayıp oynamadığını değerlendirmek amacıyla eşin Boşnak olup olmadığı da incelenmiştir. "Eşiniz Boşnak mı?" sorusuna katılımcıların %24,69(n=40) 'u "Evet", %75,3(n=122)'i ise "Hayır" yanıtını vermiştir. Ayrıca, %2 oranında katılımcı bu soruya yanıt vermemiştir. Bekâr katılımcıların sayısı ise 34 kişi olarak tespit edilmiştir. Kendilerinden önceki kuşakların evlilikleri ile kıyaslandığında ciddi bir düşüş olduğu görülmektedir. Babanın Boşnak olma durumu %90 iken eşin Boşnak olma durumu ise %24,69'dur. Evlilik pratiklerinde eşin aynı etnik kökenden olma durumunda ciddi bir düşüş yaşanmıştır.

Tablo 16. "Evleneceğiniz Kişinin Boşnak Olması Sizin İçin Ne Derece Önemlidir?"

Evlenilecek Kişinin Boşnak Olması				
	N	**Yüzde**	**Değerler**	
Hiç önemli değil	39	19,70	**Kayıp değer**	2
Önemli değil	74	37,37	**Ort.**	2,58
Kararsızım	30	15,15	**Sd.**	1,21
Önemli	41	20,71	**Min.**	1,00
Çok önemli	14	7,07	**Max.**	5,00
Toplam	198	100,00		

Evlilikle ilgili sorulardan biri de "Evleneceğiniz kişinin Boşnak olması sizin için ne derece önemlidir?" sorusudur. Bu soru ile Tablo 16'da katılımcıların evliliğe dair eğilimlerinde eşin Boşnak olup olmamasının ne kadar önemli olduğu tespit edilmek istenmiştir. Bu değişkene yanıt veren katılımcıların %19,70(n=39)'i "Hiç Önemli Değil", %37,37(n=74)'si "Önemli Değil", %15,15(n=30)'i "Kararsızım", %20,71(n=41)'i "Önemli" ve %7,07(n=14)'si "Çok Önemli" seçeneğini işaretlemiştir. Katılımcıların %27'si evleneceği kişinin Boşnak olmasını önemli bulurken %57,07'si bunun önemli olmadığını düşünmektedir. Bu nedenle İnegöl'deki Boşnaklar için evelenecekleri kişinin aynı etnik kökenden olması yarısından fazlası için önemli değildir.

Tablo 17. "Çocuğunuzun Evleneceği Kişinin Boşnak Olması Sizin İçin Ne Derece Önemlidir?"

Çocuğunun Evleneceği Kişinin Boşnak Olması				
	N	**Yüzde**	**Değerler**	
Hiç önemli değil	33	16,67	**Kayıp değer**	2
Önemli değil	75	37,88	**Ort.**	2,65
Kararsızım	34	17,17	**Sd.**	1,20
Önemli	40	20,2	**Min.**	1,00
Çok önemli	16	8,08	**Max.**	5,00
Toplam	198	100,00		

"Çocuğunuzun evleneceği kişinin Boşnak olması sizin için ne derece önemlidir?" sorusuna verilen yanıtların dağılımı Tablo 17 ile gösterilmiştir. Katılımcıların %16,67(n=33)'si "Hiç Önemli Değil", %37,88(n=75)'i "Önemli Değil", %17,17(n=34)'i "Kararsızım", %20,20(n=40)'si "Önemli" ve %8,08(n=16)'i "Çok Önemli" seçeneğini işaretlemiştir. Katılımcılar, eşin Boşnak olmasının ve çocuğun evleneceği kişinin Boşnak olmasının önemi konusunda benzer görüşler ifade etmiştir. Her iki değişkene verilen

yanıtlar oran olarak birbirine oldukça yakındır. Bu durum, evlilik pratiklerine ilişkin olarak aynı etnik kökenden biriyle evlenme konusundaki bakış açısının zamanla değiştiğini göstermektedir.

3.2.1. Farklı Etnik Kökenler ile Evlilik

Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler sonucunda, katılımcıların aile yapıları içerisinde farklı etnik kökenlere sahip bireylerle gerçekleştirilen evliliklerin, kültürel kimliklerinin şekillenmesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcılar, ebeveynlerin farklı etnik kökenlerden gelmesinin, özellikle dil kullanımı, geleneklerin sürdürülmesi ve Boşnak kültürünün gelecek nesillere aktarılması konularında belirleyici bir rol oynadığını vurgulamışlardır. Bu çerçevede, katılımcılar arasında annenin Boşnak kökenli olmamasının, çocukların kültürel kimliklerini geliştirmesi ve gelenekleri benimsemesi açısından belirli zorluklar doğurduğuna yönelik görüşler sıkça dile getirilmiştir.

Özellikle, annenin etnik kimliği ile ilişkili olarak çocukların kültürel bağlarını sürdürme sürecinde karşılaştıkları güçlükler, dilin korunması, geleneklerin yaşatılması ve kültürel kimliğin inşası gibi konularda farklı perspektiflerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bazı katılımcılar, annenin Boşnak olmaması durumunda Boşnakçanın günlük hayatta daha az kullanıldığını ve bu durumun çocukların dili öğrenme sürecini olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Buna ek olarak, farklı etnik kökenlerden gelen ebeveynlerin aile içinde kültürel değerlerin aktarımı konusunda farklı yaklaşımlar benimsedikleri, bu durumun ise çocukların kimlik gelişiminde farklılıklar yaratabildiği ifade edilmiştir.

Genel olarak, farklı etnik kökenlerden bireylerin evlilikleri sonucunda kültürel sürekliliğin sağlanması ve kimlik inşası süreçlerinin çeşitli dinamiklerden etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu süreçte, özellikle dilin kullanımı, aile içindeki kültürel pratikler ve ebeveynlerin kimlik aktarımına yönelik tutumları önemli faktörler olarak öne çıkmaktadır.

Faik, çocuklarının Boşnakça bilmemesinin sebebi olarak eşinin Boşnak olmamasını göstermiştir. Fakat hem anne hem de çocukların dili bilmedikleri halde anlayabildiklerini dile getirmiştir. Bunun sebebini de göç ettikten sonraki süreçte teknoloji gibi unsurların çok değiştiğini ve İnegöl'de yaşayan Boşnakların bu gelişmeler sonucu hayatlarına giren yeni kelimeleri de Türkçe üzerinden öğrendiklerini dile getirmiştir. Böylece Boşnakçaya Türkçe kelimeler eklendiğini ve dili bilmeyenlerin de anlayabildiğini aktarmıştır. Bu

nedenle İnegöl'deki Boşnakçanın günlük kullanımlarında teknolojik yeni gelişmelerin Türkçe üzerinden devam ettiği söylenmektedir:

> "Ben biliyorum. Benim çocuklarım Boşnakça bilmiyorlar maalesef. Niye bilmiyorlar? Çünkü benim hanım Boşnak değil. Karadenizli olduğu için evde Boşnakça konuşulmadığı zaman çocuklar bilmiyorlar. Eşim de bilmiyor. Anlıyor, bildiğim Boşnakça konuştuğun zaman yanında ne hakkında, kim hakkında ne ile ilgili konuşulduğunu anlıyorlar." (Faik, 56)

Katılımcıların dilden sonra kültür için değindikleri şeylerden biri de yemeklerdir. Evliliklerde farklı etnik köken olsa da zamanla annelerin Boşnak böreği yapmayı öğrendiği ve kültüre dair en sık yaptıkları şeyin Boşnak böreği olduğunu söylemişlerdir. Cemile'nin annesi Boşnak olmadığı için kültürü devam ettiremediklerini fakat annesinin Boşnak böreği yapabildiğini dile getirmiştir. Hem aynı etnik kökenli ailelerde hem de farklı etnik kökenli ailelerde ortak nokta olarak börek yapımının ön plana çıkması örnek verilebilir. Böreğin günlük hayatta ve özel günlerde sık sık yapılmasının her iki ailede de önemli bir unsur olduğu vurgulanmıştır.

Tekin de benzer şekilde, annesi her ne kadar Boşnak olmasa da annesinin Boşnak yemeklerini yapabildiğini aktarmıştır. Fakat Cemile gibi Tekin de aile içerisinde kültürü devam ettiremediklerini söylemiştir. Tekin için Boşnak kültürünü yaşayamamaların tek sebebi ise annesinin Boşnak olmaması değildir. Boşnakların sevdiği "yeşillikle uğraşmak" gibi imkânlarının olmadığını ve "apartman çocukları" olduklarını beyan etmiştir. Her ne kadar kültürü yaşayamadıklarını dile getirse de evde baskın kültürün Boşnaklık olduğunu da söylemiştir:

> "Ailede devam ettiriyorduk bence. Annem çünkü çok fazla böyle kapalı bir insan değil. O da sosyal bir insan. Onun haricinde işte yemek yapmayı çok sever. Biliyorsun zaten muhafazakâr annelerin genelde yemek yapma şeyi vardır. Hiç aralıksız Boşnakların kendi yemeklerini mesela yapar. Onun haricinde Boşnak genel kültür. Ya biz bence çok yaşayamadık evde. Yaşamak derken nasıl olur? Bahçeli evde olmalısın sürekli. O bahçeyle uğraşmak, sürekli bir yeşillikle uğraşmak. Biz biraz daha böyle apartman çocukları olduk. Apartmanda büyüdük, sokak çocuğu olduk. Biraz daha ormandan ziyade çünkü Boşnaklar çok severdi. Orada bir kültür yani. Bence bir çatışma oldu. Ama biraz daha Boşnak kültürüyle daha fazla etkisi vardı." (Tekin, 29)

Köy muhtarlığı yapan Ömer ise farklı etnik kökenden gelinlerin zamanla eğitim almadan köyde Boşnakça konuşabilir hale geldiklerini aktarmıştır. Gelinlerin de Boşnakça

öğrenmesiyle birlikte tamamı olmasa da çocukların da Boşnakça bildiğini aktarmıştır. Bu nedenle farklı etnik kökenden olsa da annenin Boşnakça bilmesi çocuğun da o dili devam ettirmesinde kritik öneme sahiptir:

> "Yine Boşnak kültürümüz devam ediyor. Tabii çok farklı kültürümüz var. Boşnakların kültürü çok farklıydı ama biraz şimdi gelinler gelince. Bizim köyümüz mesela komple Boşnak'tır. Hiç katkısız Boşnak'tır. Yani böyle bir aile hiç yok, gelinlerimiz var falan işte. Başka türlü yok. Yabancı yok. Bir de dil de biliyoruz. Yani bizim dilimiz devam ediyor. Çocuklarımız da biliyor, biz de biliyoruz ama… Tabi geliyorlar ama bazı gelinler, gelen gelinler birkaç sene içerisinde onlar da Boşnakça öğreniyorlar. Mesela bir tane gelinimiz var, Urfa'dan gelmiş. Burada bizden daha güzel Boşnakça konuşur. Hiç eğitim almadı. Çocuklar da biliyorlar Boşnakça. Tamamını bilmiyorsa da biliyorlar." (Ömer, 62)

Köye gelin gelen kişilerin Boşnakça öğrenmesinde temel sebeplerden biri olarak ailede konuşmanın devam etmesi gösterilmiştir. Gelin, her ne kadar farklı bir etnik kökenden gelse de aile içerisinde ve köyde Boşnakçanın yaygın konuşulması zamanla o dili öğrenmelerine neden olmaktadır. Ömer, kendi eşinin Boşnak olmadığı halde Boşnakça bildiğini, her söyleneni anladığını ve Bosna kanallarını takip ettiklerini söylemiştir:

> "Aramızda Boşnakça konuşurduk. Hep Boşnakça konuşurduk. Onu neden diyorsun gelinler nasıl öğrenecek, kaynanası kaynatası ne bileyim böyle şeyler, kardeşleri, eltileri falan bunlar hep Boşnakça konuştuğu için gelen gelinler de Boşnakça öğreniyor. Çok çabuk öğreniyor. Benim hanım da Yörük mesela. Boşnak değil ama Boşnakçayı biliyor. Hiçbir şey saklayamazsın. Ne konuşursan konuş hepsini bilir. Bosna kanalları falan var açıyoruz internette. Ne konuşuyorlarsa hepsini biliyor." (Ömer, 62)

Boşnak aile yapılarına genel olarak baktığımızda kuşaklar arası aynı etnik kökenden evlilik pratiklerinde değişimler olduğunu görmek mümkündür. Katılımcıların yer aldığı kuşakta aynı etnik kökenden evlilik oranı dörtte bir oranına düşmüştür. Farklı etnik kökenlerle evlilik deneyimlerine baktığımızda ise kültürün devamlılığında annenin Boşnaklığı ya da zamanla o kültürü ne kadar benimsediği önemlidir. Aile içerisinde annenin kültürü yaşamak adına dili konuşmak ya da yemekleri devam ettirmek gibi unsurlarda aktif rol oynadığı tespit edilmiştir. Katılımcılar, Boşnaklığı yaşamaya dair genellikle annelerinin rollerinden bahsetmiş babalarına neredeyse hiç değinmemişlerdir. Annenin dışında dili konuşmak ve aynı etnik kökenden olmayan annenin o kültürü benimsemesinde köyde yaşıyor olmak ya da köyle bir ilişkisi olmak önemlidir. Katılımcılar, eşlerinin Boşnakça bilmeseler de köyde yaşadıkları için zamanla bu dili

öğrendiklerini ya da ne konuşulduğunu en azından anladıklarını söylemişlerdir. Anneler gibi çocuklar da benzer eğilimler göstermektedir. Köyde yaşamıyor olsalar da köye gidip geliyor olmak hem annenin hem de çocukların dile aşinalığı için önemlidir.

3.3. İnegöl'deki Boşnakların Boşnakça Bilme Düzeyleri

Katılımcıların Boşnakça bilme düzeyleri kendilerine sorulmuştur. Katılımcıların Boşnakça diline olan hâkimiyetleri, kültürel kimlik inşasında dilin rolünü değerlendirmek için önemli bir ölçütü oluşturmaktadır. Dil bilgisi, hem kimlik bağlamında aidiyet hissinin bir göstergesi hem de kuşaklar arası kültürel aktarımın bir aracı olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, katılımcıların ve ailelerindeki bireylerin Boşnakça bilme düzeyleri arasındaki farklar incelenmiştir. Dili konuşma düzeyleri göçmenler arasında kuşaklar arasında farklılık göstermektedir. Göç edilen yerde dilin işlevsiz hale gelmesi ile kuşaklar arası dil bilme düzeyleri farklılaşır. İlk olarak yaşlıların Boşnakça bilme düzeylerine odaklanılmıştır.

Tablo 18. Ailedeki Yaşlıların Boşnakça Bilme Düzeyleri

Ailedeki Yaşlıların Boşnakça Bilme Düzeyleri				
	N	**Yüzde**	**Değerler**	
Hiç	6	3,03	**Kayıp değer**	2
Çok az	18	9,09	**Ort**	4,34
Kararsızım	7	3,54	**Sd**	1,10
İyi	37	18,69	**Min**	1,00
Çok iyi	130	65,66	**Max**	5,00
Toplam	198	100,00		

İnegöl'de yaşama deneyimi olan Boşnakların Boşnakça bilme düzeylerindeki değişimlere de bakılmıştır. Sadece katılımcının kendisinin değil anne ve babası, ailedeki yaşlılar ve çocukların da Boşnakçayı bilme düzeyleri kendilerine sorulmuştur. İlk olarak evdeki yaşlıların Boşnakça bilme düzeylerine yer verilmiştir. Katılımcılar, ailedeki yaşlıların Boşnakça bilgisi hakkında değerlendirme yaparken, %65,66 (n=130)'sının "çok iyi" düzeyde Boşnakça bildiğini belirtmişlerdir. "İyi" olarak işaretleyenlerin oranı %18,69 (n=37) olup, "kararsızım" seçeneğini işaretleyenlerin oranı ise %3,54 (n=7) olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte, yaşlıların Boşnakça bilgisinin düşük seviyede olduğunu düşünen katılımcıların %9,09 (n=18)'u "çok az" bildiklerini ifade ederken, %3,03 (n=6)'ü ise "hiç bilmediklerini" belirtmiştir. Bu dağılımlar, katılımcıların büyük

çoğunluğunun aile büyüklerinin Boşnakça konusunda yüksek bir yeterliliğe sahip olduğunu düşündüklerini ortaya koymaktadır.

Tablo 19. Anne ve Babanın Boşnakça Bilme Düzeyleri

Anne Boşnakça					Baba Boşnakça				
	N	**Yüzde**	**Değerler**			**N**	**Yüzde**	**Değerler**	
Hiç	46	23,35	**Kayıp değer**	3	**Hiç**	35	17,68	**Kayıp değer**	2
Çok az	26	13,2	**Ort.**	3,42	**Çok az**	23	11,62	**Ort.**	3,72
Kararsızım	4	2,03	**Sd.**	1,65	**Kararsızım**	1	0,51	**Sd.**	1,57
İyi	40	20,3	**Min.**	1,00	**İyi**	42	21,21	**Min.**	1,00
Çok iyi	81	41,12	**Max.**	5,00	**Çok iyi**	97	48,99	**Max.**	5,00
Toplam	197	100			**Toplam**	198	100		

Anne ve babanın Boşnakça bilme düzeyine baktığımızda (Tablo 19) ise annesinin Boşnakçayı çok iyi bildiğini düşünenlerin oranı %41,12 (n=81) ve iyi bildiğini düşünenlerin oranı ise %20,3 (n=40)'ten oluşmaktadır. %23,35 (n=35) oranında hiç bilinmediği ve %13,2 (n=26) oranında ise çok az bilindiği düşünülmektedir. %2,03 (n=4) oranında ise katılımcılar "kararsızım" seçeneğini işaretlemişlerdir.

Babanın Boşnakça bilme düzeyinde katılımcıların %48,99 (n=97)'u çok iyi bildiğini, %21,21 (n=42)'i iyi bildiğini, %11,62 (n=23)'si çok az bildiğini ve %17,68(n=35)'i ise hiç bilmediğini düşünmektedir. Bu oranlar yaşlıların Boşnakça bilme oranı ile kıyaslandığında katılımcıların anneleri %22,93 oranında daha az Boşnakça bilmektedir. Katılımcıların babaları ise yaşlılara oranla %14,15 oranında daha az Boşnakça bilmektedir. Anne ve babanın kendi aralarında Boşnakça bilme farkı ise %8,78'dir.

Şeref'in annesi, anneannesi vefat edene kadar Boşnakça konuştuğunu fakat anneannesi vefat ettikten sonra konuşmayı zamanla unuttuğunu dile getirmiştir. Bosna'da yaşayan ve Bosna'da biriyle evli olan Şeref, annesinin eşinin akrabalarıyla tekrar konuşmaya çalıştığını ifade etmiştir:

> "Annem biraz biliyor Boşnakça. Çocukken çok biliyormuş. 12 yaşında anneannesi vefat etmiş. 12 yaşındayken gayet konuşuyordum diyor. Şimdi Türkiye'deyken dili ve konuşmaya falan çalışınca pek beceremiyor. Buraya (Bosna) gelince. Birkaç gün içerisinde tekrar ısınıyor, tekrar konuşuyor." (Şeref, 31)

Ayşe, çocukluğunu köyde yaşayan annesinin ilkokulda Türkçe öğrenmeye başladığını ve bu yüzden eğitim hayatının ilk yıllarında zorluklar çektiğini aktarmıştır. Aynı zamanda anneanne ve dedesinin hiç Türkçe bilmediğini bu nedenle de kendileriyle zor iletişim kurduklarını dile getirmiştir:

> "Benim işte anneannem falan hiç Türkçe bilmiyordu işte dedem falan Boşnakça konuşuyorlar. Hatta annem daha sonradan Türkçe öğreniyor işte ilkokula başladığında falan hiç kimseyi anlamıyor. Okulda işte hani köye bir okul kuruyorlar. Ama anlamıyor annem çok zorluk çekiyor. Çünkü hep Boşnakça. Annem babam iyi Boşnakça konuşur." (Ayşe, 24)

Tablo 20. Katılımcının Boşnakça Anlama ve Konuşma Düzeyleri

Boşnakça Anlama					**Boşnakça konuşma**				
	N	**Yüzde**	**Değerler**			**N**	**Yüzde**	**Değerler**	
Hiç	37	18,69	**Kayıp değer**	2	**Hiç**	56	28,28	**Kayıp değer**	2
Çok az	69	34,85	**Ort.**	2,84	**Çok az**	77	38,39	**Ort.**	2,42
Kararsızım	7	3,54	**Sd.**	1,39	**Kararsızım**	7	3,54	**Sd.**	1,32
İyi	57	28,79	**Min.**	1,00	**İyi**	41	20,71	**Min.**	1,00
Çok iyi	28	14,14	**Max.**	5,00	**Çok iyi**	17	8,59	**Max.**	5,00
Toplam	198	100			**Toplam**	198	100		

Katılımcıların Boşnakça anlama düzeylerine baktığımızda (tablo 20) ise %14,14 (n=28) çok iyi ve %28,79 (n=57) oranında ise iyi Boşnakça anladıklarını belirtmişlerdir. "Çok az" Boşnakça anladığını işaretleyenlerin oranı %34,85 (n=69), hiç anlamadığını belirtenlerin oranı ise %18,69 (n=37)'dur.

Boşnakça konuşmada ise "çok iyi" işaretleyenlerin oranı %8,59 (n=17) ve iyi konuştuğunu düşünenlerin oranı ise %20,71 (n=41) olarak hesaplanmıştır. Çok az işaretleyenlerin oranı %38,39 (n=77) ve "hiç" seçeneğini işaretleyenlerin oranı ise %28,28 (n=56)'dir. Bu iki tablo Boşnakça anlama ve konuşma arasında farklılık olduğunu göstermektedir. Boşnakçayı çok iyi anlama ve konuşma arasındaki fark %6'dır. Aynı şekilde iyi anladığını işaretleyenler ve iyi konuştuğunu işaretleyenler arasındaki fark

%8'dir. Boşnakçayı anladığını işaretleyenler (%42,93) konuştuğunu işaretleyenlerden (%29,3) %13,3 oranında daha fazladır.

Mülakatlarda katılımcılar, genel olarak dile aşina olduklarını ve çevrelerinde konuşulduğunda bazı ifadeleri anlayabildiklerini belirtmiştir. Ancak, dili aktif olarak kullanmadıkları için konuşmada güçlük çektiklerini ifade etmişlerdir. Dili bilen kişilerin ise genellikle yaşamlarının bir bölümünü köyde geçirmiş, 40 yaş ve üzeri bireyler olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, Bosna'ya üniversite eğitimi veya ticaret amacıyla giderek bir süre orada yaşamış ya da hâlâ yaşamakta olan bireylerin de dili öğrendiği anlaşılmaktadır. Bu kişiler, Bosna'ya gitmeden önce dili bilmediklerini ancak Bosna'daki deneyimleri sayesinde dili konuşabilir hâle geldiklerini belirtmişlerdir.

Lise ve üniversiteyi İnegöl dışında okuyan Uğur, dili öğrenmeden "kopuk" kaldığını ifade etmiştir. Aynı zamanda kendi yaşıtlarının, ailesiyle çok vakit geçiren ve köyde yaşayan çocukların "anadili" gibi Boşnakça konuştuklarını ifade etmiştir. Bu nedenle köyde yaşamanın dışında aile ile uzun süre vakit geçirmek de dili konuşmak adına önemlidir. Nitekim katılımcılar eğitim ile kendilerinden önceki kuşakların Türkçeyi öğrendiklerini beyan etmişlerdir. Bu hususta köyde yaşayan önceki kuşaklardaki kişiler, ilk olarak eğitim ile ailelerinden uzaklaşmakta ve Türkçe öğrenmektedir:

> "Ben şey küçük yaşta İnegöl'ü terk ettim. Liseyi ve üniversiteyi dışarıda okuduğum için kopuk kaldım ama benim yaşıtlarımın hepsi Boşnakça bilir. Liseyi ve üniversiteyi dışarıda okuyanlar oluyor. Yani okul artık eğitim seviyesi yükseldi. Herkes okuyor artık okulu. İnegöl dışında okuyan çok isim var. Yani hayatını İnegöl'de yani çocukluğunu İnegöl'de geçirmiş olup üniversiteyi de dışarıda okumuş olan pek bilmez. Çocukluğunu köyde geçirmişse veya ailesiyle çok vakit geçirmişse bilir. Yani ben benden çok ufak çocukların anadili gibi Boşnakça konuştuğunu biliyorum. Biz de mesela bir şey söylendiğinde bir yere kadar anlayabiliyoruz." (Uğur, 30)

Uğur'un babası Semih ise Boşnakça bildiğini ve İnegöl dışından lokantasına gelen Boşnaklarla Boşnakça konuştuğunda müşterilerinin mutlu olduğunu ve İnegöl'e tekrar geldiklerinde ziyaret edip beraber sohbet ettiklerini aktarmıştır. Semih, hayatının bir kısmını Esenköy (Boşnak köyü)'de geçirdiğini ve orada çiftçilik yaptığını dile getirmiştir. Çiftçilikten para kazanamadığında kent merkezine göç edip lokanta açmıştır. Fakat yine de köy, hafta sonları ya da yazın gidip geldikleri bir ikinci mekâna dönüşmüştür:

> "Tabi şimdi burada mesela esnaf olmam sebebiyle çok dışarıdan geliyor işte. Bakıyorum insan bir şey yemekleri tarif ederken oradan daini luka (Boşnakça) der. Yani soğan da ver

der. Sonra ben burada Boşnakça onu karşılayıp bağladığım zaman pek mutlu oluyorlar. Bir daha geldiğinde buraya geliyor. Yani geliyorlar. Sohbet ediyoruz kahve içiyoruz. Yani dilimin döndüğü kadar konuşmaya çalışıyorum onlarla." (Semih, 61)

Tablo 21. Ailedeki Çocukların Boşnakça Bilme Düzeyleri

Ailedeki Çocukların Boşnakça Bilme Düzeyleri				
	N	**Yüzde**	**Değerler**	
Hiç	77	39,29	**Kayıp değer**	4
Çok az	65	33,16	**Ort**	2,07
Kararsızım	27	13,78	**Sd**	1,15
İyi	17	8,67	**Min**	1,00
Çok iyi	10	5,1	**Max**	5,00
Toplam	196	100,00		

Kuşaklar arası dil bilmede farklılığı anlamak adına ankette ailedeki çocukların dile bilme düzeylerine yer verilmiştir. Ailedeki çocukların Boşnakça bilme düzeyleri incelendiğinde, önceki kuşaklara kıyasla belirgin bir azalma olduğu görülmektedir. Tablo 21'deki verilere göre, çocuklarının Boşnakçayı çok iyi bildiğini belirten katılımcıların oranı %5,10 (n=10) iken, iyi bildiğini ifade edenlerin oranı %8,67 (n=17) olarak tespit edilmiştir. Buna karşılık, çocuklarının hiç Boşnakça bilmediğini belirtenlerin oranı %39,29; çok az bildiğini belirtenlerin oranı ise %33,16 (n=65) olarak saptanmıştır. Ayrıca, "kararsızım" seçeneğini işaretleyen katılımcıların oranı %13,78 (n=2) olup, bu durum bazı ailelerde çocukların dil yeterliliği konusunda belirsizlik yaşandığını göstermektedir. Bu bulgular, Boşnakçanın nesiller arası Boşnakça bilmede değişimler yaşandığını ortaya koymaktadır.

3.3.4. Aile Buluşmalarında Boşnakçanın Konuşulması

Aile buluşmalarında Boşnakça konuşulması, yalnızca bireysel bir pratik olmanın ötesinde, Boşnak kimliğinin farklı kuşaklar arasında aktarımını ve sürdürülmesini sağlayan daha geniş bir sosyokültürel olguya işaret etmektedir. Bu bağlamda, Boşnakça konuşma pratiğinin yalnızca yaşlı bireyler tarafından değil, çocuklar ve diğer aile üyeleri tarafından da benimsenmesi, dilin ve kültürel mirasın nesiller arası sürekliliğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, "Aile buluşmalarında Boşnakça konuşulur" değişkeni, bireylerin cinsiyeti, yaşı ve ailedeki Boşnak kökenli bireylerin varlığı gibi demografik ve kültürel faktörler çerçevesinde analiz edilmiştir.

Tablo 22. Cinsiyete Göre Aile Buluşmalarında Boşnakça Konuşma T-testi

	T	Sd	P
Aile buluşmalarında Boşnakça	3.52	196	**0.001****

(*) <,05; (**) <,01; (***)<,001

"Aile buluşmalarında Boşnakça konuşulur" değişkeni cinsiyet değişkeni ekseninde incelendiğinde, kadınlar ve erkekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. Elde edilen p değeri (0,001), 0,05 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu için sıfır hipotezi reddedilmiş ve cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadınlar ve erkeklerin dilin ailede devam ettirildiği konusunda birbirlerinden farklı düşündükleri tespit edilmiştir.

Tablo 23 Kadın-Erkek Aile Buluşmalarında Boşnakça Konuşma Farklılıklar

	Group	N	Mean	SD
Aile buluşmalarında Boşnakça	Kadın	67	3.582	1.499
	Erkek	131	2.802	1.459

Analiz sonucunda, kadınların bu ifadeye verdiği yanıtların ortalaması (M) 3,58; erkeklerin ise 2,80 olarak hesaplanmış olup, iki grup arasındaki fark 0,78 olarak tespit edilmiştir. Kadınların ortalama değerinin erkeklere kıyasla daha yüksek olması, kadın katılımcıların aile buluşmalarında daha fazla Boşnakça konuşulduğunu düşündüklerini göstermektedir. Kadınların aile içerisinde geçirdikleri zamanın erkeklere göre daha fazla olması, erkeklerin kamusal alanda daha fazla yer alması gibi nedenler aileye dair farklı düşüncelere sahip olmalarına neden olabilmektedir. Bu nedenle kadınlar kültürün devam ettirilmesinde önemli roller üstlenmektedirler. Nitekim mülakatlarda da katılımcılar anneanne ve annenin dilin devam ettirilmesindeki öneme vurgu yapmışlardır.

Tablo 24. Anneanne Boşnaklığı ve Aile Buluşmalarında Boşnakça Konuşma T-testi

	T	Sd	P
Aile buluşmalarında Boşnakça	4.52	192	**0.000*****

(*) <,05; (**) <,01; (***)<,001

Aile buluşmalarında boşnakça konuşulması ve anneannenin boşnak olmaı arasındaki ilişkiye Ttesti ile bakılmıştır. Bu analizde test edilen H_0 (sıfır hipotezi), *"Anneannesi Boşnak olanlar ile olmayanlar arasında aile buluşmalarında Boşnakça konuşulduğuna dair istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur."* ifadesini temsil etmektedir. Ancak, analiz sonucunda elde edilen p değeri (0,000), 0,05 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu için sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bu durum, iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir.

Tablo 25. Anneanne Boşnaklığı Aile Buluşmalarında Boşnakça Konuşma Farklılıklar

	Group	N	Mean	SD
Aile buluşmalarında Boşnakça	Anneanne Boşnak	127	3.43	1.372
	Anneanne Boşnak Değil	67	2.44	1.569

Yapılan bağımsız örneklem t-testi analizi sonucunda, aile buluşmalarında Boşnakça konuşulduğunu düşünen katılımcılar arasında, anneannesi Boşnak olanlar (ortalama=3.43) ile olmayanlar (ortalama=2.45) arasındaki ortalamalar karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgular, iki grup arasındaki farkın 0,98 olduğunu ortaya koymuştur. Her iki grup arasındaki fark nerdeyse 1'e yakın olması aradaki farklılığın yüksekliğini göstermektedir. Buna ek olarak, anneannesi Boşnak olan bireylerin, olmayanlara kıyasla daha fazla aile buluşmalarında Boşnakça konuşulduğunu düşündükleri belirlenmiştir. Dolayısıyla, elde edilen bulgular, aile buluşmalarında Boşnakça konuşulma düzeyinin, anneannesi Boşnak olan bireylerde, olmayanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, aile büyüklerinin etnik kimliğinin, dilin nesiller arası aktarımı üzerinde önemli bir rol oynayabileceğini göstermesi açısından dikkate değerdir.

Tablo 26. Babaanne Boşnak Olma ve Aile Buluşmalarında Boşnakça Konuşulur T-testi

	T	Sd	P
Aile buluşmalarında Boşnakça	2.05	195	**0.0207***

(*) <,05; (**) <,01; (***)<,001

Aile buluşmalarında Boşnakça konuşulup konuşulmadığına dair katılımcıların anneannesinden sonra babaannesinin boşnak olma durumuna bakılmıştır. Babaannesi Boşnak olan ve olmayan bireyler arasındaki fark tablo 23'de incelenmiştir. P=0,020 değeri 0,05'ten küçük olduğu için bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bulgu, babaannesi Boşnak olan bireylerin, olmayanlara kıyasla daha fazla aile buluşmalarında Boşnakça konuşulduğunu düşündüklerini göstermektedir.

Tablo 27. Babanne Boşnaklığı ve Aile Buluşmalarında Boşnakça Konuşulur

	Group	N	Mean	SD
Aile buluşmalarında Boşnakça	Babaanne Boşnak	140	3.25	1.441
	Babaanne Boşnak Değil	54	2.64	1.627

Bağımsız iki örneklem t-testi sonuçlarına göre, babaannesi Boşnak olan katılımcıların ortalama puanı 3,18 iken, babaannesi Boşnak olmayan katılımcıların ortalaması 2,58 olarak hesaplanmıştır. İki grup arasındaki fark 0,60 olup, bu sonuç baba tarafından Boşnak kökeninin dilin kullanımı ve kuşaklar arası aktarımı üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Öte yandan, anneanne ve babaanne etkisi arasında da belirgin bir fark bulunmaktadır. Anneannesi Boşnak olan ve olmayan katılımcılar arasındaki fark 0,98 iken, babaannesi Boşnak olan ve olmayanlar arasındaki fark 0,60'tır. Bu durum, Boşnakçanın aile içerisinde konuşulmasında anneannenin daha güçlü bir etkisinin olduğunu düşündürmektedir.

Anne tarafından dedenin etkisine bakıldığında ise, Boşnakça konuşulmasına yönelik anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p = 0,012$). Anne tarafından dedesi Boşnak olan katılımcıların ortalaması 3,25; olmayanların ortalaması ise 2,64'tür. Ortalamalar arasındaki fark 0,61 olarak hesaplanmış ve bu da istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Baba tarafından dedenin Boşnak olması ile ilgili olarak ise, dağılımdaki dengesizlik (Boşnak olan $n = 177$; olmayan $n = 19$) nedeniyle anlamlılık testi uygulanamamıştır.

Yarı yapılandırılmış mülakatlarda katılımcılar, Boşnakça konuşamasalar da dile aşina olduklarını bunun da sebebinin ailedeki anneanne-dede ve babaanne-dedenin Boşnakça konuştuklarını aktarmışlardır. Genellikle geçmiş kuşaklara dili konuşmaya dair en çok tekrar edilenler anneanneler olmuştur. Kendi ebeveynlerinin de ailedeki yaşlılarla Boşnakça konuştuklarını dile getirmişlerdir:

"Yani şöyle biraz annem, babam benim geçmişte biraz anneanneler dedeler konuşuyordu. Bir şeyimiz var ama. Konuşma anlamında o kadar şeyimiz yok. Yakınlığımız var. Çok uzak değiliz. Ama iyi değiliz yani." (Ayşe, 24)

"Bilmiyorum. Yani çok öğrenmek istedim ama o zaman yani babam öğretmemişti. Bir de dediğim gibi köye çıktığımız zaman dedem yaşarken babaannem de yeni vefat etti. Onlar hep Boşnakça konuşurlar. Amcamlar hani kendi aralarında. Kulak aşinalığı mevcut ama hani pratikte yok. Aktif olarak babam Boşnakça biliyor sadece evde yani. Biz bilmiyoruz." (Cemile, 24)

"Anneannem ve dedem çok iyi biliyordu. Allah rahmet eylesin vefat ettiler. Annemin teyzelerinden bilen var. Şöyle, annemin iki üst jenerasyonu biliyordu. Annemin jenerasyondan bilen pek yok. Annem az buçuk biraz bilir. Benim jenerasyondan da daha öğrenen olmadı." (Şeref, 30)

Tablo 28. Yaş Gruplarına Göre Aile Buluşmalarında Boşnakça Konuşulur Değişkeni Arasındaki İlişki

Varyans Analizi-ANOVA

Cases	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	P
Yaş kategorik	48.926	3	16.309	**7.846**	**0.001****
Residuals	403.221	194	2.078		

(*) <,05; (**) <,01; (***)<,001

"Aile buluşmalarında Boşnakça konuşulur" değişkeni ile katılımcıların yaş kategorileri arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir (F (3,194)=7.85, p=0.0001). Bu fark istatiksel olarak anlamlı bir ilişkiyi göstermektedir. Bu nedenle yaş grupları arasında aile buluşmalarında Boşnakça konuşulur değişkeninde farklı eğilimler vardır. 50 yaş ve üzeri bireyler ile 16-30 yaş aralığındaki bireyler arasında -1,31 puanlık bir fark bulunmaktadır. 50 yaş ve üzeri bireyler, 16-30 yaş grubundaki bireylere kıyasla aile buluşmalarında daha az Boşnakça konuşulduğunu belirtmişlerdir. Bu farkın p değeri 0,000 olduğundan istatistiksel olarak anlamlıdır (p<0,05). Benzer şekilde, 50 yaş ve üzeri bireyler ile 31-39 yaş aralığındaki bireyler arasında -0,79 puanlık bir fark tespit edilmiştir. 50 yaş ve üzeri bireyler, 31-39 yaş grubundaki bireylere kıyasla aile buluşmalarında daha az Boşnakça

konuşulduğunu ifade etmektedir. Bu farkın p değeri 0,036 olup (p<0,05) istatistiksel olarak anlamlıdır

Tablo 29. Yaş Gruplarının Aile Buluşmalarında Boşnakça Konuşulur Karşılaştırılması

Post Hoc

		Mean Difference	SE	Df	T	p_{tukey}
16-30 yaş	31-39 yaş	0.527	0.313	194	1.685	0.335
	40-49 yaş	0.727	0.307	194	2.366	0.087
	50 ve üstü	1.317	0.278	194	4.736	**< .001****
31-39 yaş	40-49 yaş	0.200	0.313	194	0.639	0.919
	50 ve üstü	0.790	0.284	194	0.030	**0.030***
40-49 yaş	50 ve üstü	0.590	0.278	194	0.150	0.150

(*) <,05; (**) <,01; (***)<,001

Diğer yaş grupları arasındaki farklar incelendiğinde, yaşça büyük bireylerin daha genç bireylere kıyasla aile buluşmalarında daha az Boşnakça konuşulduğunu işaretledikleri görülmektedir. Ancak, bu farkların p<0,05 kriterini sağlamaması nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, yaş ilerledikçe katılımcıların aile buluşmalarında Boşnakçanın daha az konuşulduğunu ifade etme eğiliminde oldukları görülmektedir. Özellikle farklı yaş grupları arasında belirgin farklılıklar ortaya çıkmakta ve yaş farkı arttıkça bu eğilimlerin değiştiği gözlemlenmektedir.

3.3.5. Boşnakça Bilmede Köy-İlçe Merkez Ayrımı

Boşnakçanın nesiller arası aktarımında etkili olan önemli faktörlerden biri de yerleşim yeri bağlamında köy ve ilçe merkezi ayrımıdır. Mülakatlardan elde edilen veriler, Boşnak nüfusunun yoğun olarak yaşadığı köylerde dilin kuşaklar arasında daha güçlü bir şekilde sürdürüldüğünü göstermektedir. Katılımcılar, köylerin sosyal yapısı ve coğrafi konumunun, Boşnakçanın korunması ve aktarılmasında belirleyici bir rol oynadığını vurgulamışlardır. Bu bağlamda, köylerde topluluk içi etkileşimin daha yoğun olması, aile içi ve toplumsal iletişimde Boşnakçanın kullanımını teşvik etmekte ve dilin sürekliliğini sağlamaktadır.

Rafet, köylerin izole ortamlar olduğunu ve köylerde yaşayan Boşnakların sadece imam ve öğretmenler ile ve onun dışında İnegöl merkezine indiklerinde Türkçe konuştuklarını dile getirmiştir. Dili konuşmayı devam ettirmelerinin sebebinin bu olduğunu aktarmıştır. Kendi kuşağında köy kökenli olanların çocuklukta dili konuştuğunu ve bu nedenle İnegöl merkezinde olsalar da dili konuşabildiklerini aktarmıştır. Bu nedenle köyde yaşıyor olmanın dışında köy kökenli olmanın da dili devam ettirmede önemli bir unsur olduğunu söylemek mümkündür:

> "Mesela biz Boşnakça bilmiyoruz. Şeyde bizim kuşakta bizim yaşadığımız Boşnakça bilenler kimler biliyor musun? Köyde yaşayanlar. Çünkü köyler izole ortam. Devletle karşılaştıkları veya imam Boşnak değilse, hani tayin edilmişse öğretmen tayin edildiğinde sadece öğretmenle ya imamla Türkçe konuşuyorlar. Şehre indiklerinde Türkçe alışveriş etmek için. Ama kendi aralarında ne oluyor? Sürekli Boşnakça konuşuyorlar. Devletle muhatap jandarma gelince, kaymakam gelince Türkçe konuşuyorlar. Tabii bir şeyi konuşursan o dil yaşar. Benim kuşaklarım o dili çocuklukta kullandılar. Benim yaşıtlarım biliyor. Köy kökenliler İnegöl'e inmiş olsalar da ama biz bilmiyoruz. Babamlar biliyordu." (Rafet, 63)

Faik, köydeki imam, öğretmen ve jandarmanın dışında televizyonların da köydekilerin Türkçe öğrenmesine olanak sağladığını dile getirmiştir. Televizyon hayatlarına girmeden önce köy okulunda öğretmenlerin bir yıl Türkçe öğrettiğini aktarmıştır. Aynı zamanda kendinden önceki nesillerin Türkçe öğrenmeden vefat etiklerini dile getirmiştir:

> "Köyde yaşayan herkes Boşnakçayı biliyor. Yani şöyle söyleyeyim, biz köyde 40 yaş üste diyelim Türkçeyi okulda öğrenirdik. Yani bize öğretmen köye ders vermeye başladığı zaman ilk bir yıl bize Türkçe öğretilirdi. Bu televizyonlar çıkmaya başladıktan sonra köye elektrik geldikten sonra televizyon geldi işte yani biz oradan yavaş yavaş Türkçe öğrendik. Ya bizim büyüklerimiz, atalarımız, annelerimiz, dedelerimiz Türkçe konuşmasını öğrenmeden vefat etti." (Faik, 56)

Tekin, köyde yaşamış olan bir aile ile Bosna'ya gittiklerinde kendisi Boşnakça bilmediği için konuşamadığını fakat beraber gittikleri ailenin Bosna'da anlaşabildiklerini dile getirmiştir. Bosna'da üniversite okumuş olan Tekin, Bosna'ya gitmeden önce Boşnakça bilmediğini üniversite hayatından sonra dili öğrendiğini dile getirmiştir. Ailede Boşnakça bilen tek kişi olması ve daha önce de Bosna'da yaşamış olması dolayısıyla ailesinin Bosna'daki kökenleri ile iletişim kurmasında bir köprü görevi üstlenmektedir. Boşnakçayı biliyor olmak aynı zamanda Boşnakların kendi kökenleri ile diyalog geliştirmesine katkı sağlamıştır:

> "Ama köylü olanlar Boşnakçayı hep yeşertmişler. Hep sürekli devam etmişlerdir. Onlarla gittiğimizde (Bosna'ya) mesela anlaşıyorlar ama kelimeler çok değişmiş, ne anlamda çok değişmiş? Slavlardan bu çok fazla etkilenme var tabii Boşnaklarda." (Tekin, 29)

İnegöl merkezinde hayatlarını devam ettirmiş Boşnaklar için ise durum farklıdır. Boşnakça konuşmayı kendilerinden önceki nesillerde bırakıldığını aktarmışlardır. Fakat diğer taraftan babaanne ve dedeler çocuklardan saklamak istedikleri şeyleri Boşnakça konuşarak gizlediklerini dile getirmişlerdir. Bu da çocukların aile içerisinde Boşnakça bilmediğini göstermektedir. İlçe merkezinde yaşadıkları için diğer etnik kökenlilerin yanında Boşnakça konuşmanın "ayıp" olarak görüleceğini düşündüklerini aktarmışlardır. Bu nedenle geçmişte Boşnakça konuştuklarında birbirlerini uyarmışlardır. Rafet, Boşnakça konuşulan ortamda "gâvurca konuşmayın" uyarısı yaptıklarını vurgulamıştır. Boşnakçayı "gâvurca" olarak nitelendirmeleri dil ile aralarına koyduklarını mesafeyi göstermektedir. Bu mesafenin nedenlerinden birinin de "Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası" olduğunu söylemiştir:

> "Biz hep Türkçe konuşuyorduk şehir içinde. Ama büyüklerimiz bizden gizlemek istedikleri Boşnakça. Hani babalarımızda Boşnakça bitti. Biz de merak salmadık. Şimdi çok pişmanız. Keşke öğrenseydik. Diyorlardı öğretelim. Hehehe gâvurca konuşmayın diyorduk. Bir de o gün bir de o şeyin de etkisi vardır "Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası". Bize bir ayıp sayılırdı. Her ortamda şeyde mesela kendi aramızda biz Boşnakça konuşunca birbirimize uyarırdık. Ya sen konuşuyorsun, yandaki sen kendisi aleyhine konuşuluyor, hakkında konuşuluyor, görgüsüzlük addedilir diye. Evin içinde konuşulur. Boşnaklar kendi arasında mesela gece şeylere getirdikleri bizde gece toplanmalarında biz çocuklar arkada oynarken annelerimiz, babalarımız bir odada annelerimiz bir odada Boşnakça konuşurlardı. Türkçe konuşmazlardı. Ama gündüz şehir içinde çıktığında her yerde Türkçe konuşuyorlardı, biliyorlardı." (Rafet, 63)

Katılımcılar, bu etkinlikleri 'gece buluşmaları' ya da 'gece toplanmaları' olarak nitelendirmekte ve bu buluşmalarda kendi etnik kökenleriyle Boşnakça konuştuklarını belirtmektedirler. Ayrıca, Boşnaklara özgü kurabiyelerin bu buluşmalarda ikram edildiği ifade edilmiştir. Katılımcılar, bu buluşmalar sayesinde birbirleriyle yakın ilişkiler kurduklarını ve genel olarak İnegöl'de yaşayan Boşnakları bu ortamda tanıdıklarını aktarmışlardır. Bu nedenle, Boşnakçanın konuşulması ve etnik kimlikleriyle bağ kurmaları açısından bu buluşmalar önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda Boşnakların İnegöl merkezinde de yakın yerlerde oturduklarını göstermektedir.

> “Herkes değil. Benim kardeşlerim bile bilmiyor. … Oysa ki annem babam işte hani konuşurlardı. Tamam, yani sürekli ilgilenmedi herhalde. Bir de şöyle bir şey, zamanla ben çok ilgiliydim. Hani bize işte böyle bir şeydi. Hani sus ayıp konuşma Boşnakça. Türkçe konuş. Böyle şeyler de vardı. Yani böyle bir tabular da vardı. Buradaki çokça hani böyle aslında derlerdi ama o Boşnakça konuşuyor falan hani. Sus ayıp falan denirdi bir zamanlarda. Ona da şahit oldum bazı yerlerde. Ben mesela Boşnakça konuşun dediğimde ay sus ayıp. Türkçe konuş. Millet hani yanlış anlayacak, yanlış algılayacak işte konuşulmaz. Toplum için tamam konuşma ama normalde de konuşunca bazen susturuluyorduk yani öyle oluyordu. Ben ilgiliydim herhalde annem veya onlardan bir tık daha 4-5 yaş büyüktüm. Belki onun da şeyi var. Anlıyorlar, çat pat konuşabilir ama tabii konuşamıyorlar. Çok fazla her şeyden anlamıyorlar. Dışarıdan derlerdi mesela. Dışarıdaki Boşnaklarla da birleştiğimizde ayıp falan derlerdi. Böyle şeyler yaşadık… Bizim evde hiç Türkçe konuşulmazdı. Hep Boşnakça konuşurduk. Mesela dışarıdan gelenler de benim babam çok güzeldi Boşnakçası. Annem de öyle.” (Melike, 61)

İnegöl’deki Boşnakların dili kullanmaya devam etme süreçleri değerlendirildiğinde, kuşaklar arası değişimin belirgin bir şekilde öne çıktığı görülmektedir. Ailedeki yaşlı bireyler ile çocuklar arasında dil kullanımı açısından yaklaşık %70 oranında fark olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, katılımcıların Boşnakçayı anlama ve konuşma becerileri arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Katılımcılar, aile içinde Boşnakça konuşulduğunda dile aşina olduklarını, ancak Türkçe ve yabancı kökenli kelimelerin dile girmesiyle anlamalarının kolaylaştığını ifade etmişlerdir. Boşnakçanın sürekliliğinde annenin Boşnak olması önemli bir faktör olarak öne çıkarken, köyde yaşamak veya köyle aktif temas halinde olmak da dilin korunmasında etkili unsurlar arasında yer almaktadır. Nitel görüşmelerde, köyde yaşayan önceki nesillerin bazılarının hiç Türkçe öğrenmeden hayatını kaybettikleri, bazılarının ise Türkçeyi ancak okulda öğrendikleri belirtilmiştir.

Aile buluşmalarında kullanılan dil, Boşnakların kendi aralarındaki iletişim biçimlerini anlamada önemli bir gösterge olarak değerlendirilmektedir. Anneanne ve dedesi Boşnak olan katılımcıların, aile buluşmalarında daha fazla Boşnakça konuştukları tespit edilmiştir. Baba tarafının Boşnak kimliğinin de dil kullanımında etkili olmasıyla birlikte, anneanne kadar belirleyici bir faktör olmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, kadınlar ve erkekler arasında Boşnakça konuşmaya ilişkin algılar farklılık göstermektedir. Kadınlar, erkeklere kıyasla aile buluşmalarında daha fazla Boşnakça konuşulduğunu düşünmektedir. Dil kullanımına ilişkin bir diğer farklılık ise yaş grupları arasında

gözlemlenmektedir. 16-30 yaş aralığındaki gençler, 50 yaş ve üzerindeki katılımcılara kıyasla aile buluşmalarında daha fazla Boşnakça konuşulduğunu ifade etmektedir.

3.4. İnegöl'deki Boşnakların Kimliği Algılayış Biçimleri

İnegöl'de yaşayan Boşnakların kimliklerini algılayış biçimleri, bu çalışmanın önemli odak noktalarından birini oluşturmaktadır. Bu bölümde, katılımcıların hem bireysel düzeyde kendilerini nasıl tanımladıkları hem de İnegöl'deki etnik kökenlerine dair algıları ele alınmıştır. Kimliğe dair bu tanımlamalar, hem nitel görüşmelerde dile getirilen anlatılar hem de anket verileri aracılığıyla toplanan nicel ifadeler üzerinden değerlendirilmiştir. Katılımcıların "kendinizi nasıl tanımlarsınız?" sorusuna verdikleri yanıtlar, Boşnak kimliğini hangi düzeyde sahiplendiklerini ve bu kimliğin hangi unsurlar üzerinden kurulduğunu anlamamıza imkân sağlamıştır. Bosna Savaşı'nın kimliklerinde nasıl bir etkide bulunduğu bu bölümde ele alınan konulardan biridir. Bunun yanı sıra, Boşnakların İnegöl'deki diğer etnik gruplarla olan ilişkileri ve etkileşim biçimleri de analiz edilmiştir. Böylece hem grup içi (Boşnak topluluğu içindeki) hem de grup dışı (farklı etnik kökenlerle) sosyal ilişkilerin, kimlik inşasında nasıl rol oynadıkları çerçevesinde süreç incelenmiştir.

3.4.1. Kendini Tanımlama

Kendini tanımlama, bireylerin hangi kimliklerle aidiyet kurduğunu anlamak açısından önemli bir göstergedir. Etnik kimlik, dinsel kimlik veya vatandaşlık kimliği gibi seçenekler, katılımcıların kendilerini ifade etme biçimleriyle doğrudan ilişkilidir. Bireyler, bu seçeneklerden birini veya birden fazlasını benimseyerek, kişisel ve toplumsal kimliklerini tanımlama sürecine katkıda bulunur. Bu değişken, aynı zamanda bireylerin kimlik deneyimlerini, geçmişteki ve mevcut kimlik algılarını yansıtan önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Melike, Boşnakların vatanlarını korumak adına verdikleri mücadeleden dolayı Boşnak olmaktan gurur duyduğunu dile getirmiştir. Melike'nin gurur duyduğu bir diğer kimlik ise Türk kimliğidir. Çünkü "Avrupa'nın çirkin yüzü"nü "Avrupa'nın göbeği" olan Bosna'da görebileceğimizi ve bu nedenle de Türk olmaktan gurur duyduğunu ifade etmiştir:

> "Çok acılar yaşamışlar, çok acılar çekmişler. İşte Bosna böyle bir Bosna. Yani namusunu, vatanını, toprağını namus bilmiş bir Bosna… Canıyla, kanıyla, kadınıyla, erkeğiyle savaşmışlar. Bugünlere gelmiş, topraklarına sahip, değerlerine sahip. Ben Boşnak olmaktan

da bir o kadar gurur duyuyorum… Çünkü hani ekonomik durumları çökük, ruhen çökükler, çok çirkinlikler yaşanmış. Yani bir hafta böyle gideceksiniz, göreceksiniz, izleyeceksiniz yerinde de o zaman Avrupa'nın göbeğinde ne kadar büyük katliamın olduğunu ve Avrupa'nın çirkin yüzünü oradan o zaman görürsünüz. Bir o kadar daha Türk olduğum için gurur duyuyorum kendimle." (Melike, 61)

Rafet de Melike gibi Türklüğe ve Boşnaklığa vurgu yapmıştır. Türklüğü bir üst kimlik olarak benimseyen Rafet, Boşnaklığın bir "etiket" gibi bir şey olduğunu söylemiştir. Katılımcılar İnegöl dışına çıktıklarında genel olarak Boşnak olduklarını söylemediklerini, karşılarındaki kişiler detaylı sorarlarsa Boşnak olduklarını söylediklerini dile getirmişlerdir. Rafet, Boşnaklığın mikro milliyetçilik olmadığını nitelerken aynı zamanda "toprak talebim yok" diyerek Boşnakların uyumlu yaşamına vurgu yapmıştır:

"Ben de kendimi önce bir kere Türk hissediyorum. Benim üst kimliğim Türk, kültürel bir milliyetçi olarak alt kimliğim Boşnak. Bunlar şey olarak yani bir toprak talebim yok mesela. Kürtlük diyorsun birtakım insanların ne bileyim toprak talebi olmuş, devlet talebi olmuş. Boşnakların hiç böyle bir şeyleri olmamıştır Türkiye'de. Zaten onlar burayı bir vatan olarak görüyorlar. Ben de kendimi hani üst kimlik olarak tamamen bir Türk görüyorum. Yani yurt dışına çıkınca Türküm diyorum. Demiyorum ki Boşnağım. Ama burada sorduklarına biz diyorum, hani Bosna göçmeniyiz, Boşnağız. Bu bende bir etiket gibi bir şey, yani böyle bir ırkçı veya bir şeyci mikro milliyetçilik falan da değil." (Rafet, 63)

Bosna'da yaşayan Esra, Bosna'ya ilk gittiklerinde İnegöl'deki yaşamları, yemekleri ve sembolleri Bosna'dakiler ile ilişkilendirdiğini aktarmıştır. Kendi bahçelerinde olan ağaçları ve çiçekleri orada da görmenin onu etkilediğini aktarmıştır. İlk seyahatinden sonra "genetik şifremi" çözdüm diyerek ağabeyine bu süreci aktarmıştır. İnegöl'de yaşarken hissettiği Boşnaklığı "renklilik" olarak tanımlamıştır:

"Yani en belirgin yani oraya ilk gittiğimde zaten beni en çok etkileyen boyut kuzenlerimi de öyle şey Türkiye'de yaşarken bize Boşnak deniliyordu. İşte biz Boşnaklardık, yani bana göre şeydi işte Boşnak olmak Türküm tabii ki ama bir şeydi. Bir renklilikti hayatımızda sanki öyle gibiydi. Fakat Bosna'ya gidince bunun aslında ya en belirgin yemeklerdi mesela. Ondan sonra şey çok ilginçti bizim bahçemizde zambak vardı. Zambak Bosna'nın simge çiçeği biliyorsunuz. Bahçemizde erik ağacı vardı. Bosna eriği ağacı vardı, çam ağacı vardı, elma ağacı vardı. Gül ağacı vardı. Ve ben Bosna'ya gelince orada yani işte Bosna eriğinin ne kadar çok yaygın olduğunu elmanın ne kadar çok yaygın olduğunu ve kullanıldığını, işte zambağın oranın sembolü olduğunu. Ya o kadar çok şeyi çözümledim aslında. Hatta

hiç unutmuyorum uçaktan inmiştim, Bosna'dan döndükten sonra. Böyle ağabeyimi aradım telefonda. Ağabey ben genetik şifremi çözdüm dedim. Nasıl yani dedi. Ağabey dedim biz Boşnağız. Aynı yemekleri yiyoruz." (Esra, 58)

Katılımcılara ankette "Kendinizi nasıl tanımlarsınız?" sorusu yöneltilmiş ve verilen yanıtların yüzdelik dağılımını gösteren bir tablo oluşturulmuştur. Aynı zamanda katılımcılara birden fazla kategoriyi seçme hakkı tanınmıştır. Cevaplar dört ana kategoriye ayrılmıştır: (1) Türk, (2) Boşnak, (3) Müslüman ve (4) Diğer. "Diğer" seçeneğinde yer alan ifadeler arasında şu tanımlamalar bulunmaktadır: "Türk'üm ama Boşnağım :)"[13], "Türk ve Boşnak", "Boşnak asıllı Türk", "Boşnak Elhamdülillah", "Boşnak asıllı Türk", "Müslüman Boşnak", "Müslüman Boşnak ve Türk", "Ja sam Bosanac"[14], "Önce Türk sonra Boşnak'ım".

Tablo 30. Cinsiyete Göre Kimlik Tanımlamaları

	Türk	**Boşnak**	**Müslüman**	**Türk ve Boşnak**	**Türk ve Müslüman**	**Türk, Boşnak ve Müslüman**	**Diğer**	**Toplam**
Kadın	13 19,4	24 35,82	14 20,9	1 1,49	5 7,46	6 8,96	4 5,97	67 100
Erkek	28 21,05	33 24,81	20 15,04	10 7,52	7 5,26	33 24,81	2 1,5	133 100
Toplam	41 20,5	57 28,5	34 17	11 5,5	12 6	39 19,5	6 3	200 100
Pearson chi2 (6)=14.8621 Pr=**0.021**								

[13] Katılımcılara çevrimiçi anket üzerinde diğer seçeneği konularak kendilerinin istediği şekilde ifade edebilmesi sağlanmıştır.
[14] çev. Ben Bosnalıyım

Katılımcılar arasında en çok tercih edilen kimlik, %28,50 (n=57) oranı ile "Boşnak" olmuştur. "Türk" seçeneği %20,50 (n=41) oranında tercih edilirken, "Türk, Boşnak ve Müslüman" %19,50 (n=39) ve "Müslüman" %17 (n=34) oranlarında ifade edilmiştir. "Türk ve Boşnak" %5,50 (n=11), "Türk ve Müslüman" %6 (n=1) ve "Diğer" %3 (n=6) oranlarında belirtilmiştir.

Boşnak kimliğini içermeyen seçenekler toplandığında, katılımcıların %43,5'inin kendini tanımlarken Boşnaklığı tercih etmedikleri görülmektedir. Buna karşın, %56,5 oranındaki katılımcı, kendini tanımlarken Boşnak kimliğini vurgulamıştır. Ancak, köken kimliğini belirtmeyenlerin oranının da dikkate değer olduğu söylenebilir.

Kadın ve erkek katılımcıların kimlik tanımlamaları karşılaştırıldığında belirgin farklılıklar gözlemlenmektedir. Kadın katılımcılar arasında en çok tercih edilen kimlik %35,82 (n=24) oranı ile Boşnak olmuştur. Bunu %20,90 (n=14) ile Müslüman, %19,40 (n=13) ile Türk kimliği takip etmektedir. Kadınların %8,96(n=6)'sı "Türk, Boşnak ve Müslüman", %7,46(n=5)'sı "Türk ve Müslüman" kimliklerini seçmiştir. "Türk ve Boşnak" kimliğini işaretleyen kadın sayısı ise sadece 1 kişi ile sınırlı kalmıştır.

Erkek katılımcılar arasında ise kimlik tercihleri daha dengeli dağılmıştır. %24,81 (n=33) oranıyla hem "Boşnak" hem de "Türk, Boşnak ve Müslüman" kimliği en çok işaretlenen seçenekler olmuştur. Bunu %21,05 (n=28) oranıyla Türk kimliği, %15,04 (n=20) oranıyla Müslüman kimliği takip etmektedir. "Türk ve Boşnak" kimliğini seçen erkeklerin oranı %7,52 (n=10) iken, "Türk ve Müslüman" kimliğini tercih edenler %5,26 (n=7) olarak hesaplanmıştır.

Bu veriler, kadınların kimlik tanımlamalarında Boşnak kimliğini ön plana çıkardıklarını, erkeklerin ise daha fazla çoklu kimlik tanımlamalarına yöneldiklerini göstermektedir. Özellikle erkeklerde "Türk, Boşnak ve Müslüman" kimliğinin Boşnak kimliğiyle eşit oranda tercih edilmesi, kimlik aidiyetinin birden fazla boyutu içerebildiğini düşündürmektedir. Üstelik p değeri 0.021 olduğu için cinsiyet ve kendini tanımlama ilişkisi anlamlıdır.

3.4.2. İnegöl'de Boşnaklık Ne İfade Ediyor?

Boşnakların çevreleriyle kurdukları ilişkilerde Boşnak kimliğini ne ölçüde ön planda tuttukları önemli bir konudur. Bu durum kişilerin sosyal çevre tercihleri, aidiyet duyguları ve güven ilişkileriyle doğrudan bağlantılıdır. Mülakatlarda katılımcıların büyük bir kısmının sosyal çevrelerinin aynı etnik kökenden geldiği takdirde kültür ve unsurlarının

korunabildiğine dikkat çekmişlerdir. Bu nedenle sosyal çevrenin Boşnaklardan oluşmasının önemi değerlendirildiğinde, bu durumun kültürel kimliğin sürdürülebilirliği açısından bir güvence olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Katılımcılar, ortak kültürel değerlerin ve dilin paylaşılmasının, topluluk içindeki sosyal dayanışmayı güçlendirdiğini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, Boşnak kimliğinin kültürün korunmasında belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir.

Tablo 31. Sosyal Çevrelerindeki Kişilerin Boşnak Olma Durumu

Kişilerin Boşnaklığı ne derece önemli?	Arkadaş	Çocuğun öğretmeni	Komşu	Seçimlerde oy verilen	Alışveriş yapılan	Birlikte çalışılan
N	198	199	199	198	198	199
Cevapsız	2	1	1	2	2	1
Ort.	2,33	2,24	2,57	2,72	2,76	2,78
Sd.	1,16	1,07	1,14	1,31	1,20	1,19
Min	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Max	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00

Boşnakların kendi sosyal çevrelerinde Boşnaklığın ne derece önemli olduğuna dair sorulan anket sorusundaki değişkenlere verdikleri cevapların ortalamaları birbirine oldukça yakın çıkmıştır. Ancak, oy verme tercihi, alışveriş yapılan kişinin ve çalışılan yerdeki kişinin Boşnak olması durumları, diğer değişkenlere kıyasla daha yüksek ortalamalara sahiptir. Bu bulgu, katılımcıların özellikle siyasi tercihlerini, ekonomik etkileşimlerini ve iş hayatındaki ilişkilerini kendi etnik grupları doğrultusunda daha fazla kendi etnik kimlikleri ekseninde şekillendirme eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Öte yandan, çok kültürlü bir yapıya sahip olan İnegöl'de, arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinde kişinin Boşnak olması daha az öneme sahiptir. Boşnaklar, uzun yıllar

boyunca farklı kültürlerle bir arada yaşama deneyimine sahip olduklarından, bu tür sosyal ilişkilerde etnik kökenin belirleyiciliği nispeten daha düşük düzeyde kalmaktadır.

İnegöl'deki Boşnaklık, katılımcıların içinde bulundukları grubun kimliğinin nasıl ifade edildiğini anlamak adına önemlidir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde katılımcılar kendi kimlikleri dışında İnegöl'de yaşayan Boşnakların kimliklerini tanımlarken farklı yöntemler kullansalar da genel olarak İnegöl'de yaşayan diğer etnik kökenler ya da Bosna'da yaşayan Boşnaklar ile kıyaslamalar yapmışlardır.

Katılımcılar hem kendi kimliklerini tanımlarken hem de İnegöl'deki Boşnak topluluğunu tarif ederken sık sık Türklük ve Boşnaklık arasında değişen yanıtlar vermiştir. Bazı katılımcılar her iki kimliği bir arada benimsediklerini ifade ederken, bazıları için ise kimliklerden biri daha baskın hâle gelmektedir:

> "Ama şeyle alakalı Boşnak olmak kültür olarak bize hani böyle çok ifade edilemiyor aslında. Yani bize göre Türklük de çok kıymetli. Hani böyle özel bir anlam yüklemiyoruz. Bosna'ya gittiğimizde yani bizim Türkiye'deki kendi kültürümüzde Boşnak kültürü çünkü zaten yakın yani. Sadece ayıran böyle has özellikler var. İşte giyim kuşam. Bundan sonra bu cemiyetlerde yapılan eylemler. Bunlar böyle ayıran en temel noktalar. Orada düğünler bizim gibi değil mesela." (Ayşe, 24)

Tekin, İnegöl'deki Boşnakları ve kendisini, dernek ismi üzerinden 'Bosna Hersek Türkü' olarak tanımlamıştır. Ancak, babasının kendisini Boşnak olarak tanımladığını da belirtmiştir. Tekin'in bu kimlik tanımlamasının, tarihsel olarak atalarının Osmanlı'nın Balkanlara gönderdiği ailelerden gelmesine dayandığını ifade etmiştir. Ayrıca, 'net olarak bir Slav Boşnağı değiliz' diyerek, Slav Boşnakları ile kendi kimlikleri arasında belirgin bir ayrım yapmaktadır:

> "Burada İnegöl Boşnakları Derneği olarak geçmiyor. İnegöl Bosna Hersek Türkleri Derneği. Çünkü biz net olarak bir Slav Boşnağı değiliz. Biz Osmanlı Devleti zamanında oraya gönderilen Türkleriz ve orada yaşamışız. Oradaki insanları biraz daha işte milletleşme anlamında nasıl diyeyim? Osmanlı'ya yakın tutma bence misyon o. Vizyon onu yapmak. Net olarak Boşnak değiliz ama. Bazı kendi aramızda mesela anlaşamıyoruz. Babam mesela Boşnak olarak kendini nitelendiriyor. Ben Bosna Hersek Türkü olarak nitelendiriyorum. Çünkü ben buradan gitmişim zaten orada doğmamışım aslında. Şey olarak değil, benim dedem de gitti. İlk giderken buradan gitmiş. Çünkü dönenler genelde onlar. Öyle olduğu için ben biraz daha Bosna Hersek Türkü olarak görüyorum. Slav Boşnağı çok az, çok çok az." (Tekin, 29)

Uğur, İnegöl'de iki farklı Boşnaklık olduğunu düşünmektedir. Mesudiye mahallesinde ve Lütfiye köyünde yaşayan Boşnakların daha ayrı bir yerde olduğunu düşünmektedir. Bunun nedeni olarak da Uğur ve Semih, İnegöl'de farklı yerlerde yaşayan Boşnakların Bosna'nın farklı bölgelerinden gelmiş olmaları olduğunu söylemişlerdir. Eğer Bosna'da yakın yerlerde yaşamışsa akrabalarını İnegöl'de de yakın yerlerde yaşamış ve yakın ilişkiler kurduklarını vurgulamışlardır. Göç sürecinde dedelerinin önce Ankara'ya yerleştirildiklerini ardından akrabalarının yakın olması dolayısıyla İnegöl'e yerleştiklerini anlatmıştır. Bu nedenle hem Boşnakların geçmiş göç sürecinde hem günümüzde ilişkilerinde akrabalık yakın ilişkiler kurmalarında önemli bir yerde durmaktadır.

> "Çünkü ben mesela Tuzla'daki bütün Boşnakları aşağı yukarı tanırım. Esenköy'deki bütün Boşnakları aşağı yukarı yani Esenköy'den İnegöl'e gelmiş olsa bile. Babam da tanır. Ben de tanırım. Mesudiye'den daha sınırlıdır bildiğiniz. Lütfiye'den daha sınırlıdır. Ama görelim karşıdan bu Boşnak'tır deriz. Mesela Bayrampaşa'da ben yürürken mesela hayret etmiştim, Bosna Hersek'te yürüyor gibi olmuştum." (Uğur, 30)

> "Valla İnegöl'deki Boşnaklar şöyle bir şey söyleyeyim, bir kısmı iyi bir tüccar oldular. Şeyi çoğu da şeyi bıraktılar. Buradaki insanların çoğunluğu ilk geldiğinde el sanatları bakırcı, terzi işte şey ne denir? Tarımla uğraşan tipte insan vardılar fakat şey sonra ticaretten büyüttüler. Muzaffer Çilek İnegöl'ün en büyük en şey gibi. Çocuklarını okuttuğu için bu insanlar çoğunluğu, yani çocukları hep dışarıda aileler, yaşlı aileler de kalmadı. İnegöl'de eskisi kadar şey yok. Boşnak yok. Yani köyden inenler devam ediyor ama buranın şehri yani aileleri yaşlı öldüler, torunları şeye gitti mesela ben de İstanbul'a gittim. İstanbul'a 40 yıl yaşadım." (Rafet, 63)

İlk Bosna gezisinden sonra ailesinin Türkiye'de neden İnegöl'e göç ettiklerini anladığını söyleyen Esra, babaannesinin yemeklerinin Bosna'da yemeklere çok benzer olduğunu ve bu mutfakta hiç zeytinyağlı pişmediğini, kendisinin de zeytinyağlı yemeklerle Boşnak olmayan evlerde tanıştığını dile getirmiştir. Genel olarak katılımcıların kültüre dair en çok örnek verdikleri şey yemekler olmuştur.

> "Yani babamların neden işte o dönemde verilen toprakları değil, İç Anadolu'da toprak verilmiş, neden o topraklara değil de İnegöl'e yerleşmiş olduklarını anladım. Çünkü İnegöl'de benim çocukluğumda her yerde dere vardı… Neden ailemin İnegöl'ü tercih ettiğini anlamış oldum. Yani yemekler benim işte babaannemin yemekleri babaannem ve babam ölünceye kadar bizim evimizde zeytinyağlı yemek hiç pişmedi. Yani çok zeytinyağlı yemeklerde ben işte Türk evlerinde tanıştım yani. Türk evlerinde dediğim, biz de Türk'üz

de. Yani Boşnak olmayan evlerde yiyorduk zeytinyağları ve ondan sonra girdi. Yani annem birazcık mutfağı değiştirdi. Yemek yapma şeklini değiştirdi. Babaannem asla. Ya zeytinyağlı yemek yenmezdi bizde. Hiç Bosna'da yok mesela zeytinyağlı yemek. Yani, çok aynıydık. O yüzden mesela eşim uyum sağlayamadı. Ben çok çabuk uyum sağladım. Hiç yabancılık çekmedim. Ben Bosnalıyım dedim hep, Boşnağım dedim." (Esra, 58)

3.4.3. Bosna Savaşının Kimliğe Etkisi

Katılımcıların kimlik tanımlamalarında vurguladıkları bir diğer önemli unsur, 1992'de başlayan Bosna Savaşı'dır. Bu savaş hem Boşnakların dernekleşme süreçlerinde hem de kendi kökenlerine dair farkındalık geliştirmelerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Katılımcılar, savaşın ardından ailelerinin Bosna'daki akrabalarını bulma çabasına girdiklerini, zayıflayan bağların yeniden güçlendiğini ve karşılıklı ziyaretler ile destek süreçlerinin başladığını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda dernekleşme süreci ile kültürün unsurlarına dair faaliyetler yürütmüşlerdir. Bu bağlamda, Bosna Savaşı'nın, İnegöl'deki Boşnak kimliğinin yeniden inşa sürecinde kritik bir öneme sahip olduğu görülmektedir.

Tekin, kendi kimliğinin oluşumunda, doğduğu yıllarda savaştan kaçarak Türkiye'ye gelen Boşnaklara yardım etmek için bölgeye giden babasının aile içinde anlatılmasının önemli bir etken olduğunu belirtmiştir. Bu anlatıların, Bosna'ya karşı bir şeyler yapma düşüncesini pekiştirdiğini ifade etmiştir:

> "Ya ben 94 doğumluyum. (19)94-95'ten sonra yaşadığım için biraz daha savaş yılları olayı var. Benim babam doğumu falan görmüş, doğumdan yaklaşık 2-3 gün sonra doğrudan Bosna'dan gelen ailelerin yerleştirme durumlarında ben daha on günlükken Yalova'ya kendisi gitmiş. Mesela şimdi bunlar da anlatılınca biraz daha büyüyünce insan biraz daha kendini sanki oraya böyle. Ya onların ihtiyaçlarını karşılama, hani bir şeyler yapabilme onlar için olarak görüyor. Aslında artık bu kopukluk var. Çünkü nasıl diyeyim? Aslında Türküm olarak görüyorum. Yani Osmanlı Devleti zamanında iskân politikasıyla buradan gönderilen Türküm ben. Ondan sonra buraya doğru çekilmişiz. Ama topraklar (Balkanlar) bana hep böyle farklı geliyor. Yani Balkan toprakları her zaman böyle değerli. Benim şimdi dünya tarafından da mesela değerli." (Tekin, 29)

Rafet, Bosna Savaşı'nın Boşnakları birleştirdiğini düşünmektedir. Boşnakların vatansever, dini ritüellere bağlı ve uyumlu bir millet olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, Boşnaklar arasında mikro milliyetçilik anlayışının bulunmadığını ifade etmiştir:

> "İnegöl'de Boşnaklık bir, birbirimizi tanıyoruz. Bosna Harbi bizi birleştirdi. Çoğu insan birbirinin Boşnak olduğundan bihaberi vardı. O Bosna'daki harp demek ki diasporada

olmanın vermiş olduğu şeyle insan. Biz şimdi sadece birbirimize biliyoruz, Boşnak falan ama yani özel bir şeyimiz yok. Boşnak olmanın bir farkı yok. Gürcülerdeki gibi bir dayanışma, bir şey yok bizde. Böyle birçok da mikro milliyetçilik tarzı biz üstünüz diğerlerinden öyle bir şey yok. Yani bugün topluma uyumlu bir şey diyebilirim. Yani bugünkü Türk toplumuna hiç böyle çıkıntılık etmeyecek bir insan topluluğu Boşnaklar. Daha vatansever, daha dinen şey, dini ritüelleri olan. Yani ne söyleyeyim, uyumlu bir topluluk olarak görüyorum." (Rafet, 63)

Melike, Bosna ile ilgili haberleri daha önce düzenli olarak takip etmediklerini, ancak savaşın başlamasıyla birlikte Bosna'nın sürekli gündemde yer aldığını ifade etmiştir. Bosna'ya dair bilgi kaynaklarının yalnızca medya haberleriyle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda oraya gidip gelen akrabaların aktardıklarıyla da şekillendiğini belirtmiştir:

"Çünkü o zaman hani takip ediliyor derken şey takip ediliyordu, katliam takip ediliyordu. Ha ondan haberler geliyor, Bosna ile ilgili bir şey olunca işte nasıl oluyor? Filanca girdi, akrabaları olanlar geliyordu onlar anlatıyordu. Şöyle oldu, böyle oldu, şuydu, Bosna'da şöyle işte böyle. Hani bu şekilde çok fazla televizyonda basında çok fazla yer almıyordu ama sadece işte katliamda çok büyük yer aldı. Çok büyük yaralar aldı Bosna o zaman. Akrabalar şöyle ahbaplar gelip gidiyordu. Benim de çocukluk dönemime geliyor." (Melike, 61)

Savaştan önce Bosna'da "istenmeyen insanlar" olduklarını düşünen Esra, Bosna Savaşı'nın kimliklerini hissetmelerine neden olduğunu belirtmiştir. Savaş sürecinin, aidiyet duygularını pekiştirdiğini vurgulayan Esra, aynı zamanda kendi yaşıtları olan kuzenlerinin de benzer duygular içinde olduğunu beyan etmiştir:

"Ben çok çabuk uyum sağladım. Hiç yabancılık çekmedim. Ben Bosnalıyım dedim hep. Boşnağım dedim. Aslında Boşnak kimliğimle de savaş yüzünden tanıştım, onu da söyleyeyim. Son Bosna Savaşı yaşanmamış olsaydı. Yani biz oradan göçen hatta orada istenmeyen insanlar olarak düşünüyorduk ama Bosna Savaşı aslında şeyi gösterdi yani Boşnak kimliğimizi hissettirdi bize. Bana öyle oldu kuzenlerimin yani benim yaş bundaki kuzenlerimle hep aynı duyguyu yaşadık." (Esra, 58)

3.4.4. Diğer Etnik Kimliklere Yakınlık

Çok kültürlü bir yapıya sahip olan İnegöl, farklı etnik kökenlerden bireylerin bir arada yaşadığı ve bu toplulukların birbirleriyle kaçınılmaz olarak etkileşimde bulunduğu bir sosyal alan sunmaktadır. Boşnaklar, bu etkileşim çerçevesinde özellikle evlilik, ticaret, sosyal yardımlaşma ve dayanışma gibi çeşitli bağlamlarda diğer etnik gruplarla yakın ilişkiler geliştirmektedir.

Bu nedenle anketin bir bölümünde "İnegöl'de yaşayan etnik kimlikleri kendinize ne kadar yakın bulursunuz?" 5'li likert sorusu üzerinden Boşnakların diğer etnik kökenlere yakınlığına bakılmıştır. Bu etnik kökenler Suriyeli, Afgan, Kürt, Arnavut, Çerkez, Gürcü, Bursa yerlisi Türk, Türk ve Türkmen'den oluşmaktadır.

Tablo 32. İnegöl'de Bulunan Etnik Kökenlere Yakınlık

Faktör Analizi

	Factor 1	Factor 2	Uniqueness
Afgan	0.968		0.062
Suriyeli	0.938		0.117
Kürt	0.758		0.348
Bursa Yerlisi Türk		0.746	0.438
Gürcü		0.714	0.386
Çerkez		0.661	0.421
Türkmen		0.617	0.587
Türk		0.612	0.619
Arnavut			0.872

Faktör analizi sonuçları incelendiğinde, Boşnakların İnegöl'de yaşayan farklı etnik gruplara yönelik yakınlık algılarının belirli faktörler doğrultusunda şekillendiği görülmektedir. Katılımcıların en yüksek düzeyde hemfikir oldukları kimlik Afgan kimliğidir (0,968); neredeyse tüm katılımcılar bu kimliğe yönelik benzer bir tutum sergilemiştir. Afgan kimliğini, Suriyeli kimliği (0,938) ve Kürt kimliği (0,758) takip etmektedir. Bu üç etnik grup, Faktör 1 kapsamında yer almakta olup katılımcılar arasında en fazla görüş birliğinin sağlandığı kimliklerdir. Faktör 2 ise Bursa yerlisi Türk (0,746), Gürcü (0,714), Çerkez (0,661), Türkmen (0,617), Türk (0,612) ve genel olarak "Türk" kimliğini içeren gruplardan oluşmaktadır. Katılımcıların fikir birliği oranı Faktör 1 kadar yüksek olmasa da bu grupta özellikle Bursa yerlisi ve Gürcü katılımcıların en çok hemfikir oldukları iki kimliktir. Arnavut kimliği ise her iki faktörün dışında konumlanmıştır. Ancak 0,872 faktör değeri, bu kimliğe ilişkin olarak da katılımcılar arasında yüksek düzeyde bir fikir birliği olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların İnegöl'de yaşayan farklı etnik kökenlere yönelik yakınlık ortalamalarına bakıldığında, en yakın hissedilen grubun Türkler olduğu görülmektedir (ort. = 4,09). Bunu, Arnavut kimliği izlemektedir (ort. = 3,99). Bursa yerlisi (ort. = 3,51) ve Türkmen kimliği (ort. = 3,10) ise birbirine yakın ortalamalarla izlenmektedir. Gürcü (ort. = 2,58) ve Çerkez (ort. = 2,68) kimliklerine duyulan yakınlık arasında ise oldukça düşük bir fark bulunmaktadır. Katılımcıların en uzak hissettikleri gruplar ise Faktör 1'de yer alan Afgan (ort. = 1,44), Suriyeli (ort. = 1,44) ve Kürt (ort. = 1,65) kimlikleri olmuştur. Bu üç kimliğe yönelik yakınlık düzeyleri oldukça düşük çıkmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Boşnakların en uzak hissettiği etnik grupların Afganlar, Suriyeliler ve Kürtler; en yakın hissettikleri grupların ise Türkler ve Arnavutlar olduğu söylenebilir. Ancak Arnavutlara yönelik aidiyet hissinin faktör analizinde net bir şekilde gruplanamaması, bu ilişkinin daha karmaşık ve çok boyutlu tarihsel, kültürel ve sosyal dinamiklerden beslendiğine işaret etmektedir. Boşnakların etnik gruplara yönelik algılarının şekillenmesinde, tarihsel göç hareketleri, dini ve kültürel ortaklıklar ile toplumsal etkileşim düzeylerinin belirleyici olduğu söylenebilir.

Afganlar, Suriyeliler ve Kürtler, geldikleri bölgelerin terör veya suç gibi unsurlarla anılması ve 1990'larda doğuda yaşanan terör olayları sonrası İnegöl'e yoğun göçlerin gerçekleşmesi nedeniyle, Boşnaklar için daha uzak kimlikler olarak algılanmıştır. Öte yandan, bu üç etnik grup, İnegöl'e yapılan en son göçleri temsil etmektedir. Buna karşılık, Çerkezler, Gürcüler ve Türkmenler; Afganlar, Suriyeliler ve Kürtlere kıyasla çok daha önce İnegöl'e göç etmiş topluluklardır. Bu durum, Boşnakların Çerkezler, Gürcüler ve Türkmenlerle daha fazla sosyalleşmesine ve ortak bir geçmişe sahip olmalarına olanak tanımıştır.

Mülakatlarda katılımcılar, Boşnak kimliğinin genellikle diğer etnik kimliklerle kolaylıkla anlaşabilen bir kimlik olduğunu vurgulamışlardır. Ancak verdikleri örneklerde daha çok Bursa yerlisi, Gürcü, Arnavut ve Çerkez gibi gruplara atıfta bulunulmuştur. Buna karşın Kürtler, Afganlar ve Suriyeliler bu bağlamda hiç anılmamıştır. Özellikle gündemde daha sık yer alan bir grup olmaları nedeniyle Suriyeliler hakkında farklı görüşler dile getirilmiştir. Bazı katılımcılar, Suriyelilere yönelik ayrımcı tutumlara karşı geçmiş deneyimleriyle empati kurarak bu tavırları eleştirirken; bazıları ise Suriyeli göçünü olumsuz bir biçimde değerlendirmiştir. Evlilik pratiklerine ilişkin ifadelerde de benzer bir durum gözlenmiştir; katılımcılar genellikle Yörük, Laz ve Gürcü kökenli bireylerle

yapılan evliliklerden söz etmiş, buna karşın Kürt, Afgan ve Suriye kökenli bireylerle evlilikler hiç anılmamıştır.

> "Biraz Suriye olayı şöyle gidip de vatanını ülkesini savunabilir. Güçleri var. Gelenlerin de çoğu genç olduğu için. Öyle bir kızgınlık öfke var. Yani bırakıp da gelmelerine kızıyorlar. Çünkü gelenlerin yüzde yetmişi genç kesim yani. Genç kuşak. Niye savunmuyorsunuz? Niye ülkenizi bırakıyorsunuz? Böyle bir işte bizim onlara karşı Türklüğün verdiği bir şey var. Ondan dolayı öyle düşünüyorum. Öyle bir öfkemiz var… Ben de kızıyorum. Savunabilirler. Ben de yanlış buluyorum. Özellikle gelen genç aksine orada yaşlı insanları göndermeleri gerekirken bakıyorsun burada gerçekten yaşıtlarımız. Onlar da maddi ailelerine para göndermek için devam ettirebilmek için. Böyle bir karmaşa var yani." (Yakup, 31)

Rafet, üst kimliğini Türk olarak tanımlarken, herhangi bir toprak talebinin olmadığını özellikle vurgulamış ve bu bağlamda "Kürtlük" örneğini kullanmıştır. Kendi kimliklerini, devlet ve toprak talebi içermeyen bir yapı üzerinden Kürtlükten ayırmıştır. Genel olarak katılımcılar, kendi kimliklerini ya da Boşnaklığı tanımlarken, diğer etnik kimliklerle karşılaştırmalı bir yaklaşım benimsemiş ve örnekler üzerinden açıklamalar yapmıştır. Bu durum, kimlik algısının yalnızca içsel unsurlar üzerinden değil, aynı zamanda ötekilik ve farklılık kavramlarıyla şekillendiğini göstermektedir:

> "Ben de kendimi önce bir kere Türk hissediyorum. Benim üst kimliğim Türk, kültürel bir milliyetçi olarak alt kimliğim Boşnak. Bunlar şey olarak yani bir toprak talebim yok mesela. Kürtlük diyorsun birtakım insanların ne bileyim toprak talebi olmuş, devlet talebi olmuş. Boşnakların hiç böyle bir şeyleri olmamıştır Türkiye'de. Zaten onlar burayı bir vatan olarak görüyorlar." (Rafet, 63)

Boşnakların birlikte hareket etme durumuna ilişkin katılımcıların görüşleri farklılık göstermektedir. Bazı katılımcılar Boşnakların ortak hareket edebildiğini düşünürken, diğerleri siyasi veya sosyal anlamda İnegöl'deki diğer etnik kökenlerle kıyaslandığında yeterince etkin olamadıklarını ifade etmektedir. Örneğin, Uğur'un değerlendirmesine göre, İnegöl'deki diğer etnik gruplar, Boşnaklara kıyasla daha organize ve etkin faaliyetler yürütmektedir. Bu durum, topluluk içindeki dayanışma dinamiklerinin ve örgütlenme yapılarının farklı algılanmasına işaret etmektedir:

> "İnegöl'de siyasi temsil açısından Boşnaklar bence geri planda hatta çok geri planda. Bence mevcut güçlerini siyasette gösteremiyorlar. Burada farklı kültürel lobilerin daha etkin olduğunu söyleyebilirim. Özellikle Kafkas camiası, Çorum camiası, Muş camiası burada daha etkindir. Yani Boşnaklar bunun çok gerisinde. Ama gene de yani Boşnaklar

> görmezden gelinebilir mi İnegöl'de? Gelinemez, gene vardır. Hepsinin güzel bir izi var ama." (Uğur, 30)

Bosna'da yaşamış olan Tekin, İnegöl'deki Boşnak kimliğini tam anlamıyla Boşnaklık olarak görmediğini belirtmektedir. Bu görüşünün temelinde, bireylerin yalnızca yakın çevrelerine odaklanmaları ve daha geniş Boşnak topluluğunu yeterince gözetmemeleri yatmaktadır. Ayrıca, İnegöl'de yaşayan diğer etnik kökenlerin daha güçlü bir birliktelik sergilediğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, şehirde iki farklı Boşnak derneğinin bulunmasını da eleştirerek, topluluk içinde birliğin sağlanamamasını olumsuz bir durum olarak değerlendirmektedir.

> "Burada Boşnaklık olarak görmüyorum. Burada biraz daha çok fazla tutuculuk var. Yani 2-3 tane komşum birbirini çok fazla tutar, diğerleri ile alakalı umursamaz. Yani birbirlerinin çok çok iyiliğini düşünmezler. Çok dağıldık biz burada. Baktığınızda Gürcüler bir, Posoflular bir. Hepsinin birer tane kulübü, hepsinin birer tane derneği var. Bizim burada 2 tane dernek var mesela. 2 tane farklı Boşnaklarla alakalı dernek var." (Tekin, 29)

Faik ise diğer katılımcılardan farklı olarak bütünleştirici bir tanımlama yapmıştır. İnegöl'de Boşnakların yalnızca kendi nüfuslarıyla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda onları seven ve destekleyen diğer etnik kökenlerden kişileri de topluluklarının bir parçası olarak gördüklerini ifade etmiştir. Ayrıca, derneğin yürüttüğü yardım faaliyetlerinde yalnızca Boşnak iş insanlarından değil, farklı etnik kökenlerden tanıdıklarından da destek talep ettiklerini ve çoğunlukla olumlu geri dönüşler aldıklarını belirtmiştir. Bu durum, Boşnak topluluğunun sosyal dayanışma ağlarının etnik sınırları aşarak geniş bir kapsayıcılığa sahip olduğunu göstermektedir:

> "… Diyelim bir Boşnak yönetici arkadaşım vardı. Bir başka bir firmada çalışıyordur. Onlar Boşnak değildir ama ona inandığı güvendiği için biz gidip kendisine derdimizi anlattığımız zaman hiç kimse boş çevirmiyor. Şimdi bize işte bazen soruyorlar İnegöl'de kaç tane Boşnak var? Biz diyoruz ki biz tam sayıyı bilmemekle birlikte yani 15 bin civarında bir Boşnağın olduğunu kabul ediyoruz ama İnegöl'de Boşnakları seven 300 bin kişi var diyoruz. Dolayısıyla bizim sevenler daha çok olduğu için biz diyoruz ki biz İnegöl'de 300 bin kişiyiz." (Faik, 56)

Ömer ise Boşnakların her topluluk ile anlaştıklarını ve "uyar" insanlar olduklarını düşünmektedir. Bu nedenle köy içerisinde suç oranlarının düşük olduğunu kendi aralarında çatışma olmadığını dile getirmiştir:

"Yani Gürcülerle de anlaşırız. Lazlarla da anlaşırız, ne bileyim. Macirle[15] anlaşırız. Abaza'yla anlaşırız, Manavla[16] anlaşırız. Yani hepsinde anlaşırız. Yani bizde öyle bir sıkıntımız olmadı. Yani biz uyar bir insanız. Yani Boşnaklar uyar bir insandır. Öyle kavgacı insanlar değil. Bizim köyde mesela hiç jandarma, polis falan gelip de böyle bir şey yapmaz. Bizim böyle kavgamız da çok olmadı hiç." (Ömer, 62)

Tablo 33. Arnavut Kimliğine Yakınlık

Arnavut				
	N	**Yüzde**	**Değerler**	
Çok uzak	6	3,08	**Kayıp değer**	5
Uzak	3	1,54	**Ort**	3,99
Ne uzak ne yakın	27	13,85	**Sd**	0,85
Yakın	109	55,9	**Min**	1,00
Çok yakın	50	25,64	**Max**	5,00
Toplam	195	100		

Arnavutlar, yakın coğrafyadan gelmeleri, tarihsel süreçte benzer süreçlerden geçmeleri ve yakın yerlerde yaşamaları sebebiyle İnegöl'deki Boşnakların seçenekler arasında en yakın hissettikleri topluluktur. Tablo 33'teki veriler incelendiğinde, İnegöl'de yaşayan katılımcıların büyük bir çoğunluğunun Arnavut kimliğine yakınlık hissettiği görülmektedir. Katılımcıların %55,90 (n=109)'ı "yakın" ve %25,64 (n=50)'ü "çok yakın" yanıtını vermiştir. Öte yandan, Arnavut kimliğine "çok uzak" (%3,08) ve "uzak" (%1,54) hissedenlerin toplam oranı %4,62 (n=9) ile oldukça düşüktür. Bunun yanı sıra, %13,85 (n=27) oranındaki katılımcı Arnavut kimliğine "ne uzak ne yakın" olduklarını belirtmiştir. Bu da neredeyse her dört Boşnak'tan üçünün Arnavutları kendilerine yakın olarak gördüklerini göstermektedir.

Katılımcılar, özellikle Balkan kökenli bireylerle daha samimi ilişkiler kurduklarını ve evliliklerde her iki taraf da Balkan kökenli olduğunda kültürel unsurların devam ettirildiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, görüşmeler sırasında İNBOSDER bünyesinde yer alan çay ocağında, Balkan kökenli farklı etnik gruplardan bireylerin bulunduğu da gözlemlenmiştir. Pomaklar[17] ya da Arnavutlar da bu derneğin çay ocağında Boşnaklarla vakit geçirmektedir.

[15] Balkanlardan ve Kafkaslar'dan 1890'larda göç etmiş kişiler halk tarafından "Macir" (muhacir) olarak tanımlanmaktadır.
[16] İnegöl'de yaşayan İnegöl'ün yerli halkını tanımlayan bir kimliktir. Genellikle yerliler Manav olarak tanımlanmaktadır. Yerliler de kendilerini tanımlarken Manav olarak nitelendirmektedirler.
[17] Müslüman Bulgarlar için kullanılan bir isimdir.

Balkan kökenlilerin kendi aralarındaki ilişkiler çay ocağı gibi yerlerde sürdüğü gibi kurum ve kuruluşlarda da sürmektedir. Bursa'da kurulmuş olan Rumelisiad,[18] Balkan ülkelerini ve Türkiye'de yaşayan Balkan kökenlileri temsil eden bir kuruluş olarak faaliyet göstermektedir. Uğur, bu kuruluş içerisinde Boşnakların da aktif rol aldıklarını belirtmiştir. Kendi ailesinden örnek vererek, annesinin Boşnak olmasına rağmen eşinin Gürcü olduğunu ve bu durumun farklı kültürlerin bir araya gelerek kaynaşmasına katkı sağladığını ifade etmiştir. Ayrıca, İnegöl'deki Boşnak topluluğunu çok iyi tanıdığını vurgulamış, bölgedeki Boşnak kimliğinin dinamiklerine dair bilgi sahibi olduğunu dile getirmiştir:

> "…Türkiye'deki Boşnak lobisinden ve faaliyetlerinden memnunum. Yani etkili olduğunu düşünüyorum. Çok ciddi noktada büyük işler yapan Boşnak iş adamları lobimiz var. Onlarda Balkan, Rumelisiad dediğimiz bir şey var. Orada özellikle aktif olduklarını düşünüyorum. İyi durumda. Yani Boşnaklar kendilerini Türkiye'ye kabul ettirmiş. Hem Türkiye'nin biz belli bir kesimi tarafından biz Boşnak göçmenleri ya da Balkan göçmenleri beyaz Türkler olarak affedilip son zamanlarda kenara itilme çabası olduğunu da görüyorum. Yani Anadoluluk batılılığın önüne geçiyor gerçeği. Onların batılı dediği yüzünü batıya dönmüş dediği aslında bizim Balkanlardan buraya gelen bence Türkiye'nin daha medeni tarafı temsil ediyoruz. Ama ya bu kültür süreci, kaynaşma süreci kaynaşıyoruz. Benim mesela annem Boşnak ama benim hanım Gürcü mesela. Gürcistan göçmeni onlar da. Bu şekilde kültürler kaynaşıyor. Ama ben Boşnakların özellikle bulundukları ortamlarda hemen fark edildiğini düşünüyorum. Yani mesela Ankara'nın ortasında bir Çinli görseniz ya da zenci görseniz hemen fark edersiniz. Ben de İnegöl'de biraz gezeyim kim Boşnak karşıdan tanıyorum. Boşnakların öyle bir bize herhalde yakın gelen bir tarafı var." (Uğur, 30)

Tablo 34. Bursa Yerlisi Türk ve Türk'e Yakınlık

	Bursa yerlisi Türk	**Türk**
N	187	193
Kayıp değer	13	7
Ort.	3.513	4.098

[18] 2006'da Bursa'da kurulan ve 11 Balkan ülkesini kapsayan kuruluş. https://www.rumelisiad.org.tr/ (Erişim, 17.03.2025)

Sd.	1.119	0.881
Max.	1.000	1.000
Min.	5.000	5.000

Katılımcıların Bursa yerlisi Türkler ile Türkler arasında algısal bir ayrım yaptıkları görülmektedir. Faktör analizine ek olarak yakınlık ortalamaları incelendiğinde, Boşnakların Bursa yerlisi Türklere olan yakınlık ortalaması 3,51 iken, Türklere olan yakınlık ortalaması 4,09 olarak tespit edilmiştir. Bu bulgu, İnegöl'de yaşayan Boşnaklar için Bursa yerlisi Türkler ile genel Türk kimliğinin aynı anlamı taşımadığını göstermektedir.

Boşnakların Bursa yerlisi Türklere olan mesafesinin daha fazla olması, kimlik algısındaki yerel ve ulusal ayrımlara işaret etmektedir. Yerli Türkler ile Boşnaklar arasında tarihsel, sosyal ve kültürel etkileşim bulunmasına rağmen, Boşnakların genel Türk kimliğine daha yüksek bir aidiyet hissettiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Boşnakların kimlik algılarının sadece yerel bağlamda değil, daha geniş ulusal bir perspektiften şekillendiğini düşündürmektedir. Bursa yerlisi Türkler ile aralarındaki mesafenin daha fazla olması ise, yerel kimliklerin farklılaşması, toplumsal etkileşim biçimleri ve tarihsel deneyimler çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu bulgular, İnegöl'de yaşayan Boşnakların aidiyet duygularını değerlendirirken, yerel ve ulusal kimliklerin ayrımını dikkate almanın önemini ortaya koymaktadır. Özellikle Boşnak kimliğinin şekillenmesinde tarihsel hafıza, göç deneyimleri ve sosyokültürel etkileşimlerin belirleyici olduğu söylenebilir.

Rafet, günümüzde Suriyelilerin karşı karşıya kaldığı ayrımcılıkları değerlendirirken, geçmişte benzer deneyimlerin İnegöl'deki yerliler tarafından da yaşandığını vurgulamaktadır. Tarihsel süreç içinde, Boşnakların bölgedeki yerlilerle karşılaştıkları sosyal dışlanma ve ötekileştirme pratiklerinin yalnızca sözlü ya da kültürel düzeyde değil, zaman zaman şiddet içeren eylemler biçiminde de ortaya çıktığını belirtmiştir. Ancak zamanla, evlilik gibi toplumsal bağları güçlendiren unsurların bu ayrışmayı azalttığını ve iki grup arasında bir kaynaşma sürecinin yaşandığını ifade etmiştir:

> "Yani biz böyle hiç Boşnaklar Türkiye'nin her Boşnak Türkiye'de hiçbir zaman şey değildir. Hani böyle bir mikro milliyetçilik iddiasında değil de yani öbür muhacirlerden

> kendini üstün görmez. Hani onları aşağılamaz… Nasıl şimdi Türkiye'de Suriyelilere karşı bir şey var, antipati var aslında… Biz Boşnak olarak düşünürsen biz de dünün Suriyelisiyiz kardeşim. Biz buraya göç geldik diyoruz. Göç geldiğimizde büyüklerimizden nakledilen şeylerde bir türlü şeye buradaki insanlar bizi kabullenmek istememiş. Esnaf olmuşlar zorla hatta gençler arasında kavga olmuş. Gece nöbet tutulurmuş. Hani Türkler veya manav yerlilerle şeyler. Bunlar hep yaşanmışsa 50 sene sonra karşılıklı evlenmeler olmuş şeyler olmuş. Şu anda böyle bir şey ayrımı yok ama ilk başta. Aynı Suriyelilerin o zaman yaşadığını biz yaşamışız bunu 1885'lerde." (Rafet, 63)

Genel olarak Boşnak kimliği incelendiğinde, Boşnaklık ve Türklük ön plana çıkmaktadır. Kadınlar daha çok Boşnak kimliğini tercih ederken, erkekler Türk, Boşnak ve Müslüman kimliklerini bir arada kullanarak kendilerini tanımlama eğiliminde olmuşlardır. Boşnaklar hem kendi kimliklerini hem de İnegöl'deki Boşnak kimliğini tanımlarken, diğer etnik kimliklerle kıyaslamalar yapmaktadır. Bu bağlamda, Afgan, Suriyeli ve Kürt kimlikleri Boşnaklar tarafından daha uzak hissedilen kimlikler olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık, Gürcü, Çerkez, Türkmen, Türk ve Bursa yerlisi Türk kimlikleri Boşnaklara daha yakın hissedilen kimliklerdir. Özellikle Arnavut kimliğine duyulan yakınlık diğer kimliklere kıyasla daha belirgin bir şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca Boşnaklar, Türk kimliği ile Bursa yerlisi Türk kimliğini birbirinden ayrı iki kimlik olarak görmektedirler. Anket sonuçlarına göre, Boşnaklar Türk kimliğine daha yakın hissettiklerini belirtmişlerdir.

Kimlik tanımlamaları incelendiğinde, mülakatlara katılan bireylerin zaman zaman "Türk", zaman zaman ise "Boşnak" kimliğini ön plana çıkardıkları görülmüştür. Katılımcılar, bu iki kimlik arasında kendilerini tanımlarken net bir ayrım yapmadıklarını belirtmiş, hatta kendi aralarında da bu konuda fikir birliği bulunmadığını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar, Osmanlı döneminde Balkanlara gönderilen Türkler aracılığıyla İslamiyet'in yayılması sürecine atıfta bulunarak, kökenlerinin bu tarihsel sürece dayandığını dile getirmiş ve bu nedenle kendilerini "Türk" olarak da tanımlayabildiklerini belirtmişlerdir. Diğer yandan, kimlik tanımlarında belirleyici olan önemli bir kırılma noktası olarak Bosna Savaşı öne çıkmaktadır. Katılımcılar, bu savaşın kendi kimliklerini sorgulamalarına ve yeniden keşfetmelerine vesile olduğunu aktarmışlardır. Savaş sürecinde yaşanan acılar ve dayanışma duygusu, Boşnak kimliğine olan aidiyetlerini pekiştirmiş; böylece kimliklerini daha bilinçli ve duygusal bir düzlemde sahiplenmelerine zemin hazırlamıştır.

3.5. Köken ile Etkileşim Kurma Biçimi Olarak Bosna'ya Gitme

İnegöl'de yaşayan Boşnak kökenli bireylerin Bosna'yı ziyaret etmeleri, kimliklerini yeniden inşa etme süreçlerinde ve kökleriyle güçlü bağlar kurmalarında önemli bir araç olarak değerlendirilmiştir. Bu ziyaretler, yalnızca geçmişle bağlantı kurmakla kalmayıp, aynı zamanda bireylerin aidiyet duygularını pekiştirmelerine de katkı sağlamaktadır. Katılımcılar, Bosna'ya yaptıkları ziyaretlerin, kültürel miraslarını daha iyi anlamalarına ve Boşnak kimliklerini daha bilinçli bir şekilde sahiplenmelerine yardımcı olduğunu belirtmişlerdir.

Bununla birlikte, Bosna ile kurulan bağın yalnızca kısa süreli seyahatlerle sınırlı olup olmadığı da araştırılmıştır. Katılımcılara, Bosna'da kalıcı bir şekilde yaşama, orada bir ev sahibi olma veya tamamen yerleşme gibi konular hakkında sorular yöneltilmiş, bu doğrultuda kişilerin Bosna'yla ilişki kurmalarına dair eğilimleri farklı açılardan incelenmiştir. Bu bağlamda, bazı katılımcılar Bosna'yla kalıcı ilişkiler sürdürmeyi bir ideal olarak görürken, bazıları ise mevcut yaşam düzenleri ve sosyo-ekonomik koşullar nedeniyle böyle bir adımı atmanın zor olduğunu ifade etmişlerdir. Buna rağmen, Bosna'ya yönelik duygusal bağın güçlü olduğu ve bu bağın, kimlik inşasında önemli bir rol oynadığı gözlemlenmiştir.

3.5.1. Bosna'daki Kökenleri Arayış Biçimleri

İnegöl'de yaşayan Boşnakların Bosna'ya dair aidiyet duyguları farklılık gösterdiği gibi, tarih boyunca Bosna ile kurdukları ilişkiler de değişkenlik göstermektedir. Özellikle Bosna Savaşı'ndan sonra, kimliklerini yeniden keşfetmeye başlayan Boşnaklar, bu süreci bir adım öteye taşıyarak Bosna'da yaşayan akrabalarını bulma çabasına girişmişlerdir.

Nitel görüşmelerde yer alan katılımcıların tamamı, aileleriyle birlikte kökenlerini araştırma sürecinden geçtiklerini belirtmiştir. Bu süreçte bazı katılımcılar, Bosna'daki akrabalarına ulaşmayı başarırken, bazıları ise herhangi bir sonuca ulaşamadıklarını ifade etmiştir. Ancak, akrabalarını bulamamış olsalar bile bu araştırma süreci, onların kimliklerini daha bilinçli bir şekilde sahiplenmelerine katkıda bulunmuş, Bosna ile olan bağlarını güçlendiren bir deneyim haline gelmiştir.

Ayşe, Bosna'daki kökenlerinin hayatlarında her zaman ön planda olmadığını, ancak zamanla bu konuların daha fazla konuşulmaya başlandığını ifade etmiştir. Ailesinin, kökenlerini araştırmak amacıyla Bosna'ya ziyaretler gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Tekin ve Rafet ise ailesinin yaptığı bu araştırmalar sonucunda bazı akrabalarını bulduklarını ve

halen onlarla iletişim halinde olduklarını ifade etmiştir. Bu süreç, geçmişle bağlarını güçlendirmelerine ve Bosna ile olan ilişkilerini daha derin bir boyuta taşımalarına katkı sağlamıştır.

> "Belki vardır da şu anda da hatırlayamıyor olabiliriz. Bir düşünebiliriz. Yani bu konuda belki. İlla ki vardır yani, çünkü çok fazla sonradan bunlar böyle daha çok gündeme geldi. Bizim dünyamızda diyeyim. Daha fazla sonradan konuşuyoruz. Sonra hatta bizim mesela Bihaç[19] köyünden geldiğimizi düşündük. Çünkü net bir elimizde veriler yok zaten. Çünkü eski dönem olduğu için kaybolmuş yani bulunamıyor. Sadece e-devlet üzerinde bir ara işte devletin koyduğu bir hani geçmişe dönük gösterge vardı. Oradan bakmaya çalıştık ama çok sınırlı, belli bir kısma kadar gidiyor. Hani çok eskiye dayanmıyor. Sonra Bihaç köyüne falan gittik. Hatta tanıdıklarımız var mıdır, geçmişe dair bir şeyler bulur muyuz? Maalesef bulamadık." (Ayşe, 24)

> "Onun haricinde akrabalarla görüşüyoruz şu anda mesela. Orada akrabalarımızı falan bulduk. Şimdi akrabalar da bulunca sanki Bosna benim için sadece oradaki bir Türkiye imiş gibi. Onlar için de burası oradaki Bosna gibi geliyor. Biraz daha akrabalık bence burada diri tutuyor." (Tekin, 29)

> "Biz akrabalarımız yani benim çocukluğumda gelenler vardı, sonra koptu. Büyüklerimiz öldü isimleri bile bilmiyorduk. Sonra bu savaş çıktı. Dayanışma çıktı, oraya destek çıktı. Sonra biz gittik, meraktan akrabalarımızı bulduk. Geçmişimizi şey yaptık. Tekrar ilişkiler başladı. Bayramdan bayrama tebrik ediyoruz. Aa ne olabilir, yarın bir iç savaş falan çıkarsa biliyorlar ki Türkiye'de akrabalar var. Ya göç ederler buraya ya bizden yardım isterler, para isterler yani ne oradaki Boşnakların İnegöl'e dönme gibi bir niyeti var ne de bizim oraya dönme gibi bir niyetimiz var. Hani herkes kendi coğrafyasında mutlu. Akrabalık ilişkilerinin olduğunu biliyoruz." (Rafet, 63)

Melike'nin anlattıklarına göre, yalnızca İnegöl'deki Boşnaklar değil, Bosna'daki Boşnaklar da İnegöl'de yaşayan akrabalarını bulmak için çaba göstermişlerdir. Kimlik ve köken arayışının karşılıklı olarak sürdüğünü vurgulayan Melike, erken yaşta vefat eden babasıyla birlikte bu bağın kendisi için zayıfladığını dile getirmiştir. Bu durum, bireysel deneyimlerin kimlik inşasında ve aidiyet duygusunun şekillenmesinde ne denli etkili olduğunu göstermektedir:

> "... Bosna orada akrabalarımız var dersem orada hiç akrabalarımızı tanımıyorum. Şöyle babam trafik kazasında vefat etti. Çok erken yaşta 42 yaşında kaybettim babamı. Babam

[19] Bosna'da yer alan bir köy.

> ölmeden birileri gelmiş. Yaşlı böyle karı koca. Anneleri babamı aramışlar. Annemin akrabasıymış Bosna'dan ve geliyorlar. Babamla da işte tanışıyoruz falan. Tabii çocuktum. Pek hatırlamıyorum yani. Sonra o insanlar gidiyor, öldüğünü duyuyoruz. Bağ bu şekilde kesiliyor. Arkadan da babam vefat ediyor trafik kazasında. Biz tamamen bağımızı kesmişiz. Yani onlarla hiç görüşmedik, görüşemedik. Ama akrabalar var orada." (Melike, 61)

Semih için de benzer bir süreç yaşanmış, Bosna'dan Türkiye'ye üniversite eğitimi için gelen akrabalarıyla tanışmasının ardından bu bağ, Bosna'daki akrabalarını ziyaret etmesiyle pekişmiştir. Görüşme sırasında telefonundan gösterdiği dedesinin fotoğrafını, Bosna'da akrabasının evinde gördüğünde büyük bir duygusal bağ kurduğunu ifade etmiştir. Bosna'ya yaptığı bu ziyareti ise "memleketimi gördüm" sözleriyle tanımlayarak, aidiyet hissinin ne kadar güçlü olduğunu vurgulamıştır. Bu deneyim, bireylerin kimlik inşa süreçlerinde fiziksel mekânın ve ailevi bağların önemini ortaya koymaktadır:

> "Memleketimi gördüm. Bosna bizim Bursa gibi dağlık bir yer suyu havası çok güzel. Orada. Boşnakça konuşabildim, anlaşabildim ve tarihi yerleri gezdim. Orada bizim akraba dedikleri bir eve misafir oldum. Orada gördüm ki benim buradaki duvarımda asılı olan dede resmi (telefonundaki dedesinin resmini gösteriyor) oradaki duvarda da aynısını gördüm ve çok duygulandım. Bu akrabam aslında bizi daha önce buldu. Onun çocukları Türkiye'de okudu. Biri Ankara'da biri Samsun'da zannedersem tıbbiye okudu. Bunlar yaz tatillerinde bir şekilde babaları bizim adres falan biliyordu. O kızları bizim yanımıza geldi. Çok seneler önce annesiyle babası o kızların geldiydi. O kızın, yani doktor olan Nahida'nın telefonu vardı. Onun telefonuyla onların evine misafir gittim." (Semih, 61)

Melike gibi Esra da babasının ölümüne kadar Bosna'daki akrabalarıyla bir diyaloğun sürdüğünü, ancak babasının vefatından sonra bu bağın zayıfladığını ifade etmiştir. Ancak aralarındaki iletişimi yeniden başlatan önemli bir dönüm noktası, kuzenleriyle birlikte gerçekleştirdiği Bosna ziyareti olmuştur. Bu ziyaret sırasında babaannesinin kardeşini bulmaları, aile bağlarını güçlendiren bir unsur olarak öne çıkmıştır. Ayrıca Esra, Balkanların farklı ülkelerinde yaşayan akrabalarıyla sık sık görüştüklerini de belirtmiştir. Bu durum, diaspora topluluklarında aile ilişkilerinin ve kimlik aidiyetinin sürdürülmesinde ziyaretlerin ve yüz yüze etkileşimin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Özellikle baba figürü, bu bağların devamlılığında kritik bir rol üstlenmiş olup, birçok katılımcı kökenleriyle kurdukları bağın babaları aracılığıyla güçlendiğini dile getirmiştir.

> "Yani şöyle turist olarak gittiğinizde kuzenlerimle evet babaannemin kardeşini bulmuştuk mesela. Aslında babam ölünceye kadar devam eden bir diyalog varmış. Babam öldükten sonra babam ailenin en büyük çocuğu yani diğer amcasının çocukları arasında da en büyük babammış ve babamın diyaloğu devam etmiş orada. Şey insanlarla yani orada mesela işte tanıştığım ailelerde babamın el yazısıyla göndermiş olduğu fotoğrafları gördüm. Çok çok etkilendim tabii. Çok duygulandım şu yani acayip buluşmalar yaşadık. Yani hep böyle birbirimize sarılarak ağlayarak falan. Ya ilginç ilginç karşılaşmalar da yaşadım. Çok ilginç karşılaşmalar da yaşadım gittiğimde. Ya o dışlanmayı hiç hiç hiçbir tarafta hissetmedim. Yani hiç kimsede hissetmem." (Esra, 58)

Somut ilişkilerin yanı sıra, tarihsel süreç içinde kökenlerinin Bosna'da yaşadığı olaylara dair arayış da İnegöl Boşnakları için önemli bir konudur. Rafet, ailesinin göç etmeden önce Bosna'da infaz edilen dedesinin fotoğrafını bir müzede bulduklarını ve bu fotoğrafı daha sonra bir takvim haline getirdiklerini aktarmıştır. Bu tür belgeler ve hatıralar, geçmişle kurulan bağları güçlendirmekte ve kimlik inşasında önemli bir rol oynamaktadır. Rafet ayrıca, akrabalarına dair daha fazla bilgi edinmek için üniversitede çalışırken Türkiye'ye gelen Boşnak öğrencilerden destek aldığını ve aynı zamanda onlara da destek olduğunu ifade etmiştir. Bu tür karşılıklı etkileşimler hem bireysel kimlik keşfi hem de topluluk içindeki dayanışmayı artıran unsurlar olarak öne çıkmaktadır:

> "… Bizim resim dedemizin resmi de infaz anındaki resmi de Sarajevo müzesinde hala duruyor ve bir tesadüf eseri benim bir akrabam görüyor. Oradaki müze müdürünü tanıyordum ben. Ben rica ettim, bana çok yoğun bir şeyini gönderdi. Nasıl ifade edeyim? Yüksek çözünürlüklü bir şey. Biz de onu şöyle bir poster yaptık ve bu posterden (resmi gösteriyor) anlatayım. Bak dikkat edersen bu posterde bir insan var. Zaten elleri çözük olduğu şuradan belli… Takvim şekline getirdik biz bunu." (Rafet, 63)

Kökenleri bulma sürecinde fotoğraflar ve resimler, Boşnak kimliğini keşfetme ve geçmişle bağ kurma açısından önemli semboller olmuştur. Esra, babasının el yazısıyla gönderdiği bir fotoğrafı Bosna'da gördüğünü bunun onun için büyük bir anlam taşıdığını dile getirmiştir. Rafet, dedesinin infaz edildiği ana ait bir resmi elde etmek için çabaladığını ve ailesinde takvim haline getirdiklerini aktarmıştır. Semih ise telefonunda yer alan dedesine ait olduğunu düşündüğü bir fotoğrafı Bosna'da görerek duygusal bir bağ kurduğunu ifade etmiştir. Bu tür sembolik unsurlar, katılımcıların Bosna ile olan bağlarını güçlendirmiş ve kimliklerine dair aidiyet duygularını pekiştirmiştir. Katılımcılar yalnızca hâlâ Bosna'da yaşayan akrabalarını değil, geçmişte yaşamış kökenlerini de

keşfetmeye yönelik bir çaba içinde olmuşlardır. Bu süreç, geçmişi hatırlama ve kimliği yeniden inşa etme açısından önemli bir yere sahiptir.

3.5.2. Bosna'ya Aidiyet

Katılımcıların Bosna'ya karşı aidiyetlerini ölçmek amacıyla ankette, Bosna'yı sık sık ziyaret etme, Bosna'da kalıcı olarak yaşama ya da çocukların orada uzun süreli yaşamasına dair düşünceler gibi değişkenler sorgulanmıştır. Bu sorular aracılığıyla, katılımcıların Bosna ile kurdukları ilişkilerin çeşitliliği ve derinliği tespit edilmeye çalışılmıştır. Mülakatlarda ise Bosna'da yaşama ve Bosna'ya yapılan ilk ziyaret deneyimleri ve bu ziyaretlerin bireyler üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaşılmıştır. Aynı zamanda, Bosna'ya giden katılımcıların kimler oldukları ve bu ziyaretlerin kimlik algıları üzerindeki yansımaları incelenmiştir. Bu süreçte, Bosna ile kurulan bağların sadece duygusal değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel etkileşimlerle de şekillendiği görülmüştür.

Tablo 35. Bosna'ya Aidiyet

Bosna'ya Aidiyet	Çocuğumun Bosna'da yaşamasını isterim.	Çocuğumun Bosna'da üniversite tahsili almasını isterim.	Bosna'da bir evimiz olsun isterim.	Bosna'da sürekli yaşamak isterim.	Bosna ile ilgili haberleri takip ederim
N	198	197	197	199	198
Cevapsız	2	3	3	1	2
Ort.	2,84	3,18	3,90	2,03	3,65
Sd.	1,08	1,16	1,21	1,19	1,16
Min	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Max	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00

Bosna'ya aidiyet ekseninde farklı eğilimlerin bir araya getirildiği bir değişken oluşturulmuştur. Değişkende çocuğun Bosna'da eğitim alması ya da yaşaması, Bosna'da sürekli yaşama ve Bosna ile ilgili haberleri takip etme gibi birden fazla eğilim değerlendirilmiştir. Bosna'ya aidiyete dair oluşturulan bu değişken temel alınarak gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları, yaş kategorileri arasında Bosna'ya aidiyet düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını göstermektedir (F=0,809, p=0,490). Elde edilen p değeri, yaygın olarak kabul edilen anlamlılık düzeyi olan 0,05'in oldukça üzerinde olduğundan, yaş grupları arasında Bosna'ya aidiyet hissinde sistematik bir farklılık olduğu yönünde güçlü bir kanıt bulunmamaktadır. Bu durum, bireylerin Bosna'ya yönelik aidiyet algılarının yaş değişkeninden bağımsız olarak şekillenebileceğini ve yaş faktörünün bu bağlamda belirleyici bir rol üstlenmediğini düşündürmektedir. Bulgular, Bosna'ya aidiyet ekseninde yaşın tek başına belirleyici bir değişken olmadığına işaret etmektedir. Aynı zamanda cinsiyet, gelir durumu ya da ailenin Boşnaklığı gibi demografik değişkenler üzerinden yapılan testlerde de anlamlı farklılıklar tespit edilmemiştir.

Tablo 36. "Her Yıl Bosna'ya Gitmek İsterim"

	N	**Yüzde**	**Değerler**	
Kesinlikle katılmıyorum	19	9,64	**Kayıp değer**	3
Katılmıyorum	7	3,55	**Ort**	3,90
Kararsızım	19	9,64	**Sd**	1,21
Katılıyorum	80	40,61	**Min**	1,00
Kesinlikle katılıyorum	72	36,55	**Max**	5,00
Toplam	197	100		

Bosna'ya aidiyet değişkenlerine baktığımızda ise katılımcıların Bosna'ya düzenli olarak seyahat etme istekliliği, anket sonuçlarına dayalı olarak değerlendirilmiştir. "Bosna'ya her yıl gitmek isterim" ifadesine katılım oranları incelendiğinde, katılımcıların %36,55 (n=72)'i "kesinlikle katılırım", %40,61 (n=80)'i ise "katılırım" seçeneklerini işaretlemiştir. Kararsız olduğunu belirtenlerin oranı %9,64 (n=19) iken, bu ifadeye "katılmıyorum" diyenler %3,55 (n=7), "kesinlikle katılmıyorum" diyenler ise %9,64 (n=19) olarak tespit edilmiştir. Bu veriler, katılımcıların yaklaşık %77'sinin her yıl Bosna'ya seyahat etme konusunda istekli olduklarını, buna karşın %13'ünün ise bu duruma olumsuz yaklaştığını göstermektedir. Sonuçlar, katılımcıların çoğunun Bosna'ya yönelik ilgilerinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 37. "Bosna'da Bir Evimiz Olsun İsterim"

	N	Yüzde	Değerler	
Kesinlikle katılmıyorum	15	7,58	**Kayıp değer**	2
Katılmıyorum	17	8,59	**Ort**	3,86
Kararsızım	15	7,58	**Sd**	1,19
Katılıyorum	83	41,92	**Min**	1,00
Kesinlikle katılıyorum	68	34,34	**Max**	5,00
Toplam	198	100		

Katılımcılara, Bosna'da kalıcı olarak yaşamanın ya da sık sık ziyaret etmenin somut bir çıktısı olarak "Bosna'da bir evimiz olsun isterim" ifadesine yönelik tutumları sorulmuştur. Verilere göre, katılımcıların %34,34 (n=68)'ü "kesinlikle katılıyorum" ve %41,92 (n=83)'si "katılıyorum" seçeneğini işaretlemiştir. Bu sonuç, katılımcıların yaklaşık %76'sının Bosna'da bir ev sahibi olma fikrine olumlu yaklaştıklarını göstermektedir. "Kararsızım" seçeneğini işaretleyenlerin oranı ise %7,58olarak tespit edilmiştir. Bu oran, "çocuğumun Bosna'da yaşamasını isteme" ve "Bosna'da sürekli yaşama" ifadelerine verilen kararsızlık oranından yaklaşık %20 daha düşüktür. Buna ek olarak, "katılıyorum" seçeneğinin oranı, diğer değişkenlere kıyasla yaklaşık iki kat daha fazladır. Öte yandan, "kesinlikle katılmıyorum" diyenlerin oranı %7,58 ve "katılmıyorum" diyenlerin oranı %8,59olup, toplamda %16 oranında katılımcı bu fikre olumsuz yaklaşmaktadır. Bu veriler, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%76) Bosna'da bir ev sahibi olma fikrini desteklediklerini ve bu eğilimin diğer benzer değişkenlere kıyasla daha yüksek bir olumlu yaklaşımı yansıttığını göstermektedir.

Tablo 38. "Çocuğumun Bosna'da Yaşamasını İsterim"

	N	Yüzde	Değerler	
Kesinlikle katılmıyorum	20	10,1	**Kayıp değer**	2
Katılmıyorum	62	31,31	**Ort**	2,84
Kararsızım	56	28,28	**Sd**	1,08
Katılıyorum	48	24,24	**Min**	1,00
Kesinlikle katılıyorum	12	6,06	**Max**	5,00
Toplam	198	100		

"Çocuğumun Bosna'da yaşamasını isterim" ifadesine verilen yanıtlar, katılımcıların Bosna'ya yönelik eğilimlerini ve bu eğilimlerin kuşaklar arası aktarımına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Verilere göre, katılımcıların %6,06 (n=12)'sı "kesinlikle katılıyorum" ve %24,24 (n=48)'ü "katılıyorum" ifadelerini işaretlemiştir. Kararsız

olduğunu belirtenlerin oranı %28,28 (n=56) iken, bu ifadeye "kesinlikle katılmıyorum" diyenler %10,10 (n=20), "katılmıyorum" diyenler ise %31,31 (n=62) olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, katılımcıların %41'inin bu ifadeye olumsuz yaklaştıklarını, dolayısıyla çocuklarının Bosna'da yaşaması fikrine daha yüksek bir oranda karşı çıktıklarını göstermektedir. Buna karşın, olumlu yaklaşanların oranı %30 olup, yaklaşık her üç katılımcıdan birinin bu fikre sıcak baktığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, kararsızların %28,28 gibi dikkate değer bir oranda olması, katılımcılar arasında bu konuya dair kesin bir eğilimin olmadığını ve iki uçlu bir yaklaşımın mevcut olmadığını göstermektedir. Bu durum, Bosna ile bağlantıya dair tutumların çeşitliliğini ve konuya ilişkin görüşlerin homojen olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 39. "Bosna'da Sürekli Yaşamak İsterim"

	N	**Yüzde**	**Değerler**	
Kesinlikle katılmıyorum	19	9,55	**Kayıp değer**	1
Katılmıyorum	54	27,14	**Ort**	3,03
Kararsızım	53	26,63	**Sd**	1,19
Katılıyorum	47	23,63	**Min**	1,00
Kesinlikle katılıyorum	26	13,07	**Max**	5,00
Toplam	199	100		

Katılımcıların Bosna'da sürekli yaşamaya yönelik eğilimleri incelenmiş ve bu konudaki tutumları değerlendirilmiştir. Verilere göre, katılımcıların %13,07 (n=26)'si "kesinlikle katılıyorum" ve %23,63 (n=47)'ü "katılıyorum" ifadelerini işaretlemiştir. "Kararsızım" seçeneğini işaretleyenlerin oranı ise %26,63 (n=53)'tür. Öte yandan, bu ifadeye olumsuz yaklaşanların oranı %9,55 (n=19) ile "kesinlikle katılmıyorum" ve %27,14 (n=54) ile "katılmıyorum" seçeneklerinde yoğunlaşmıştır. Bosna'da sürekli yaşamaya dair olumlu ya da olumsuz düşünenlerin oranı yaklaşık olarak %37'dir ve bu oranlar birbirine oldukça yakındır. Ancak, "kararsızım" seçeneğini işaretleyenlerin oranının yüksekliği, bu değişkenin iki uçlu bir eğilim sergilemediğini göstermektedir. Bu durum, katılımcıların her üç kategori arasında dengeli bir dağılım gösterdiğini ve Bosna'da sürekli yaşamaya ilişkin tutumlarının homojen bir eğilimden ziyade çeşitli görüşleri yansıttığını ortaya koymaktadır.

3.5.3. Bosna'da Yaşama Deneyimi

Derinlemesine mülakatlarda, katılımcıların bir kısmının Bosna'da yaşamış ya da halen yaşamaya devam eden kişilerden oluştuğu görülmüştür. Bu sayede, İnegöl'de doğup

büyümüş Boşnakların köken ülkelerinde edindikleri deneyimler ve kimlik algıları üzerine odaklanılmıştır. Bosna'da belli bir süre yaşamış kişilere baktığımızda, genellikle üniversite eğitimi almak ya da turizm alanında çalışmak amacıyla gittikleri tespit edilmiştir. Özellikle Bosna'da kalıcı olarak yaşayanların büyük çoğunluğunun turizm sektöründe faaliyet gösterdiği dikkat çekmektedir. Ortak noktalardan bir diğeri ise Bosna'ya gitme sürecinde aile desteğinin belirleyici olması ve bu süreçte Boşnak kimliğinin ön plana çıkmasıdır.

Katılımcılar Saraybosna'dan bahsederken genellikle Boşnakça ve Sırpça karşılığı olan Sarayevo (Sarajevo) kelimesini kullanmışlardır. Tekin, üniversiteyi orada okumasının kararını vermesinde Türkiye'de istediği yerlere puanı yetmediğini, bu nedenle dil öğrenmek gibi unsurları düşündüğünde Bosna'da okumanın mantıklı olacağını ifade etmiştir. Eğitim hayatının lise ve üniversite aşamasını Bosna'da tamamlayan Şeref de ailesinin desteği ve tavsiyesi doğrultusunda Bosna'ya geldiğini ve gelmeden önce Bosna'ya dair bir şeyler bilmediğine değinmiştir. Bu noktada Bosna, Boşnaklar için Türkiye'de gerçekleştiremedikleri hedefleri gerçekleştirebildikleri ya da dil öğrenmek gibi yeni fırsatlar elde ettikleri alternatif alan olmaktadır.

> "Burada normalde okumayı düşündüm ama Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi dış ticaret tuttu. Orada da yaklaşık yüzde 30 İngilizce dış ticaret olması bana çok anormal geldi. Ondan sonra bir sene daha hazırlanmayı düşündüm. Normalde yani aslında birazdan başarı durumundan dolayı orayı tercih ettim. Yani başarı olmadığı için buradaki okulda çok fazla cazip gelmediği için. Bir de Boşnaklıktan dolayı. Biraz da aile dedi ki, oraya gitmeyi düşünür müsün? Ben de baktım zaten okul tamamen yüzde 100 İngilizce. Orada yaşadığım için Boşnakçayı tamamen bitireceğim. O dillerle birlikte çok daha fazla ilerleyebilirim diye düşündüm. Aslında akademik olarak düşündüm, sonradan değişti. Yani gün geçtikçe fikrim değişti." (Tekin, 29)

> "Aile tarafı, anne tarafı Boşnak kökenli. Akrabalarım biraz tavsiyede bulundu. 'Neden gitmeyesin, dil öğrenirsin, kendini geliştirirsin. Yaşın da genç farklı şeyler öğrenirsin, beğenmezsem rahat etmezsen geri dönersin' dediler. Ben de şansımı denedim. Öyle geldim, liseye yazıldım. Kaldığım yer zaten yurttu. Nerede barınacağım nasıl geleceğim gibi dertlerim de pek olmadı. Okulun ilk senesi daha doğrusu ilk dönemi hazırlıktı. Bu şekilde kaldım… Ben o zaman Boşnakların ne olduğunu, hatta sonra arkadaşım kuzenimle beraber gelmişti. Ben onla biraz dalga bile geçiyordum. Buraya gelmeden önce haritada göster desen Bosna'nın yerini gösteremezsin. Yani hiçbir şey bilmeyerek geldim. Yani şu anda

> İnegöl'de de Boşnak aileler nasıl yaşıyorlar onu da hiç bilmiyorum. Pek gitmiyorum İnegöl'e çünkü." (Şeref, 31)

Tekin, kendi döneminde neredeyse İnegöl'den 20 öğrencinin orada üniversite okuduğunu, kur farkının artmasıyla günümüzde bu oranların oldukça düştüğünü aktarmıştır. Bu kişilerden bazılarının orada kalıp mobilya üzerine çalıştığını, çoğunluğun ise döndüğünü belirtmiştir. Kendisinin de mobilya üzerine çalıştığını ve bazen Bosna'da arkadaşlarıyla mobilya üzerine iş yaptığını söylemiştir. Aslında buradan hem Bosna'da kalanlar hem de geri dönenler için ticaret ya da turizm gibi alanlarda Bosna ve İnegöl arasında bir akışta olduklarını söylemek mümkündür.

Otelcilik hayali olan Esra, Bosna ziyaretinden sonra Bosna'dan çok etkilendiğini ve eski eşinin bu hayali Türkiye'de değil de Bosna'da gerçekleştirmeye karar verdiğinde çok mutlu olduğunu aktarmıştır. Diğer taraftan Esra, Türkiye'ye dönmeyi düşünmediğini söylemiş ve Bosna'nın olumsuz sayılabilecek özellikleriyle mücadele etmeyi öğrendiğini belirtmiştir:

> "…Her şey insanlar için, ama ben kendi adıma düşünmüyorum Türkiye'ye dönmeyi. Diğer boyuta gelirsek yani Bosna'nın ekonomisi. Yani Bosna fakir ülke. Zengin bir ülke değil. Üçlü bir yönetim var hâlâ. Evet, bazı bürokratik anlamda sıkıntılar var, çok ağır ilerliyor birtakım işler ama onları çok aştım artık ben. Yani o çok boş, başlardaydı bu sorun. 2-3 yıl yaşadım o sıkıntıyı. O adapte sürecini. Biz çünkü yani Türkiye'de birçok işimizi daha çabuk halletmeye alışmışız. Onların sıkıntısını yaşadım. Yani ister istemez adapte oluyorsunuz, alışıyorsunuz oradaki işte yaşam örtüsünü. Ona göre önleminizi alıyorsunuz ve buna göre hareket ediyorsunuz. Benim de öyle oldu. Yani ben onları atlattım. Kendi siyasi anlamda düşünürsek birazcık da bir yere yabancı olmamın yani orada doğup büyümemiş olmanın avantajlarından faydalanıyorum. Çok fazla bu dili konuşuyorum ama yani bir siyaset tartışacak noktada, yani oranın siyasetiyle ilgili yorum yapacağız noktada çok iyi tanımıyorum siyasetçileri. Çok da ilgilenmek de istemiyorum." (Esra, 58)

Dil öğrenmek, üniversite eğitimi almak gibi seçeneklerin dışında iş kurmak için de Bosna bir alternatif alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat katılımcılar Bosna'nın siyasi istikrarsızlığı burada kalıcılığı zorlaştırdığını dönenlerin ise bu istikrarsızlık ve ekonomik sıkıntı ile mücadele edemediğini de vurgulamışlardır.

Bosna'ya üniversite eğitimi veya iş gibi farklı nedenlerle gelip daha sonra dönenler arasında, Bosna'nın "beklentileri karşılamadığı" ve küçük kaldığı yönünde görüşler öne çıkmaktadır. Ancak Şeref, Bosna'da yaşamaya devam eden bir istisna olarak dikkat

çekmektedir. Otel işletmeciliği alanında çalışan Şeref, üniversite eğitimi için gelenlere kıyasla daha erken yaşta Bosna'ya yerleştiğini, bu durumun ona orada tutunma imkânı sağladığını ve alışma sürecini genç yaşta atlattığı için sonrasında zorluk yaşamadığını ifade etmiştir:

> "Ben daha genç yaşta geldim. Diğer birçok kişiyle kıyaslayınca. Onlar 18 yaşında, 19 yaşında geliyorlardı. Ben 14 yaşında geldim. Onun çok farkı olmuştur eminim. Zor dönemi işte ben lisedeyken şey yaptım. Geçirdim. Onlar üniversitede aynı zamanda işte okul okumaya çalışıyorlar, hem dil öğrenmeye çalışıyorlar. Yabancı bir yere alışmaya çalışıyorlar. Daha fazla zorlanıyorlardı diye düşünüyorum. Bilmiyorum herkesin farklıdır. Tabi beklentileri, istekleri Bosna aslında biraz küçük kalıyor. Diğer ticaret yapmak için, gelenler için söyleyeyim öğrenciler için değil ama. Üç buçuk milyon etmiyor, hatta iki milyon bile etmiyor gerçek rakamlara bakarsak. O yüzden çok küçük. İnsanlar büyük beklentilerle geliyor, beklediğini bulamıyor, geri dönüyorlar." (Şeref, 31)

Üniversite eğitimi için Bosna'ya giden Tekin, tekrar oraya dönüp yaşama fikrine olumsuz yaklaşmıştır. Bu kararının temel sebepleri arasında Bosna'nın gelişmemiş olduğunu düşünmesi ve başkenti Saraybosna ile İnegöl'ün gelişmişlik düzeyini benzer görmesi yer almaktadır. Ayrıca, ailesi ve sosyal çevresinin İnegöl'de bulunması da bu tercihini etkileyen önemli bir faktör olmuştur. Ancak Tekin, Bosna'nın bazı olumsuz yönlerine rağmen, Saraybosna'yı büyük bir sıkıntı yaşaması durumunda sığınabileceği bir yer olarak gördüğünü de belirtmiştir.

> "Net olarak düşünmüyorum. Çünkü yani biraz daha zor, yani hayatta boğuşmayı çok seven insanlarız bence. İnegöl'de yaşamlardan Türkiye'de yaşamlardan dolayıdır. Ya orada az çok rahat bir hayat var. Ama ortalama bir hayat var, yani bir yere geçemezsin. Bir restorandan diğerine zor geçersin… Bir de gelişmişlik anlamında bence İnegöl'de Sarajevo, Sarajevo başkenti bu arada. Aynı gelişmiş. Gelişmişlik olarak biraz daha geride kalmış ülke. Gene gelişmişliği bir nevi es geçebilirim işte nasıl diyeyim, ekonomiyi bir nev-i es geçebilirim, çok güzel de yaşayabilirim buradaki ekonomik anlamda da fakat aile ve dost kavramının olduğu bir semt farkı. Ben burada çok fazla kişiyi tanıyorum. Burada artık her şeyim var. Çok büyük bir sıkıntı yaşarsam burada, olmayacak gibi olursa tabi ki dönerim. Rahatlıkla dönerim. Benim için orada yaşam yaşamışım zaten. Okuyup bitirdikten sonra bir süre yaşadım. Kendi işimi yapmayı falan düşündüm orada ama aile büyük bir etkisi olduğunu düşünüyor." (Tekin, 29)

Oğlunu Bosna'da üniversite eğitimi almaya ikna eden Halil, kendi atalarının Bosna'ya gidemediğini ve bu durumu bir borç olarak gördüğünü ifade etmiştir. Oğlunun Bosna'da

eğitim görmesinin, kökleriyle olan bağlarını güçlendireceğine inanmakta ve bu sürecin aileleri için önemli bir adım olduğunu düşünmektedir. Ayrıca, çevresindeki diğer Boşnak ailelere de çocuklarını Bosna'da okutmalarını tavsiye ettiğini belirtmiş, bu sayede sadece kendi ailesi için değil, diğer aileler için de Bosna ile güçlü bir bağ kurma fırsatının doğacağına inanmıştır:

> "...Ya sen dedim bizim babalarımız, annelerimiz, büyük dedelerimiz gidememişler Bosna'ya tekrar göçten sonra. Babalarımız değil de bizim tabii dedelerimiz, dedelerimizin babaları göçüp gelmişler. Onlar artık ekonomik sebepler olabilir. Şu sebepler pek fazla gitme olasılığı bunu bulamamışlar. Sen Bosna'yı seçsene üniversite olarak Bosna'da okusana. Belki ileride bize de yol açılır biz de vefa gereği borcumuzu bir nebze olsun yani borç ödenmez bu anlamda ama orayla bağımızı güçlendiririz, yeni gençleri oraya kanalize ederiz, efendime söyleyeyim, orayla şeylerimizi arttırırız diye böyle bir düşünce hâsıl oldu bende." (Halil, 59)

3.5.4. Bosna'ya Gidişlerin Farklılaşan Halleri

Ankette katılımcılara "Bosna'ya hiç gittiniz mi?" sorusu yöneltilmiştir. Bu soruyla, İnegöl'de yaşayan Boşnakların Bosna ile doğrudan bir temaslarının olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Verilere göre, 82 katılımcı Bosna'ya gitmişken, 118 katılımcı Bosna'ya hiç gitmemiştir. Bosna'ya gidenler ve gitmeyenler arasındaki farklılıkları analiz edebilmek için cinsiyet, yaş ve kimliksel tanımlamalar gibi değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu karşılaştırma, Boşnak kimliğinin Bosna ile kurulan fiziksel temasla nasıl şekillendiğini anlamaya yönelik önemli bir adım olmuştur.

> "Ben ilk on bir on iki yıl olmuştur. Yani şu an hatırladığım hiç yabancılamadığım. Boşnakça anlıyoruz biraz. Boşnakça konuşamadığımız için biraz dil konusunda çekimser kaldım. Aşırı özdeştik yani. Mesela dostlarımız var. Ben gidiyorum mesela bazen Bosna'ya. Dil yok. Ama misafir oluyorum o ailelere. Onlarda da Türkçe yok. Ama anlaşabiliyorduk yani. Oturuyoruz, yiyoruz, kalkıyoruz. Değişik yani böyle o şeyi hissettim." (Yakup, 31)

Melike, ilk Bosna deneyimini kuzeni ile gerçekleştirmiştir. Ancak bu ziyaret öncesinde, İnegöl'e belediyenin düzenlediği bir organizasyon sebebiyle gelen Boşnaklarla ilgilenmesi ve onlarla kurduğu samimiyet, Bosna'ya gitme sürecinde etkili olmuştur. Melike, her ne kadar Bosna'da doğrudan akrabalarıyla görüşmemiş olsa da sosyal medya aracılığıyla veya bu tür organizasyonlar sayesinde tanıştığı kişilerle Bosna'da buluştuğunu dile getirmiştir. Bu ilişkiler sadece Bosna ile sınırlı kalmamış, Bosna'daki tanıdıklarının da düğün gibi organizasyonlar vesilesiyle İnegöl'e gelmesiyle karşılıklı bir

bağa dönüşmüştür. Bayram gibi özel günler dışında da sık sık iletişimde olduklarını belirterek, bu etkileşimin iki toplum arasındaki sosyal bağları güçlendirdiğini vurgulamıştır:

> "Ben Bosna'ya ilk beni amcamın oğlu çok istiyordum o götürdü ilk önce. Ama tabii ki nasıl götürdü? Buradaki ekiple tanıştım. Ekip başıyla tanıştım. Orada dernek başkanı işte bayan ve hani onlarla tanıştım, evime getirdim. Geldiğimde böyle kahve falan içtik, dışarıda götürdüm, yemek falan yedik, diyaloğumuz gelişti. Ondan sonra beni ısrarla evine davet etti ve amca çocuklarımla beraber gittik onlara gittim, hatta şey yaptık. Amca çocukların beni bıraktı onlarda. Onlar da eşiyle falan gezdiler. Ben orada kaldım." (Melike, 61)

Halil, Bosna'ya gitme deneyimini umreye ve hacca gitmeye benzetmiştir. Ona göre Bosna, sadece bir coğrafi bölge olmanın ötesinde, manevi ve tarihî anlamlar taşıyan bir yer olarak görülmektedir. Halil, Bosna'daki oğlu ile birlikte bir turizm şirketi kurduklarını ve bu şirket aracılığıyla Türkiye ile Bosna arasında turizm organizasyonlarına aracılık ettiklerini aktarmıştır. Ayrıca, bu şirketin sağladığı imkânlar doğrultusunda İnegöl'de lise öğrencilerine yönelik bir yarışma düzenlediklerini belirtmiştir. Yarışma kapsamında, öğrencilerin Aliya İzzetbegoviç'in kitaplarını okumaları teşvik edilmiş ve dereceye giren öğrenciler ödül olarak Bosna'ya götürülmüştür. Bu girişimin, gençlerin Bosna'yı ve tarihini yakından tanımalarına katkı sağladığını ifade etmiştir:

> "Gittiğimde bir arkadaşım bunu söylemişti. Ben de nedense manevi olarak çok yüksek duygular oluştu. Yani kıyas kabul etmez tabiatıyla orası bizim Rabbimizin de bizi yaratan da emri olan bir şey. İşte bir umreye gitmek, hacca gitmek. Fakat bunun da böyle bir kıyas yapmıştı birisi. Ben de onu çok hayıflamıştım. Ne alaka ya falan olur mu ya böyle bir şey demiştim. Ama Bosna'ya gidince doğrusunu istersen biraz böyle manevi duygularım daha fazla öne çıktı bir his oluştu bende. İlk gittiğimden... Tıpkı umreye hacca gitmiş gibi. Yani bunun nedenini ben araştırıyorum ama henüz daha bulmuş değilim. Yani orada bulunan şehitler midir? Neden orası bizi etkiler? Neden biz oraya karşı son derece heyecan duyarız o topraklara? İşte kadim büyüklerimizin hani sadece Boşnaklar olmasını hadi vatan hasretim atalarımız orada yaşamış büyüklerimiz orada yaşamış belki böyle bir gerekçe sunabilir. Ama bir Posoflu, bir Karslı, bir İstanbullu işte bir yerli insan oraya gittiğinde de o heyecanı neden yaşar? Neden bu kadar mutlu olur? Mutlu döner, mutlu kalır ve tekrar gitmenin hesabını yapar en kısa sürede. Yani böyle bir kendine çeken, insanı hipnotize edebilecek bir coğrafya." (Halil, 59)

Ayşe ise Balkanlar gezisinde gittiği Bosna'nın diğer ülkelerden farklı olduğunu dini yaşantısının diğer ülkelere nazaran korunduğunu düşünmektedir. Aynı zamanda

Türkiye'deki dini yaşantı ile kıyasladığında "daha relaks" bir din anlayışı olduğunu dile getirmiştir.

> "Avrupa'nın ortasında bir yer olduğu için Bosna Hersek Avrupa kültürüne de kaymış. Öyle şeyler biraz orada farklı ama yani köylerde o şeyi göremiyorsun. O kalıntılar, izler. Bizim İslami kültürü görüyorsun. Daha böyle belirgin. Çünkü üçlü koalisyon Sırp-Hırvat-Boşnak bir arada yaşıyor… Türk şeyi kadar gergin bir din anlayışı yok. Mesela biz Türkiye'de çok gergin bir din yaşıyoruz maalesef. İşte bize tasavvuflar tarikatlar hep bir savaş halindeyiz, işte farklı gruplar Bosna'da da mesela aktif o tasavvuf hayatı yaşanıyor. Farklı gruplar var mesela en son Vahabi gruplar falan onlar da olduğu söyleniyor ama orada öyle bir şey hissetmedim hiçbir zaman. İnsanlar daha relaks bir din yaşayabiliyor. Kimseye hesabına vermek zorunda olmadan" (Ayşe, 24)

İnegöl'de üretim ve ticaret alanında aktif olarak yer alan Boşnaklar, ekonomik faaliyetlerini yalnızca bulundukları bölge ile sınırlı tutmayıp, köken ülkeleri olan Bosna-Hersek ile de ticari ilişkiler geliştirme çabası içerisinde olduklarını ifade etmişlerdir. Bosna'nın Avrupa'ya olan coğrafi yakınlığı ve aynı zamanda etnik bağlarının bulunması, bu yönde ticari adımlar atma eğilimini güçlendiren iki temel faktör olarak öne çıkmaktadır. Ancak, bu süreçte Bosna'nın siyasi istikrarsızlığı, ticari faaliyetleri kısıtlayan önemli bir engel olarak görülmektedir. Katılımcılar, bu durumun hem yatırım süreçlerini zorlaştırdığını hem de uzun vadeli iş planları yapmayı güçleştirdiğini dile getirmiştir. Bu bağlamda Yakup bu süreci şu şekilde anlatmaktadır:

> "Çok istiyorlar da Bosna'dan biraz çekimser olanlar da var. Yani biraz karmaşalar devam ediyor. Ne olacağı belli değil. İnsanlar oraya çok ciddi boyuttaki yatırımlar yapmak istemiyor. Aslında o şey kalksa aradan. Koalisyon dağılsa, fabrikalar, işletmeler bulunmak isteyenler çok var. Ben MÜSİAD'da falan da bulundum. MÜSİAD'lı iş adamları falan da Bosna'ya götürdüm, gezdirdim ağırladım oralarda. Yani her giden aslında orada çok ciddi teşvikler var gelin diyorlar mesela. Cumhurbaşkanıyla falan oturduk orada. Cumhurbaşkanı Tahir Lento hâlâ da görüşürüz. Adam diyor gelin. Gel bizden arsa bizden, fabrika yeri bizden, kira istemiyor, bir şey istemiyor. Yeter ki istihdam sağlayın. Burada üretim yapın. O anlamda çok ciddi destekler veriyorlar ama bizim buradaki iş adamları biraz karışık yani yatırım yapma korkusu var. O yüzden Bosna'ya yatırım yapmıyorlar. Yatırıma aç. Orası Avrupa'nın ortası öyle düşün. Tüm Avrupa'ya mal satarsın. Yani oradan dünyaya çıkmak çok daha kolay var. Orada marka olmak. Ticari potansiyel kesinlikle ben hep söylüyorum, o zaman da gördüm mesela. Ama bunun tek sebebini şu olduğunu düşünüyorum insanlar

oraya büyük çaplı ciddi anlamda yatırım yapmaya çekiniyor, korkuyor. Yarın bir şey olursa. Balkanların genelinde aslında öyle sadece Bosna'da değil." (Yakup, 31)

Görüşmeler sırasında katılımcılar, Bosna ile Bursa arasındaki benzerliklere özellikle dikkat çekmişlerdir. Akarsu kaynakları ve yeşil alanları nedeniyle Bosna'ya gittiklerinde hiç yabancılık çekmediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, ailelerinin göç sırasında İnegöl'ü tercih etmelerinin başlıca nedenlerinden birinin iklimsel benzerlik olduğunu vurgulamışlardır. Hatta İç Anadolu'da kendilerine toprak teklif edilmesine rağmen, iklim koşullarının daha uygun olması nedeniyle Bursa'yı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte, İnegöl'e yerleşen Boşnakların bir kısmının kent merkezinde kalmak yerine daha çok dağ köylerini tercih ettiği de görüşmelerde dile getirilmiştir.

Görüşmelerde bir diğer ortak nokta ise Bosna'nın 'Avrupalı' oluşudur. Bosna'nın hem jeopolitik konumu hem de gündelik yaşam pratikleri açısından 'Avrupalı' olarak konumlandırıldığı dikkat çekmektedir. Katılımcılar, Bosna'yı yalnızca coğrafi olarak Avrupa kıtasında yer alan bir ülke olarak değil, aynı zamanda yaşam tarzı ve temizlik anlayışı düzeniyle de Avrupalılıkla özdeşleştirmişlerdir. Özellikle evlerin ve bahçelerin düzenli ve temiz oluşu, Batılı normlara uygunluk göstergesi olarak değerlendirilmiş; bu durum Bosnalıların kültürel aidiyetine Türkiye'den farklı bir imge oluşturmuştur. Katılımcılar Türkiye'de yaşam tarzı ve temizlik anlayışından farklı olduklarını vurgulamak için kendilerini Avrupalı olarak nitelendirmişlerdir. Melike, gelinlerinin Bosna'yı Avrupa ülkesi olarak gördüğünü ve bununla övündüğünü dile getirirken Melike'nin yanı sıra Yakup ve Ayşe de Bosna'daki evlerin düzeni ve bahçelerinin temiz olmasını Bosna'nın 'Avrupalı' kimliğinde vurgulamış, Bosnalıların Avrupalılığa yakın durduklarını ifade etmişlerdir. Öte yandan Uğur'un Bosna'yı "Avrupa'da bıraktığımız bir miras Evlad-ı Fatihan'dır" olarak nitelendirmesi, bu Avrupalılık imgesine daha politik bir anlam yüklemekte; Bosna'yı hem bir direniş hem de Batı'nın değerlerine karşı mücadele alanı olarak temsil eden bir sınır hattı olarak tanımlamaktadır.

Tablo 40. Kadın-Erkek Bosna'ya Gitme Oranları

	Evet	**Hayır**	**Toplam**
Kadın	17 25,37	50 74,63	67 100
Erkek	65 48,87	68 51,13	133 100

Toplam	82 41	118 59	200 100
Pearson chi2 (1)=10,1709		**Pr=0,001**	

Bosna'ya gidenlerdeki farklılıklara baktığımızda (Tablo 40) ise cinsiyet ayrımı ön plana çıkmaktadır. Tabloya göre kadınların %25,37'si (n=17) Bosna'ya gitmiş, %74,63'ü (n=50) ise gitmemiştir, yani kadınların yalnızca dörtte biri Bosna'ya gitme deneyimine sahiptir. Erkekler açısından bakıldığında, %48,87'si (n=65) Bosna'ya gitmiş, %51,13'ü (n=68) ise gitmemiştir. Erkekler arasında Bosna'ya gitmiş olanlar ile gitmemiş olanlar arasındaki fark yalnızca üç kişidir, bu da erkeklerin Bosna'ya gitme durumunun neredeyse eşit oranda dağıldığını göstermektedir. Bosna'ya gitmiş erkekler, toplam gidenlerin %79,27'sini (n=65) oluşturmaktadır. Kadın ve erkekler karşılaştırıldığında, erkekler %53,9 oranında daha fazla Bosna'ya gitmiştir. P<0,05 olması, cinsiyet ile Bosna'ya gitme deneyimi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, erkeklerin kadınlara kıyasla Bosna'ya gitme oranının belirgin şekilde daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 41. Bosna'ya Gitmede Yaş Grupları

	Evet	**Hayır**	**Toplam**
16-30	16 36,36	28 63,64	44 100
31-39	10 23,81	32 76,19	42 100
40-49	17 38,64	27 61,36	44 100
50 ve üstü	39 55,71	31 44,29	70 100
Toplam	82 41	118 59	200 100
Pearson chi2(3) =11,8887		**Pr=0.008**	

Katılımcıların Bosna'ya gitme durumları yaş grupları açısından incelendiğinde ise farklı kuşaklar arasında belirgin bir farklılık olduğu görülmektedir. 16-30 yaş grubundaki

katılımcıların %36,36'sı (n=16) Bosna'ya gitmiş, %63,64'ü (n=28) ise gitmemiştir. 31-39 yaş aralığında Bosna'ya gidenlerin oranı %23,81 (n=10) olup, bu yaş grubunda gitmeyenlerin oranı %76,19 (n=32) ile daha yüksektir. 40-49 yaş grubunda Bosna'ya gitme oranı %38,64 (n=17) iken, gitmeyenler %61,36 (n=27) olarak belirlenmiştir. 50 yaş ve üzeri grupta ise Bosna'ya gitme oranı %55,71 (n=39) ile en yüksek seviyede olup, %44,29 (n=31) oranında kişi Bosna'ya gitmemiştir. Ayrıca, Bosna'ya gidenlerin neredeyse yarısını 50 yaş üstü bireyler oluşturmaktadır. P=0,008 değeri, yaş grupları ile Bosna'ya gitme durumu arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, Bosna'ya gitme deneyiminin kuşaklar arasında farklılık gösterdiğini ve yaş arttıkça Bosna'ya gitme oranının yükseldiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 42. Bosna'ya Gitmede Kimlik Algıları

	Evet	**Hayır**	**Toplam**
Türk	17 41,46	24 58,54	41 100
Boşnak	21 36,84	36 63,16	57 100
Müslüman	13 38,24	21 61,76	34 100
Türk ve Boşnak	4 36,36	7 63,64	11 100
Türk ve Müslüman	5 41,67	7 58,85	12 100
Türk, Boşnak ve Müslüman	18 46,15	21 53,85	39 100
Diğer	4 66,67	2 33,33	6 100

Toplam	82 41	118 59	200 100
Pearsonchi2 (6) =2.6806		**Pr=0.848**	

Tablo 42'deki veriler, bireylerin kimlik tanımlamalarına göre Bosna'ya gitme kararlarının dağılımını göstermektedir. Kimlik tanımlamaları "Türk", "Boşnak", "Müslüman" gibi tekil kategorilerden, "Türk ve Boşnak", "Türk ve Müslüman", "Türk, Boşnak ve Müslüman" gibi çoklu kimlik kategorilerine kadar çeşitlilik göstermektedir. Bu sonuçlar, Boşnak kimliğini tanımlamanın tek başına Bosna'ya gitme kararını belirleyen temel faktör olmadığını göstermektedir. Başka bir deyişle, Boşnak kimliğini benimsemek, Bosna'ya gitme kararında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaratmamaktadır. Ancak, kimlik tanımlamalarına göre Bosna'ya gitme kararları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını test eden ki-kare istatistiği (Pearson chi2) sonucu 2,68 olarak hesaplanmış ve bu değere karşılık gelen p-değeri 0.848 olarak bulunmuştur. P-değerinin 0.05 eşik değerinin üzerinde olması, kimlik tanımlamalarının Bosna'ya gitme kararları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Başka bir deyişle, bireylerin Bosna'ya gitme eğilimleri ile kimlik tanımlamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Genel olarak baktığımızda Boşnakların Bosna ile etkileşim kurma biçimleri farklılık göstermektedir. İnegöl'de yaşayan Boşnakların köken ülkeleri olan Bosna ile kurdukları ilişkiler, büyük ölçüde kökenlerini arayış süreci üzerinden şekillenmektedir. Bu süreçte, Boşnak katılımcılar hem yaşayan akrabalarını bulma hem de ailelerinin göç etmeden önceki akrabalık bağlarına dair bilgi edinme eğiliminde olmuşlardır. Bunun yanı sıra, bazı katılımcılar geçmişe dair sembolik fotoğraflar ve hatıralar edinmiş, böylece Bosna ile olan bağlarını somutlaştırmışlardır. Mülakatlarda bazı katılımcılar, Bosna'da doğrudan akrabalarını bulamasalar da bu arayış sayesinde güçlü bir bağ kurduklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca, geçmişe dayanan bu akrabalık ilişkilerinin günümüzde de devam ettiği belirtilmiştir.

Anket sonuçları incelendiğinde, Bosna'ya gitme ve Bosna'ya aidiyet gibi unsurlar değerlendirilmiştir. Bosna'yı ziyaret edenler ile etmeyenler arasındaki farklılıklar demografik değişkenler açısından ele alındığında, erkeklerin kadınlara kıyasla daha fazla Bosna'ya gittiği görülmüştür. Benzer şekilde, 50 yaş üstü katılımcıların diğer yaş

gruplarına kıyasla Bosna'ya daha sık gitmiş oldukları tespit edilmiştir. Ancak, kimliksel tanımlamanın Bosna'ya gitme eğilimi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Bosna'da yaşama tecrübesi elde eden katılımcılar, mülakatlarda bu deneyimin büyük ölçüde Boşnak kimliği ekseninde şekillendiğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, bazı katılımcılar için Bosna, sadece etnik aidiyet açısından değil, aynı zamanda eğitim ve turizm gibi alanlarda sunduğu fırsatlar nedeniyle de tercih edilen bir alternatif olarak değerlendirilmiştir.

3.6. İnegöl'deki Boşnakların Sosyal Yaşamı ve Kültürü Yaşayış Biçimleri

Bu bölümde Boşnakların İnegöl'de kendi kültürlerini nasıl yaşadıklarını değerlendirmek amacıyla ankette katılımcılara yemek kültürü, düğün gelenekleri, kültürel faaliyetlere katılım ve Boşnak derneğinin kültürel kimlik üzerindeki rolü gibi çeşitli sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların bu konulara verdikleri yanıtlar, kültürel pratiklerin ne ölçüde sürdürüldüğünü ve İnegöl'deki Boşnak topluluğunun kendi kültürlerine olan aidiyetini değerlendirmek için analiz edilmiştir.

Mülakatlarda ise kültürel aktarım süreci ve gelecek kuşakların bu kültürü nasıl devam ettirebileceği konuları ele alınmıştır. Özellikle farklı etnik kökenlerden bireylerin bulunduğu ailelerde hangi kültürel unsurların daha baskın olduğu ve bireylerin günlük yaşamlarında kültüre dair hangi pratikleri sürdürdükleri tartışılmıştır. Bu bağlamda, kültürel devamlılığın hangi dinamikler üzerinden şekillendiği ve farklı kimlikler arasında nasıl bir etkileşim olduğu mülakatlar aracılığıyla derinlemesine incelenmiştir.

Tablo 43. "Evde Boşnak Yemekleri Yapılır"

	N	Yüzde	Değerler	
Hiç	4	2,02	**Kayıp değer**	2
Çok az	54	27,27	**Ort.**	3,63
Kararsızım	6	3,03	**Sd.**	1,20
Fazla	80	40,4	**Min.**	1,00
Çok fazla	54	27,27	**Max.**	5,00
Toplam	198	100		

Tablo 43, katılımcıların evlerinde Boşnak mutfağına ait yemeklerin ne sıklıkla yapıldığını göstermektedir. Verilere göre, katılımcıların %67,67 (n=134)'si ("Fazla" ve "Çok fazla" yanıtlarını verenler) evlerinde sıkça Boşnak yemekleri yaptıklarını belirtmiştir. Bu

durum, Boşnak mutfak kültürünün günlük yaşamda önemli bir yer tuttuğunu ve kimliğin korunmasında etkili bir unsur olduğunu göstermektedir. Özellikle %40,40 (n=80)'lık bir kesimin "Fazla" ve %27,27 (n=54)'lik bir grubun ise "Çok fazla" yanıtını vermesi, geleneksel yemeklerin hala yaygın bir şekilde yapıldığını ve bu geleneğin sürdürüldüğünü ortaya koymaktadır.

Diğer yandan, katılımcıların %29,29 (n=58)'u ("Çok az" ve "Hiç" yanıtlarını verenler) Boşnak yemeklerinin evlerinde nadiren yapıldığını ifade etmiştir. Bu oran, Boşnak mutfağının bazı ailelerde daha az yer tuttuğunu ya da zamanla önemini yitirdiğini düşündürebilir. "Kararsızım" yanıtını verenlerin oranı ise %3,03 (n=6) olup, yemek kültürüne yönelik belirsiz bir tutum içinde olan küçük bir grubun varlığına işaret etmektedir.

Kültürü yaşadıklarına dair göstergelerden biri de Boşnak yemekleridir. Katılımcılar genellikle Boşnak böreğinin sık sık yapıldığını dile getirmişlerdir. Boşnak olmayan annelerinin de aynı zamanda bu böreği yaptıklarını vurgulamışlardır.

Tablo 44. "Düğünlerimiz Boşnak Kültürüne Göre Yapılır"

	N	Yüzde	Değerler	
Hiç	14	7,11	**Kayıp değer**	3
Çok az	45	22,84	**Ort**	3,41
Kararsızım	29	14,72	**Sd**	1,26
Fazla	64	32,49	**Min**	1,00
Çok fazla	45	22,84	**Max**	5,00
Toplam	198	100		

Tablo 44, İnegöl'de yaşayan Boşnakların düğünlerini Boşnak kültürüne göre yapma düzeylerine ilişkin katılımcı görüşlerini göstermektedir. Katılımcıların %32,49 (n=64)'u düğünlerin "fazla", %22,84 (n=45)'ü ise "çok fazla" Boşnak kültürüne göre yapıldığını belirtmiş, böylece toplamda %55,33 (n=109)'lük bir kesim düğünlerde geleneksel unsurların korunduğunu ifade etmiştir. Öte yandan, %22,84 (n=45)'ü "çok az" ve %7,11 (n=14)'i "hiç" yanıtını vererek düğünlerde Boşnak kültürünün daha az etkili olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Ayrıca, %14,72 (n=29)'lik bir kesimin "kararsızım" seçeneğini işaretlemesi, kültürel etkilerin bireyler arasında farklı algılanabileceğini göstermektedir. Genel olarak, sonuçlar Boşnak kültürel öğelerinin düğünlerde önemli bir yer tuttuğunu, ancak bazı grupların bu unsurların etkisini sınırlı gördüğünü ortaya koymaktadır

Tablo 45. "İnegöl'de Boşnak Dernekleri Boşnak Kültürü İçin Önemlidir"

	N	Yüzde	Değerler	
Hiç	6	3,03	**Kayıp değer**	2
Çok az	12	6,06	**Ort.**	4,14
Kararsızım	16	8,08	**Sd.**	1,00
Fazla	77	39,89	**Min.**	1,00
Çok fazla	87	43,94	**Max.**	5,00
Toplam	198	100		

Tablo 45, "İnegöl'de Boşnak dernekleri Boşnak kültürü için önemlidir" ifadesine verilen yanıtların dağılımını göstermektedir. Katılımcıların %43,94'ü (n=87) "çok fazla", %39,89'u (n=77) ise "fazla" seçeneğini işaretlemiştir. Öte yandan, "çok az" ve "hiç" seçeneklerini işaretleyenlerin toplam oranı %9,09 (n=18) olarak hesaplanmıştır. Genel olarak, katılımcıların %83,83'ü (n=164) İnegöl'deki Boşnak derneklerinin Boşnak kültürü için önemli olduğunu düşünmektedir.

Mülakatlarda katılımcılar, "gelecek kuşakların Boşnak kültürünü devam ettireceğini düşünüyor musunuz?" sorusuna verdikleri yanıtlarda dernek faaliyetlerini ön plana çıkarmışlardır. Genel olarak, kültürün devamlılığını derneklerin düzenledikleri etkinliklerle ilişkilendirmişlerdir. İnegöl'de Boşnak kimliğinin sürdürüleceğine inanan Tekin, bunun başlıca nedenleri olarak Boşnak nüfusunun fazlalığını ve kültürlerine sahip çıkmalarını göstermiştir:

> "Bence eder yani. İnegöl gibi bir yerde eder. Çünkü Boşnakların da fazla olduğu bir yer ve kültürlerine sahip çıkıyorlar. Seviyorlar yani... Bence yaşatılıyor. Ya şöyle eskisi kadar yaşam kalmadı yani. Daha genç nüfus şehirlerde yaşıyor ama yıllık her yıl düzenlenen Pita şölenleri oluyor. Hatta bu sene de düzenlendi. Yani kültüre sahip çıkıldığını düşünüyorum açıkçası." (Tekin, 29)

Tekin'in bahsettiği Pita Şenliği, İnegöl'deki Boşnak topluluğu için kültürel kimliğin korunmasında önemli bir etkinlik olarak öne çıkmaktadır. Buna ek olarak, Semih, Boşnak derneği tarafından düzenlenen Boşnakça dil kursu ve folklor ekibinin kültürel aktarım açısından büyük bir rol oynadığını ifade etmiştir. Semih'in kızı da bu dil kursuna katılarak Boşnakça eğitimi almış ve böylece dilin kuşaklar arası aktarımı desteklenmiştir.

Ömer ise şenliğin kültürel unsurların hatırlandığı, geleneksel kıyafetlerin giyildiği, Boşnak mutfağının sunulduğu ve geleneksel müziklerin çalındığı bir ortam sunduğunu belirtmiştir. Katılımcılar için bu tür etkinlikler, yalnızca kültürel devamlılığı sağlamak

adına değil, aynı zamanda topluluk üyelerinin bir araya gelerek geçmişe dair hatıralarını canlandırdığı bir buluşma noktası olarak da önemli bir işlev görmektedir:

> "Yaşatabiliyor tabi. Çünkü derneğimizde folklor ekimiz de var. Zannedersem bir ara şeyde Boşnakça dil kursumuz da vardı. Şimdi devam ediyorlar mı çok iyi bilmiyorum. Benim mesela iki numara kızım dernekte Boşnak şeyi öğrendi. Dili konuşabiliyor şimdi. Onun oraya katılma şansı oldu. Aktivitemiz o şekilde. Yani o derneğimiz, folklor ekibimiz, köyde düzenlediğimiz mesela bizim İnegöl'de sadece Esenköy'de Temmuz'un ilk haftası Esenköy'de Pita şöleni yapılır ve Türkiye'nin hatta dış ülkelerden çok misafir ağırlanır. Yani katılım 5 bin civarında oluyor yani." (Semih, 61)

> "Şimdi şöyle yavaş yavaş onlar yok oldu. Yani Boşnak şarkılar artık çok fazla söylenmez. Bu Boşnak kıyafetler de çok fazla da giyilmez. Hani böyle bazen şey olarak bizim bu derneğin folklor ekipleri falan var, işte onlar böyle giyinirse giyinir başka eskisi gibi değil… (Pita Şenliğinde) Eski şeyler yapılıyor, yani oyunlar oynanır, konuşmalar yapılır, işte gelenekler. Pitamızı ikram ederiz gelen misafirlere. Gelenekleri konuşuruz aramızda. Öyle bir şey de olur yani." (Ömer, 62)

İnegöl'de bulunan derneklerden birinin başkanlığını yapan ve her yıl Boşnak köylerinden biri seçilerek bu şenlikler düzenlendiğini aktaran Faik, son yıllarda şenlik için tahsis edilen yerde gerçekleştirdiklerini ve bu etkinliğe "bütün Boşnakları ve Boşnakları sevenleri, onların kültürünü sevenleri" davet ettiklerini ifade etmiştir. Bu şenlikte ön plana çıkan şey ise börek olmuştur. Kültür ile ilgili sorulan sorularda en çok göz önüne çıkan unsurlar derneğin faaliyetleri ve yemek kültürleri olmuştur. Aynı zamanda bu şenliklere nüfus yoğunluğu çok olmasa da Kütahya ve Balıkesir gibi illerden katılanların da olduğunu dile getirmişlerdir.

> "Kültürel anlamda bizim Türkiye'de bütün Boşnaklar arasında başlattığınız bir Pita şenliğimiz var. Pita biliyorsunuz Boşnakça karşılığı börektir. Türkçe karşılığı. Biz bu kültürümüzü tanıtmak için her yıl Pita Şenlikleri düzenleriz. Bizim Esenköy'de Esenköy muhtarlığının bize bağışladığı bir Pita alanımız var. O Pita alanının orada yaparız. Bazı zamanlar Tuzla mahallesinde yaparız. Orada her sene börek ikramı yapıyoruz. İnegöl'deki ve çevre illerdeki ilçelerdeki gelecek olan bütün Boşnaklar ve Boşnakları sevenleri, onların kültürünü sevenleri herkesi davet ediyoruz, oraya geliyorlar. Boşnakların hem kültürlerini hem yemeklerini tanıma fırsatı buluyorlar. Dolayısıyla kendimizi böyle daha çok tanıtıyoruz. Geçen sene bir değişiklik yaptık, bunu festivale çevirdik biz. Ve ilk defa geçen yıl İnegöl'de en güzel börek yarışması düzenledik mesela. Bayağı bir katılım oldu. Börek yarışması yaptık, herkes katıldı. Yani bu bir ön ayak oldu ama eminim bundan sonra her sene bu iş artarak devam edecektir. İşte her Ramazan ayı olduğu zaman bütün Boşnak

camiasını bir araya toplayıp iftar yemekleri veriyoruz. Yaklaşık bin, 2 bin kişi katılıyor bizim iftarımıza. Pita şenliklerimize bize en az 5-6 bin kişi katılıyor. Böyle bir etkinliklerimiz var." (Faik, 63)

Pita şenliğinde zengin iş adamlarının da destek olduğunu söyleyen Melike, şenliklerin herkesin kendince desteklediği bir organizasyon olduğunu dile getirmiştir. Bu hususta dernek ve Boşnak iş adamlarının desteği ile devam eden şenlik Boşnakların kendi aralarında ilişkiler kurdukları bir organizasyona dönüşmüştür:

"İnegöl içinde mesela bizim Pita şenliğimiz oluyor. Zengin Boşnakları mesela bütün finansörümüz onlar oluyor mesela. Hepsi. Başta Muzaffer Çilek Bey. Sonra diğer zengin iş adamlarımız hepsi. Katkısı var yani hepsinin. Yani çok zengin olsun olmasın yüreği geniş olan, yüreği zengin olan herkesin işte katkısı var. Hani çorbada tuz misali herkes kendince katkıda bulunuyor." (Melike, 61)

Tablo 46. "İnegöl'de Bulunan Boşnak Kültürü ile İlgili Etkinlikleri Takip Ederim"

	N	Yüzde	Değerler	
Hiç	10	5,1	**Kayıp değer**	4
Çok az	44	22,45	**Ort.**	3,55
Kararsızım	18	9,18	**Sd.**	1,22
Fazla	75	38,27	**Min.**	1,00
Çok fazla	49	25	**Max.**	5,00
Toplam	196	100		

Dernekten sonra katılımcıların kültürel faaliyetleri takip etme düzeylerine bakılmıştır. Tablo 46 doğrultusunda katılımcıların %38,27 (n=75)'si Boşnak kültürüne ilişkin etkinlikleri "fazla", %25 (n=49)'i ise "çok fazla" takip ettiğini belirterek, toplamda %63,27'lik bir kesimin bu etkinliklere yüksek ilgi duyduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın, %22,45 (n=44)'lik bir oran "çok az", %5,10 (n=10)'u ise "hiç" takip etmediğini ifade ederek, kültürel faaliyetlere katılımın her bireyde aynı düzeyde olmadığını göstermektedir. Ayrıca, %9,18 (n=18)'lik bir kesimin "kararsızım" yanıtı vermesi, bazı bireylerin kültürel etkinliklere katılım konusunda belirsizlik yaşadığını düşündürmektedir.

Tablo 47. "Çocuğumun Boşnak Kültürü ile Büyümesini İsterim"

	N	Yüzde	Değerler	
Hiç önemli değil	19	9,64	**Kayıp değer**	3
Önemli değil	34	17,26	**Ort.**	3,51
Kararsızım	19	9,64	**Sd.**	1,29
Önemli	77	39,09	**Min.**	1,00
Kesinlikle önemli	48	24	**Max.**	5,00
Toplam	197	100		

Tablo 47, katılımcıların çocuklarının Boşnak kültürü ile büyümesine verdikleri önemi beşli Likert ölçeğinde göstermektedir. Verilere bakıldığında, katılımcıların çoğunluğunun (%63,48) Boşnak kültürünün çocuklarına aktarılmasını önemli gördüğü anlaşılmaktadır. Bu grubun %39,09 (n=77)'u "Önemli" yanıtını verirken, %24,00 (n=48)'u ise "Kesinlikle önemli" yanıtını seçmiştir. Bu sonuç, Boşnak kültürel kimliğinin kuşaklar arası aktarımına yönelik güçlü bir eğilimin varlığına işaret etmektedir.

Buna karşılık, katılımcıların %26,9 (n=53)'u ("Hiç önemli değil" ve "Önemli değil" yanıtlarını verenler) bu konuyu önemli görmediklerini ifade etmiş, dolayısıyla Boşnak kimliğinin aktarımına yönelik ilgisiz ya da mesafeli bir kesimin de bulunduğu anlaşılmaktadır. "Kararsızım" yanıtını verenlerin oranı ise %9,64 (n=19) olup, bu da konuyla ilgili net bir görüş belirtmeyen belirli bir grubun varlığını ortaya koymaktadır.

3.6.1. İnegöl'de Boşnak Kültürünü Yaşayışta Farklılıklar

İnegöl'de yaşayan Boşnaklar arasında dili konuşma düzeyi, evlilik pratikleri, Bosna ile etkileşim kurma biçimleri ve kimlik tanımlamaları gibi kültürel unsurlar bakımından önemli çeşitlilikler gözlemlenmektedir. Bu çeşitlilik, sadece kültürel pratiklerde değil, aynı zamanda bireylerin kendi kültürlerine duydukları aidiyet düzeylerinde de kendini göstermektedir. Bazı bireyler Boşnak kimliğini güçlü bir şekilde sahiplenirken, bazıları için bu kimlik aynı düzeyde kalmamaktadır. Dolayısıyla bu bölümde, Boşnak kültürünün ve aidiyet hissiyatının kimler arasında nasıl farklılaştığına odaklanılmıştır.

Tablo 48. İnegöl'deki Boşnak Kültürünü Yaşama ve Aidiyet

Kültüre Aidiyet	Evde Boşnak yemekleri yapılır.	Düğünlerimiz Boşnak kültürüne göre yapılır.	İnegöl'de bulunan Boşnak kültürü ile	Boşnak kültürü ile ilgili etkinlikler	İnegöl'deki Boşnak dernekleri Boşnak

			ilgili faaliyetleri takip ederim.	düzenleyen derneklerin faaliyetlerine katılırım.	kültürü için önemlidir.
N	198	197	196	198	198
Cevapsız	2	3	4	2	2
Ort.	3,63	3,41	3,55	3,36	4,14
Sd.	1,20	1,26	1,22	1,31	1,00
Min	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Max	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00

Katılımcıların Boşnak kimliğini yaşama biçimleri ile İnegöl'e duydukları aidiyet değişkeni oluşturulmuştur. Bu kapsamda, yemeklerin ne sıklıkla yapıldığı, dernek faaliyetlerinin takip edilmesi ve bu faaliyetlere katılım gibi kültürel yaşantıya ve aidiyet duygusuna ilişkin değişkenler değerlendirilmiştir. Düğünlerin Boşnak kültürüne göre yapılması, geleneksel yemeklerin yapımı, Boşnak kültürüne dair faaliyetleri takip etme ve derneklerin kültürdeki önemi üzerinden yapılan bu değişken ile kişilerin kültüre aidiyetindeki farklılıklar tespit edilmiştir.

Tablo 49. Yaş Gruplarına Göre Boşnak Kültürüne Aidiyet Arasındaki İlişki

Varyans Analizi-ANOVA

Cases	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	P
Yaş kategorik	14.514	3	4.838	**5.162**	**0.002****
Residuals	181.812	194	0.937		

(*) <,05; (**) <,01; (***) <,001

Kuşaklar arası aidiyet farklılıklarını belirlemek amacıyla ANOVA testi uygulanmıştır. Test sonuçlarına göre, İnegöl'e aidiyet açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. 16-30 yaş aralığındaki katılımcılar (ort=4,06), 50 yaş ve üzerindeki katılımcılara (ort=3,35) kıyasla İnegöl'deki Boşnak kimliğine daha güçlü bir aidiyet duymaktadır (p=0,001). Aynı zamanda, 16-30 yaş aralığındaki katılımcılar, 40-49 yaş aralığındaki katılımcılara (ort=3,50) kıyasla da daha yüksek bir aidiyet hissetmektedir (p=0,037). Ancak, 16-30 yaş grubu ile 50 yaş ve üzeri arasındaki fark daha belirgin ve güçlüdür. 31-39 yaş aralığında olan grup ise 3,67 ortalama ile 16-30 yaş aralığındaki gruptan sonra en yüksek ortalamaya sahip olan gruptur.

Tablo 50. Yaş Gruplarının Kültürel Aidiyetinin Karşılaştırması

Post Hoc

		Mean Difference	SE	Df	T	Ptukey
16-30 yaş	31-39 yaş	0.392	0.209	194	1.877	0.241
	40-49 yaş	0.561	0.208	194	2.703	**0.037***
	50 ve üstü	0.717	0.187	194	3.841	**< .001*****
31-39 yaş	40-49 yaş	0.169	0.210	194	0.806	0.852
	50 ve üstü	0.325	0.189	194	1.718	0.317
40-49 yaş	50 ve üstü	0.156	0.188	194	0.831	0.840

(*) <,05; (**) <,01; (***)<,001

Bu sonuçlar, yaş ilerledikçe İnegöl'deki Boşnak kimliğine duyulan aidiyetin azaldığını göstermektedir. Genç Boşnaklar, kültürel unsurların daha fazla devam ettiğini düşünmekte ve kültüre dair etkinlikleri daha fazla takip etmektedir. Fakat diğer taraftan tüm yaş gruplarında Boşnaklığa dair ortalama değerin 3,30 üzerinde olması genel olarak gruplarda aidiyetin yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Rafet, kültürü yaşama ve aidiyet ile ilgili düşüncelerini aktarırken İnegöl'deki Boşnaklığın değişimine vurgu yapmıştır. İlk gelen kuşak marangozluk ve çiftçilik gibi

becerilerini de beraberinde getirdiği sonraki kuşaklarda da alanında iyi insanların yetiştiğini beyan etmiştir. Fakat günümüzde eskisi kadar İnegöl'de Boşnakların yaşamadığını düşünmektedir. Bu nedenle kültürel unsurları İnegöl'de devam ettiren kişilerin köylerden ilçe merkezine göç etmiş insanların devam ettirdiğini söylemiştir. Rafet, diğer taraftan ilçe merkezinde yaşamış olan önceki kuşakların öldüğünü ya da başka yerlere göç ettiğini dile getirmiş ve merkezdeki Boşnak nüfusunda değişimlerin olduğunu belirtmiştir:

> "Çocuklarını okuttuğu için bu insanlar çoğunluğu, yani çocukları hep dışarıda. Aileler, yaşlı aileler de kalmadı. İnegöl'de eskisi kadar şey yok. Boşnak yok. Yani köyden inenler devam ediyor ama. Şehirdeki yani aileler yaşlılar öldüler, torunları şeye gitti. Mesela ben de İstanbul'a gittim. İstanbul'da 40 sene yaşadım. Anlatabiliyor muyum?" (Rafet, 63)

Melike, insanların artık örf ve adalet anlayışlarını unuttuklarını ifade ederek, bu durumun kendi kültürel değerlerinin gelecek kuşaklara aktarılamayacağı endişesini doğurduğunu belirtmiştir. Ancak öte yandan hem gelinlerinin hem de torunlarının kültüre yönelik bazı pratiklere, özellikle dili konuşma ve geleneksel yemekleri yapma gibi alanlara ilgi gösterdiğini aktarmıştır. Melike, bu kültürel sürekliliğin sağlanabilmesi adına kendisinin de aktif çaba harcadığını vurgulamıştır. Bu ifadeler, Melike'nin kültürel mirasın aktarımına yönelik kaygılar taşımasına rağmen, aile içinde bu mirası canlı tutmaya yönelik bir direncin ve bilinçli çabanın olduğunu göstermektedir:

> "Çok fazla düşünmüyorum çünkü artık insanlar öyle bir duruma düşmüş ki kendi örf adetlerini unutmuş. Artık Boşnak kültürlerinde bilmiyorum yani çok fazla görmedim. Mesela ben torunuma oğlumun kızını. Kesinlikle gelin de bu konuda destekliyor zaten. Anne ne olur diyor hani Boşnakça konuşayım da diyor öğrensin. Çünkü bir dil bir insan. Onu dili öğrensin bilsin diyor. O da diyor ki, babaanneciğim lütfen bana Boşnakça konuşur musun? Artı de mesela yaparım. Ay anne Boşnak böreği, Boşnak böreği. Hani böyle severler sürekli ben hani yaparım. Onlar da hemen böyle torunuma yansıtıyorum. Gelinim bile Boşnak değil. Gelinim Yörük. Kesinlikle destekliyor. Yani öğrensin anne öğrensin güzel sizin şeyiniz çok güzel. Tam Avrupalısınız. Bana böyle yani Avrupa'nın ortasında Avrupalısınız falan derler ya hani böyle işte." (Melike, 61)

Tablo 51. Anneanne Boşnaklığı ve Kültürel Aidiyet

T-Test

	T	Sd	P
Boşnak Kültürüne Aidiyet	2.501	192	**0.013***

(*) <,05; (**) <,01; (***)<,001

Melike'nin ifadeleri üzerinden Boşnak kültürüne aidiyet ve ailedeki yaşlıların Boşnak olma durumu arasında bir ilişki olup olmadığına bakılmıştır. Babaannenin Boşnak olması üzerinden t-testi yapılmıştır. Fakat bu testte p değeri 0,310 bulunmuş ve babaanne Boşnaklığı ve kültüre aidiyet arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Kültüre aidiyet faktör analizi (tablo 43) üzerinden yapılan testte babaannesi Boşnak olanların ortalaması 3,64 bulunurken Boşnak olmayanların 3,45 bulunmuştur. Fakat anneanne Boşnaklığına baktığımızda ise p değeri 0,013 olarak hesaplanmıştır. Yani kişilerin Boşnak kültürüne aidiyeti ve anneanne Boşnaklığı arasında istatiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Anneannesi Boşnak olan (n=127) kişilerin kültüre aidiyeti 3,74 ortalamaya sahipken Boşnak olmayanların (n=67) kültüre aidiyeti 3,37 ortalamaya sahiptir. Arada belirgin bir fark vardır. Bu nedenle anneannesi Boşnak olanlar kültürü yaşama ve aidiyet konusunda olmayanlara nazaran daha fazla eğilimlidirler. Kültürün pratikleri olan yemek yapımı, düğünlerin Boşnak kültürüne göre yapılması, Boşnak faaliyetlerinin takip edilmesi gibi şeyleri daha fazla yapmaktadırlar.

Tablo 52. Anneanne Boşnaklığı Gruplar Arası Farklılıklar

	Group	N	Mean	SD
Boşnak Kültürüne Aidiyet	Anneanne Boşnak	127	3.748	0.969
	Anneanne Boşnak Değil	67	3.376	1.014

Anneannenin Boşnak olması kültürde önemli bir noktada durmaktadır. Babaanne ile kıyasladığımızda babaannenin Boşnaklığı ile kültüre aidiyet arasında anlamlı bir ilişki yokken anneannede istatiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Sadece aidiyetin pekiştirilmesinde değil dilin konuşulmasında (tablo 22) da anneanne önemlidir. Yine dilin konuşulmasında babaanneye kıyasla daha fazla etkiye sahiptir. Bu nedenle kültürün istikrarı ve kişilerin aidiyetinde anneannenin Boşnak olup olmaması İnegöl'deki Boşnaklarda önemli bir etkiye sahiptir.

Boşnaklığa aidiyet ve kültürü yaşayış biçiminde etkili olan bir diğer unsur ise eşin Boşnak olma durumudur. Farklı etnik kökenlerle evlilikte bölümünde de değinildiği gibi dili konuşma ya da kültürü dair unsurları devam ettirme aynı etnik kökenden anne baba ile daha mümkün olduğu katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. T-testi ile eşin Boşnak olma durumu üzerinden 'Boşnaklığa aidiyet' faktörü değerlendirilmiştir.

Tablo 53. Eşin Boşnaklığı ve Boşnak Kültürüne Aidiyet T-testi

	T	Sd	P
Boşnak Kültürüne Aidiyet	3.222	158	**0.002****

(*) <,05; (**) <,01; (***)<,001

T-testi sonuçlarına göre eşin Boşnak olma durumu ile Boşnak kültürüne aidiyet açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Eşi Boşnak olan katılımcılar, olmayanlara kıyasla İnegöl'deki Boşnak kimliğine daha yüksek bir aidiyet duymaktadır (p=0,002). Bu nedenle eşin Boşnak olması ile kültürel aidiyet arasında bir ilişki vardır.

Tablo 54. Eşin Boşnaklığı ve Boşnak Kültürüne Aidiyet Karşılaştırma

	Group	N	Mean	SD
Boşnak Kültürüne Aidiyet	Eşi Boşnak	39	3.933	0.803
	Eşi Boşnak Değil	121	3.374	0.984

Eşi Boşnak olanların Boşnaklığa aidiyeti anket cevaplarının ortalaması 3,93 olarak hesaplanmış, Boşnak olamayanların ise 3,37 olarak hesaplanmıştır. Her iki grup arasında belirgin bir farklılık vardır. Bu sonuç, eşin Boşnak olmasının, bireyin İnegöl'deki Boşnak kültürüne daha fazla bağlı hissetmesine ve Boşnak kültürüne dair etkinlikleri daha fazla takip etmesine katkı sağladığını göstermektedir. Aile içerisinde aynı kültüre sahip olmak kültürün pratiklerini daha kolay devam ettirmeyi sağlar.

Genel olarak İnegöl'deki Boşnakların kültürü yaşama biçimleri ve aidiyet duyguları incelendiğinde, Boşnak Derneği'nin faaliyetlerinin belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Hem mülakat görüşmelerinde hem de anket verilerinde katılımcılar, Boşnak kültürünün korunması ve yaşatılmasında dernek faaliyetlerinin önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamıştır. Katılımcılar, derneklerin aynı zamanda kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında da etkin bir rol üstlendiğini ifade etmişlerdir. Özellikle her yıl düzenlenen Pita Şenliği, Boşnaklar için yalnızca bir sosyalleşme ve dayanışma

alanı değil; aynı zamanda geleneksel kıyafetlerin ve dansların hatırlatılması, Boşnak böreği gibi kültürel unsurların tanıtılması açısından da anlamlı bir etkinlik olarak öne çıkmaktadır.

Kültürel aidiyet duygusu ve kültürel faaliyetlere katılım düzeyi yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir. 16-30 yaş aralığındaki genç bireylerin, 50 yaş ve üzeri katılımcılara kıyasla Boşnak kültürüne daha yüksek düzeyde aidiyet geliştirdikleri gözlemlenmiştir. Bu durum, mülakatlarda sıkça dile getirilen, geçmişe oranla Boşnak kültürünün daha az görünür hale geldiği ve İnegöl'de yaşayan Boşnak nüfusunun azaldığı düşüncesiyle ilişkili olabilir. Kültürel aidiyet üzerindeki bir diğer önemli değişken ise eşin etnik kökenidir. Eşi Boşnak olan katılımcıların kültürel kimliklerine daha fazla bağlılık gösterdikleri ve kültürel etkinlikleri daha yoğun bir şekilde takip ettikleri tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, bireyin evlilik durumu ile kültürel aidiyet düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kültürün pratiklerinin yaşanılan çevrede devam ettirilmesi kişilerin Boşnaklığa aidiyetini pekiştirmektedir. Nitekim hem nitel görüşmelerde hem analizlerde annenin Boşnak olması, anneannenin Boşnak olması ya da eşin Boşnak olması gibi etmenler kültürü yaşayışı ve aidiyeti desteklemektedir.

SONUÇ

Kimlik, bireyin yaşadığı çevre ve kişisel tercihleri doğrultusunda şekillenmekle birlikte, kimliğin yalnızca bireysel tercihler temelinde ele alınması yetersiz kalacaktır. Kimlik oluşumu; aile yapıları, toplumsal roller, mekânsal aidiyetler ve bireyin yaşam süreci boyunca edindiği deneyimlerle birlikte hem bireysel hem de toplumsal düzeyde inşa edilmektedir. Bu sürece, içinde bulunulan dönemin toplumsal ve siyasi olayları da önemli ölçüde etki etmektedir.

Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Balkanlar'da ortaya çıkan karışıklıklar, küresel ölçekte kimlik tartışmalarını da gündeme taşımıştır. Bu süreçle birlikte etnik kimlik, dini kimlik ve vatandaşlık kimliği gibi farklı kimlik türleri daha yoğun şekilde tartışılır hale gelmiştir. Balkanlarda yaşayan Boşnaklar ise tarihsel olarak bu tartışmaların ve kimlik mücadelelerinin etkisinde kalmış bir topluluktur. 1877 yılında başlayan 93 Harbi sonrasında Osmanlı'nın Rusya karşısında Balkanlar'daki topraklarının büyük bölümünü kaybetmesi, Boşnakları hem siyasi hem de toplumsal anlamda 'öteki' konumuna itmiş; bu durum onları çeşitli soykırım ve zorunlu göç süreçleriyle karşı karşıya bırakmıştır. Bu nedenle Boşnakların bir kısmı dünyanın farklı yerlerine göç etmek zorunda kalırken, büyük bir çoğunluğu Türkiye'ye yerleşmiştir. Zaman içerisinde farklı dönemlerde Türkiye'ye gelen Boşnaklar, ülkenin çeşitli bölgelerine dağılmışlardır.

Türkiye'deki Boşnaklara dair yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak İstanbul ve Kocaeli üzerine yoğunlaşmıştır. Bu şehirlerde yaşayan Boşnakların büyük bir kısmı 1950'lerde Türkiye'ye göç etmiştir. Her şehirde, farklı dönemlerde, Balkanların farklı bölgelerinden ve çeşitli sebeplerle gerçekleşen göç hareketleri neticesinde Boşnak kimliğinin Türkiye'de farklı biçimlerde yaşandığı görülmektedir. İnegöl'e yönelik göçler ise daha çok 1880'lerin sonu ile 1900'lerin başında gerçekleşmiştir. 1900'lerin ortasında ve hatta günümüzde de göç eden Boşnak bireyler bulunsa da bu göçler yoğun bir nüfusa karşılık gelmemektedir.

İnegöl'ün demografik yapısı tarih boyunca farklı etnik kökenlerden gelen göçmenlerle şekillenmiştir. 1990'larda doğu illerinden gelen göçlerle nüfus yoğunluğu artmış, Suriye savaşı sonrasında ise yeni göç dalgalarıyla bu yapı tekrar değişmiştir. Bu hareketlilikleri konu edinen İnegöl'ün toplum yapısını inceleyen çeşitli çalışmalar mevcuttur. Fakat İnegöl'deki Boşnaklara dair sosyoloji alanında şimdiye dek yapılmış kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle bu araştırma, önemli bir boşluğu doldurmayı

amaçlamaktadır. Çalışmanın hem nitel hem de nicel verileri içermesi, örneklem dâhilinde kimlik meselesine hem derinlemesine hem de genel bir bakış sunma imkânı vermektedir.

İnegöl'deki Boşnakların yaklaşık yüz yıl önce bu bölgeye yerleşmiş olmalarına rağmen, kimliğe dair unsurları günümüzde hâlâ yaşatıyor olmaları dikkat çekicidir. Özellikle köy yerleşimlerinde dil ve kültüre dair unsurları devam ettirmeleri dikkat çekicidir. Aynı etnik kökenden kişilerin bir arada yaşadığı göçmen köyleri İnegöl'de yaygın bir durumdur. Bu durum sadece Boşnak köyleri için değil diğer göçmen gruplarının oluşturduğu/oluşturulduğu köyler için de geçerliliğini korumaktadır. İlçe merkezinde ise kültürü korumak köylerle kıyaslandığında çok mümkün değildir. Kamusal düzene uyum sağlamak bu grupların kültürüne dair unsurları devam ettirmeleri mümkün kılmamaktadır. Fakat diğer taraftan 1990'larda başlayan Bosna Savaşı, Türkiye'deki Boşnakların kendi kökenleriyle yeniden temas kurmalarına vesile olmuş, bu temas kimliklerini keşfetmeleriyle sonuçlanmıştır. Savaş dönemi, Türkiye'deki Boşnakların Bosna'daki gelişmeleri yakından takip ettikleri ve dayanışma içinde oldukları bir dönem olmuştur. Bu süreçte birçok Boşnak derneği kurulmuş, savaş sonrasında ise bu dernekler yalnızca kültürel faaliyetlerde değil, aynı zamanda sağlık, eğitim ve yardım gibi alanlarda da hem bulundukları yerlerdeki Boşnaklara hem de Bosna'daki topluluklara destek vermiştir. Bu süreç Boşnakların kamusal alanlarda daha görünür hale geldikleri ve kamusal alanda temsiliyetlerinin artığı bir döneme geçişi sağlamıştır.

Tüm bu nedenlerle çalışmanın başlığında "kimliğin yeniden inşası" ifadesi yer almaktadır. Zira İnegöl'deki Boşnak kimliği zaman içinde durağan kalmamış; kuşaklar arası farklılıklar ve toplumsal değişimlerle birlikte sürekli yeniden şekillenmiştir. Göçmen grupları üzerinden yapılan çalışmalarda genellikle ikinci kuşakla birlikte kökene dair unsurların unutulmaya başlandığı aktarılmaktadır. Fakat günümüzde ulaşım ve haberleşmenin gelişmesi ile birlikte ulusötesi (transnationalism) hareketlerin çoğaldığı yani göçmenlerin artık iki ülke arasında daha güçlü köprüler oluşturduğu aktarılmaktadır. Bu nedenle çalışmada kimliğin unsurlarından biri olarak aidiyet ön plana çıkmaktadır. Kuşaklar arası aidiyette gençlerin yaşlılara nazaran daha güçlü bağlarının olması kimliğin yeniden inşası terimini kullanmaya neden olmuştur. Fakat diğer taraftan Boşnakçayı çocukluk döneminde öğrenip Türkçeyi okulda edinen bir nesilden, günümüzde ailesinde Boşnakça bilmeyen bireylerin bulunduğu bir döneme geçilmiştir. Bu dönüşüm, kimliğin sabit değil, değişen, yeniden üretilen ve tamamlanmamış bir olgu olduğunu gözler önüne sermektedir.

Evlilik, İnegöl'deki Boşnakların kuşaklar arası kültürel aktarımında önemli bir unsurdur. Tarihsel süreçte genellikle aynı köy veya mahallede yaşamaları nedeniyle, Boşnaklar çoğunlukla kendi etnik kökenlerinden bireylerle evlenmişlerdir. Kimliğin inşa sürecindeki aile anlatıları ve rolleri bu noktada önem taşımaktadır. Fakat zamanla eğitim, iş ya da merkezlerin çekici unsurları ile beraber Boşnakların yer değiştirmeleri sonucunda sosyal çevreleri değişmiş ve aynı etnik kökenden aile kurma oranları da azalmıştır. Katılımcıların baba ve anne tarafında Boşnak kökenin oranı oldukça yüksekken (yaklaşık yüzde 70), eşlerin Boşnak olması oranı zamanla azalmıştır. Ek olarak katılımcılar, çocuklarının Boşnak biriyle evlenmesi ya da kendi evliliklerinde Boşnak eş tercih etme durumuna daha mesafeli yaklaşmaktadır. Genel olarak dünyada evliliğin yakın çevreden ya da tanıdık kişilerden olmasına karşı bakış değişmiştir. Etnik çeşitliliğin yoğun olduğu İnegöl'de de farklı etnik gruplarla evlilik yaygınlaşmış; ancak eş eğer Balkan kökenli değilse, kültürel aktarımda zorluklar yaşanmıştır.

Her ne kadar Boşnaklar farklı etnik gruplarla evlilik yapsalar da köy yerleşimlerinde gelin olarak gelen bireylerin zamanla kültürü benimsediği ve dili konuşmaya başladığı gözlemlenmiştir. Bir topluluğa uyum sağlamak adına Boşnak kültürünü benimseyen gelinler zamanla dil ve kültürel unsurları hem öğrenmiş hem de çocuklarına aktarmışlardır. Bu nedenle hem evlilik yapısı hem de yaşanılan yer, kültürel aktarımda etkili faktörlerdir. Fakat köylerde genç kuşakların artık daha az yaşaması ile bu evlilik biçimlerinin sık sık olduğunu söylemek mümkün değildir. Börek yapımı gibi geleneksel kültürel pratikler ise, sadece Boşnak kökenli anneler tarafından değil, zamanla diğer anneler tarafından da benimsenmiştir. Börek dışında yaygın olarak tüketilen bir ürün olmadığı gibi sık sık yapılan bir kültürel faaliyet de bulunmadığı söylenmiştir. Bu nedenle katılımcılar "kültürünüze özgü unsular nelerdir, hangilerini devam ettiriyorsunuz?" sorusuna karşı Boşnak böreğinin sık sık tüketildiğini ve börek ekseninde bir festivallerinin olduğunu dile getirmişlerdir. Börek yapımı sadece Boşnaklara özgü kalmamış ilçe merkezinde diğerleri tarafından da benimsenmiştir.

Göçmenlerin kimlik ve dil ilişkisinde genellikle köken dilin sonraki kuşaklarda kullanılmadığı için unutulduğu sıkça dile getirilmektedir. Fakat İnegöl'deki Boşnakların göç sürecinin ardından yüz yılı aşkın süre geçmesine rağmen köy ya da Boşnak nüfusunun yaygın olduğu bazı yerleşim yerlerinde dilin konuşulması dikkat çekicidir. Dilin kimler tarafından devam ettirildiği, dili konuşmada etkili olan faktörler, aile buluşmalarında Boşnakça konuşulup konuşulmadığı bu araştırmanın sorularındandır. Çünkü kişilerin

Boşnakçayı konuşması kültüre aidiyeti ve onu koruma çabasını gösteren unsurlardan biridir. Aynı zamanda köken ülke ile etkileşim kurmalarını da sağlamaktadır. Dilin korunmasında cinsiyet ve yaş grupları da etkili unsurlar arasında yer almaktadır. Kadınlar, erkeklere göre daha fazla ailede Boşnakça konuşulduğunu düşünmektedir. Kadınların kamusal alanda daha az yer almaları, kültürel pratikleri sürdürmeleri, kültürün aktarımında önemli roller üstlenmeleri ve çocuklarının eğitiminden sorumlu olmaları bu durumu açıklamaktadır. Katılımcıların çoğu, anneleri Boşnak değilse dili öğrenemediklerini belirtmiştir. Yaş grupları arasında da farklılaşmalar gözlemlenmektedir. 50 yaş üstü bireyler, 16–30 yaş aralığındaki genç Boşnaklara kıyasla aile buluşmalarında Boşnakçanın daha az konuşulduğunu düşünmektedir. Bu yaş grubunun verdiği cevaplarda, kendi deneyimlerini önceki kuşaklarla kıyaslamaları bu görüşün oluşmasına neden olmaktadır.

Kimlik tanımlamaları göçmen gruplarında farklılıklar gösterebilmektedir Kişiler hem kökenlerine dair kimlikleri devam ettirdikleri gibi hem de sonraki kuşaklarda birden fazla kimlikler tanımlamaları da olabilmektedir. Göç literatüründe çoklu kimlikler sıkça tartışılmaktadır. Bu nedenle çalışmanın odak noktalarından biri de katılımcıların kendilerini nasıl tanımladıklarıdır. Boşnaklara baktığımızda ise kendilerini farklı biçimlerde ifade etmektedir. "Boşnak", "Türk", "Müslüman" veya "Boşnak ve Türk" gibi tanımlamalar yaygındır. Kimi katılımcıların Boşnak olmayı bir renklilik ve gurur verici olarak görmektedir. Özellikle erkeklerde "Boşnak ve Türk" kimliklerinin birlikte ifade edilme oranı daha yüksektir. Kendilerini Slav olarak tanımlamayan Boşnaklar, Osmanlı döneminde Balkanlar fethedilmeden önce Müslümanlaşmayı sağlamak amacıyla bölgeye gönderilen ailelerin soyundan geldiklerine inanmaktadırlar. Bu nedenle İnegöl'deki derneğin isminde "Bosna Hersek Türkleri" ifadesi yer almaktadır. Aynı aile içinde bile baba ile oğul arasında "Türk müyüz, Boşnak mıyız?" tartışmalarının yaşandığı aktarılmıştır. Kimlik tartışmaları ekseninde ilçe merkezinde yaşayanların kendi kültürlerine dair dil gibi unsurları devam ettirememişlerdir. Bu nedenle Türkleştiklerini söylemek mümkündür. Bu sadece onlara özgü bir durum da değildir. Farklı etnik kökenlerin bir arada yaşadığı bir yerde her etnik köken ortak noktada buluşmak zorunda kalmaktadır. Buluştukları ortak noktanın Türklük olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan bazı katılımcılar ise Bosna'nın Avrupa'ya yakın konumunu kültürel olarak da bir yakınlık olarak görüp kendilerini "Avrupalı" şeklinde tanımlamaktadır.

Bu araştırmanın sorularından biri de Boşnakların diğer etnik kökenler ile ilişkilerine odaklanmaktadır. Katılımcılar, kendi kimliklerini ve İnegöl'deki konumlarını tanımlarken sık sık İnegöl'de yaşayan diğer etnik gruplarla kıyaslamalar yapmışlardır. Her ne kadar diğer etnik gruplarla iyi ilişkiler kurduklarını ifade etseler de "öteki" olarak tanımladıkları gruplar arasında mesafeye dayalı bir hiyerarşi kurdukları da görülmektedir. Türkler, İnegöl yerlileri ve Gürcüler, kendilerine daha yakın ötekiler olarak konumlandırılırken; Kürtler, Afganlar ve Suriyeliler daha uzak ötekiler olarak algılanmaktadır. Bu ayrımda, özellikle Kürt, Afgan ve Suriyeli kimliklerinin medyada ve kamusal söylemlerde çoğunlukla terör, göç ve savaş temalarıyla ilişkilendirilmesinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda doğudan İnegöl'e göç edenler kendilerine ilçe merkezinin dışında kalan bir mahalle kurmuşlar ve uzun süre kendilerini soyutlamışlardır. Bu nedenle doğudan gelenlere karşı önyargı belli bir süre devam etmiştir. Nitekim katılımcıların önemli bir kısmı Suriye ve Kürtlere örnek vererek Boşnakların Türkiye'de toprak talebinde bulunmadığını vurgulayarak kendilerini bu gruplardan ayıran "sorunsuz" bir etnik kimlik pozisyonuna yerleştirmektedir. Aynı zamanda Boşnaklarda iş, eğitim ya da ticaret gibi hareket alanlarının kendi etnik kökenlerinden oluşmasına dair güçlü bir eğilim de yoktur. İnegöl'ün çeşitli kültürlerin bir arada yaşadığı bir olması ve uzun süredir farklı kültürlerden kişilerle bir arada yaşamaları buna neden olmaktadır.

Boşnaklar, Bosna ile farklı biçimlerde etkileşim kurmaktadır. Kimliklerini yeniden keşfetmeye başlamalarıyla birlikte, kökenlerini araştırma eğilimleri artmıştır. İnegöl'deki Boşnakların kökenleriyle kurdukları ilişki, bu çalışmada yeni bir kavramsallaştırma olarak "kimlik restorasyonu" kavramı ile açıklanabilir. Kimlik restorasyonu, birey ya da toplulukların kökenlerine dair unutulmaya yüz tutmuş ya da bastırılmış unsurları yeniden hatırlaması, bu unsurları onarma çabasına girmesi ve kimlik yapısında bu unsurları yeniden işlevsel hale getirmesi sürecidir. Boşnaklar dernekleşme ile İnegöl'de köken kültürlerini hatırlamaya dair çaba içine girmişlerdir. Dil kursunun açılması, düzenli her yıl festivallerin yapılması, bu festivallerde artık sık sık yapmadıkları dansların ve giymedikleri kültürel kıyafetlerin giyilmesi ve Boşnaklar için önemli günlerin hatırlanması kimliklerine dair hatırlamaya çalıştıkları unsurlardır. Diğer taraftan hem dernek hem yerel yönetimler hem de kendi çabaları ile Boşnakların Bosna Savaşı sonrasında Bosna'daki akrabalarının refahını destekleme çabaları, sadece köken ülke üzerinde olumlu etkiler yaratmakla kalmamış, aynı zamanda kendi kimlik algılarında da

dönüşümlere yol açmıştır. Bu süreçte, kökenlerine ait kültürel ve tarihsel unsurlar yeniden ön plana çıkmış, bireysel ve kolektif kimlikte daha köklü ve bilinçli bir aidiyet duygusu gelişmiştir. Aynı zamanda yüz yıl öncesine dayanan ilişkilerini restore etme ve aralarındaki bağları güçlendirme çabası kimlik restorasyonu ekseninde değerlendirilebilir. Bu süreçte sembolik unsurlar dikkat çekici bir rol oynamaktadır. İnegöl'deki yaşamlarına dair unsurları Bosna'da görmeleri, bireylerde aidiyet duygusunu güçlendirmektedir.

Günümüzde Bosna ile kurulan ilişkiler evlilik, ticaret, seyahat ve eğitim gibi çeşitli yollarla gerçekleşmektedir. Evlilik artık çok yaygın olmasa da ticaret ya da eğitim amacıyla Bosna'ya giden bazı bireyler evliliklerini orada gerçekleştirmektedir. Türk lirasının dolar ve euro üzerinden değer kaybetmesi günümüzde eğitim için gitme eğiliminde azalmalara neden olmuştur. Ticari faaliyetler ise genellikle otel işletmeciliği, turizm ve mobilya sektörü etrafında şekillenmektedir. Göç literatüründe yaygın kullanılamaya başlanan transnationalism kavramı ekseninde Boşnaklar Bosna ve Türkiye arasında köprü görevi görmekte ve iki ülke arasında kaynakların hareketliliğinde aktif rol oynamaktadırlar. Ancak Bosna'nın ekonomik istikrarsızlığı ve yönetimsel sorunları bu eğilimleri sınırlandırmaktadır. Bu tür zorluklara rağmen, ticari ilişkiler kurabilen bireyler bu olumsuzlukların üstesinden gelebilmektedir. Bosna ile güçlü bağlara sahip olanlar hem Bosna'da hem de Bursa'da kurdukları dernekler aracılığıyla bu ilişkileri pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Diğer taraftan Bosna'nın Avrupa'ya yakın konumu, ticaret açısından bir avantaj olarak değerlendirilmektedir.

Boşnakların Bosna'ya gitmeleri kimliğin nostalji unsurunu da desteklemektedir. Göçmenlerin 'ata topraklarını ziyaret' kapsamında köken ülkelerine seyahat/ziyaret etme eğilimi olduğu literatürde sıkça değinilen konulardan biridir. Bu nedenle araştırma sorularından biri köken ülke ile nasıl iletişim kurduklarını içermektedir. Bosna'ya gitmiş olma durumu, bireylerin demografik özelliklerine göre farklılaşmaktadır. Erkekler oransal olarak kadınlara kıyasla daha fazla Bosna'ya gitmişlerdir. Erkeklerin sosyal ilişkilerde daha aktif olmaları, kamusal alanda daha fazla yer almaları ve ekonomik gücü ellerinde bulundurmaları, onların daha esnek hareket edebilmelerini sağlamaktadır. Yaş da bu etkileşimde belirleyici bir faktördür. Yine yaş grupları arasında Bosna'ya gitmiş olmaya dair farklılıklar ön plana çıkmaktadır. Boşnaklar, Bosna ile kurulan ilişkilere genellikle olumlu yaklaşsalar da sürekli yaşama gibi hayatlarını uzun vadede etkileyebilecek kararlar söz konusu olduğunda daha temkinli ve olumsuz tutum

sergilemektedirler. Çünkü Bosna, Boşnaklar için alternatif bir alan olarak görülmektedir. Türkiye'de düşük puanlar nedeniyle kazanılamayan üniversite eğitimi, yeni bir dil öğrenme fırsatı ya da her iki ülke arasında ticari köprü kurma gibi avantajlar sunmaktadır. Kişiler, Türkiye'de gerçekleştiremedikleri hedefler için Bosna'yı bir seçenek olarak düşünmektedir. İnegöl'de iş imkânlarının gelişmiş olması, çoğunun Bosna'ya daha önce gitmemiş olması ve Bosna'daki istikrarsız yönetim gibi etkenler, Boşnakların Bosna'yı ancak mecburi durumlarda veya gerçekten iyi bir fırsat ortaya çıktığında bir alternatif olarak görmelerine neden olmaktadır.

Bu araştırmanın ilgi odağında olan konulardan biri de Boşnakların kültürlerine ilgileri ve bu kültürü yaşama çabalarıdır. İnegöl'de kültürü yaşamak ve aidiyet geliştirmek, Boşnak kimliğinin yeniden inşa sürecinde oldukça önemlidir. Her yıl dernekler tarafından düzenlenen Pita Şenliği, kültürün yaşatılması açısından önemli bir sembolik etkinliktir. Bu şenlik, kültürel dansları, yemekleri ve kıyafetleri hatırlattığı gibi hem Boşnaklar arasındaki dayanışmayı pekiştirmekte hem de çevre illerdeki Boşnak kökenlilerle bağları güçlendirmektedir. Derneğin varlığı ayrıca, bölgedeki siyasetçilerle temas kurma imkânı da sağlamaktadır. Geçmişte İnegöl ile Bosna'daki bir şehrin "kardeş şehir" projesi kapsamında birleştirilmesinde de dernek aktif rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Y. (2010). Diasporadaki Kimlik Algılamalarına Göç Tipinin Etkisi: Almanya ve İngiltere Türk Toplumlarının Karşılaştırması. *Sosyoloji Dergisi*, *20*, 97-119.

Adiller, S. (2013). Alikoç Köyü (Makedonya) Özelinde Kadının Evlilik Göçü. *Sosyoloji Dergisi*, *27*, 177-195.

Agemben, G. (2017). *Kutsal İnsan* (İ. Türkmen, Çev.; 3. Baskı). Ayrıntı Yayınları.

Akova, S. (2012). BALKAN SAVAŞLARI'NDAN GÜNÜMÜZE BATI BALKANLAR VE KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM BAĞLAMINDA TÜRKİYE İLE İLİŞKİLER. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, *2*, 170-201.

Altuğ, Y. (1991). Balkanlardan anayurda yapılan göçler. *Belleten*, *55*(212), 109-120.

Amagoh, F., & Rahman, T. (2016). Tapping into the Potential of Academic Diaspora for Homeland Development: The Case of Nigeria. *Journal of International Migration and Integration*, *17*(1), 35-53. https://doi.org/10.1007/s12134-014-0376-y

Anderson, B. (2011). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (İ. Savaş, Çev.; 6. basım). Metis yayınları.

Appadurai, A. (1993). The Heart of Whiteness. *Callaloo*, *16*(4), 796-807.

Appadurai, A. (2006). Disjuncture and difference in the global cultural economy. İçinde M. G. Durham & D. Kellner (Ed.), *Media and Culturel Studies Keyworks* (ss. 584-604). Blackwell.

Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu* (B. S. Şener, Çev.). İletişim Yayınları.

Aşik, S., & Tepealti, F. (2022). BALKANLARDAN DÖNÜŞ: ESKİ YUGOSLAVYA BÖLGESİNDEN ANADOLU'YA MÜSLÜMAN GÖÇLERİ. *İçtimaiyat*. https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1072083

Atkinson, P., & Silverman, D. (1997). Kundera's Immortality: The Interview Society and the Invention of the Self. *Qualitative Inquiry*, *3*(3), 304-325. https://doi.org/10.1177/107780049700300304

Attias-Donfut, C., & Wolff, F. (2005). Generational Memory and Family Relationships. Içinde M. L. Johnson, V. L. Bengtson, P. G. Coleman, & T. B. L. Kirkwood (Ed.), *The Cambridge Handbook of Age and Ageing* (1. bs, ss. 443-454). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511610714.047

Balibar, E., & Wallerstein, I. (1993). *Irk, Ulus, Sınıf* (N. Ökten, Çev.). Metis Yayınları.

Bandyopadhyay, R. (2008). Nostalgia, Identity and Tourism: *Bollywood* in the Indian Diaspora. *Journal of Tourism and Cultural Change*, *6*(2), 79-100. https://doi.org/10.1080/14766820802140463

Bardon, T., Josserand, E., & Villesèche, F. (2015). Beyond nostalgia: Identity work in corporate alumni networks. *Human Relations*, *68*(4), 583-606. https://doi.org/10.1177/0018726714532967

Bauman, Z. (1990). Modernity and Ambivalance. İçinde *Theory, Culture & Society* (ss. 143-169). Sage.

Bauman, Z. (1998). Identity—Then, Now, what For? *Polish Sociological Review*, *123*, 205-216.

Bauman, Z. (2011). Migration and identities in the globalized world. *Philosophy & Social Criticism*, *37*(4), 425-435. https://doi.org/10.1177/0191453710396809

Bauman, Z. (2018). *Akışkan Modernite* (S. O. Çavuş, Çev.; 3. baskı). Can Sanat Yayınları.

Bauman, Z. (2021). *Kimlik* (M. Hazır, Çev.; 5. Baskı). Heretik Yayıncılık.

Beck, U., & Sznaider, N. (2006). Unpacking cosmopolitanism for the social sciences: A research agenda. *The British Journal of Sociology*, *57*(1), 1-23. https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2006.00091.x

Benhabib, Ş. (1999). *Modernizm, Evrensellik ve Birey Çağdaş Ahlak Felsefesine Katkılar* (M. Küçük, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Benhabib, Ş. (2021). *Ötekilerin Hakları* (B. Akkıyal, Çev.). İletişim Yayınları.

Bennett, J. (2018). Narrating family histories: Negotiating identity and belonging through tropes of nostalgia and authenticity. *Current Sociology*, *66*(3), 449-465. https://doi.org/10.1177/0011392115578984

Bennett, W. L. (2004). GLOBAL MEDIA AND POLITICS: Transnational Communication Regimes and Civic Cultures. *Annual Review of Political Science*, *7*(1), 125-148. https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.7.012003.104804

Beyaz, C. (2022). Müslüman Kardeşler Hareketinin Diasporik Niteliği. İçinde A. Bozkurt & M. Rakipoğlu (Ed.), *KÜRESEL İHVAN Müslüman Kardeşlerin Rejimlerle İlişkileri ve Ulusötesi Niteliği* (ss. 58-70). Ketebe Yayınları.

Bhabha, H. K. (2016). *Kültürel Konumlanış* (Tahir Uluç, Çev.; Birinci Baskı). İnsan Yayınları.

Bickford, S. (1997). Anti-Anti-Identity Politics: Feminism, Democracy, and the Complexities of Citizenship. *Hypatai*, *12*(4), 111-131.

Blokland, T. (2001). Bricks, Mortar, Memories: Neighbourhood and Networks in Collective Acts of Remembering. *International Journal of Urban and Regional Research*, *25*(2), 268-283. https://doi.org/10.1111/1468-2427.00311

Bohman, J. (2004). Expanding Dialogue: The Internet, the Public Sphere and Prospects for Transnational Democracy. *The Sociological Review*, *52*(1_suppl), 131-155. https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2004.00477.x

Boym, S. (2008). *Nostaljinin Geleceği* (F. B. Aydar, Çev.). Metis Yayınları.

Brah, A. (2005). *Cartographies of Diaspora: Contesting Identities* (0 bs). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203974919

Brettell, C. B., & Sargent, C. F. (2006). Migration, Identity, and Citizenship: Anthropological Perspectives. *American Behavioral Scientist*, *50*(1), 3-8. https://doi.org/10.1177/0002764206289666

Brewer, G. A., Neubauer, B. J., & Geiselhart, K. (2006). Designing and Implementing E-Government Systems: Critical Implications for Public Administration and Democracy. *Administration & Society*, *38*(4), 472-499. https://doi.org/10.1177/0095399706290638

Brown, A. D. (2006). A Narrative Approach to Collective Identities*. *Journal of Management Studies*, *43*(4), 731-753. https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2006.00609.x

Brown, A. D., & Humphreys, M. (2002). Nostalgia and the Narrativization of Identity: A Turkish Case Study. *British Journal of Management*, *13*(2), 141-159. https://doi.org/10.1111/1467-8551.00228

Butler, J. (2005). *Cinsiyet Belası* (B. Ertür, Çev.; 4.Baskı). Metis Yayınları.

Butler, J. (2018). *Kırılgan Hayat* (B. Ertür, Çev.). Metis Yayınları.

Chamberlain, M., & Leydesdorff, S. (2004). Transnational Families: Memories and Narratives. *Global Networks*, *4*(3), 227-241. https://doi.org/10.1111/j.1471-0374.2004.00090.x

Chambers, I. (2019). *Göç, Kültür, Kimlik* (İ. Türkmen & M. Beşikçi, Çev.). Metis Yayınları.

Clegg, S. R., Rhodes, C., & Kornberger, M. (2007). Desperately Seeking Legitimacy: Organizational Identity and Emerging Industries. *Organization Studies*, *28*(4), 495-513. https://doi.org/10.1177/0170840606067995

Clifford, J. (1994). Diasporas. *Cultural Anthropology*, *9*(3,), 302-338.

Cohen, E. (1988). Authenticity and commoditization in tourism. *Annals of Tourism Research*, *15*(3), 371-386. https://doi.org/10.1016/0160-7383(88)90028-X

Cohen, R. (2008). *Global diasporas: An introduction* (2. ed). Routledge.

Coles, T., & Timothy, D. J. (2004). Tourism and diasporas: Current issues and future opportunities. İçinde T. Coles & D. J. Timothy (Ed.), *Tourism, Diasporas and Space* (ss. 291-298). Routledge.

Collinson, D. L. (2003). Identities and Insecurities: Selves at Work. *Organization*, *10*(3), 527-547. https://doi.org/10.1177/13505084030103010

Connerton, P. (1989). *How Societies Remember*. Cambridge University Press.

Conradson, D., & Mckay, D. (2007). Translocal Subjectivities: Mobility, Connection, Emotion. *Mobilities*, *2*(2), 167-174. https://doi.org/10.1080/17450100701381524

Creswell, J. W., Fetters, M. D., & Ivankova, N. V. (2004). Designing A Mixed Methods Study In Primary Care. *The Annals of Family Medicine*, *2*(1), 7-12. https://doi.org/10.1370/afm.104

Çağırkan, B. (2016). Göç, Hibrit Kimlik ve Aidiyet: Yeni Toplumlar, Yeni Kimlikler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *5*(8), 2613-2613. https://doi.org/10.15869/itobiad.281840

Çavuşoğlu, H. (2007). Yugoslavya-Makedonya topraklarından Türkiye'ye göçler ve nedenleri. *Bilig*, *41*, 123-154.

Çetinkaya, S. C., & Göközkut, B. (2021). Ulusötesi Bir Mekânın Boşnak Kolektif Belleği ile Yaratım Süreci ve Kimliğin Mekânsal Sunumu: İstanbul-Yıldırım Mahallesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, *19*(1), 61-91. https://doi.org/10.33688/aucbd.836348

Dedeic Kırbaç, A. (2012). Tarih ve gelenek bağlamında Türkiye'de Boşnaklar. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *9*(1), 696-711.

Deleuze, G., & Guattari, F. (2020). *Anti-Ödipus Kapitalizm ve Şizofreni* (F. Ege, H. Erdoğan, & M. Yiğitalp, Çev.; 4. Baskı). Bilim ve Sosyalizm Yayınları.

Demİr, H. (2017). "HIRVAT USTAŞALAR, SIRP ÇETNİKLER VE KOMÜNİST PARTİZANLAR". *Karadeniz Araştırmaları*, 147-168.

Emgili, F. (2012). *Boşnakların Türkiye'ye Göçleri(1878-1934)*. Bilge Kültür Sanat.

Ercan, Y. (1986). Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşmaya Etkisi. *Belleten*, *50*(198), 679-726. https://doi.org/10.37879/belleten.1986.679

Ertek, B., & Süverdem, F. B. (2020). İki Dillilik ve İki Kültürlülük: Göç, Kimlik ve Aidiyet. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, *6*(2), 183-207. https://doi.org/10.34137/jilses.826142

Faist, T. (2000). Transnationalization in international migration: Implications for the study of citizenship and culture. *Ethnic and Racial Studies*, *23*(2), 189-222. https://doi.org/10.1080/014198700329024

Faist, T. (2010). Towards Transnational Studies: World Theories, Transnationalisation and Changing Institutions. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *36*(10), 1665-1687. https://doi.org/10.1080/1369183X.2010.489365

Fardon, R. (2005). Introduction: Counterworks. Içinde R. Fardon (Ed.), *Counterworks: Managing the Diversity of Knowledge* (ss. 1-23). Routledge.

Favart-Jardon, E. (2002). Women's `Family Speech': A Trigenerational Study of Family Memory. *Current Sociology*, *50*(2), 309-319. https://doi.org/10.1177/0011392102050002624

Foreman, P., & Whetten, D. A. (2002). Members' Identification with Multiple-Identity Organizations. *Organization Science*, *13*(6), 618-635. https://doi.org/10.1287/orsc.13.6.618.493

Fraser, N. (2019). Transnationalizing the Public Sphere: On the Legitimacy and Efficacy of Public Opinion in a Postwestphalian World. İçinde R. E. Goodin & P. Pettit (Ed.), *Contemporary Political Philosophy* (3. Baskı, ss. 658-672). Blackwell.

Frederiks, M. (2015). Religion, Migration, and Identity: A Conceptual and Theoretical Exploration. *Mission Studies*, *32*, 181-202. https://doi.org/10.1163/9789004326156_003

Frith, S. (1996). Music and Identity. İçinde S. Hall & P. Du Gay (Ed.), *Queistion of Culturel Identitiy* (ss. 108-127). SAGE Publications.

Giddens, A. (2019). *Modernite ve Bireysel-Kimlik* (Ü. Tatlıcan, Çev.; 3. Baskı). Say Yayınları.

Gillespie, K., Riddle, L., Sayre, E., & Sturges, D. (1999). Diaspora Interest in Homeland Investment. *Journal of International Business Studies*, *30*(3), 623-634. https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490087

Gillis, J. R. (1997). *A World of Their Own Making*. Harvard University Press.

Gilmartin, M. (2008). Migration, Identity and Belonging. *Geography Compass*, *2*(6), 1837-1852. https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2008.00162.x

Girard, R. (2005). *Günah Keçisi* (I. Ergüden, Çev.). Kanat Kitap.

Glick Schiller, N. (1992). *Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration*.

Goffman, E. (2014). *Damga* (Ş. Geniş, L. Ünsaldı, & S. N. Ağırnaslı, Çev.; 1. baskı). Heretik Yayıncılık.

Goffman, E. (2020). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (B. Cezar, Çev.; 3. Baskı). Metis Yayınları.

Green, A. (2013). Intergenerational Family Stories: Private, Parochial, Pathological? *Journal of Family History*, *38*(4), 387-402. https://doi.org/10.1177/0363199013506987

Groshek, J. (2009). The Democratic Effects of the Internet, 1994—2003: A Cross-National Inquiry of 152 Countries. *International Communication Gazette*, *71*(3), 115-136. https://doi.org/10.1177/1748048508100909

Grossberg, L. (1996). Identity and Culturel Studies: Is That All There Is? İçinde S. Hall & P. Du Gay (Ed.), *Question od Culturel Identity* (ss. 87-108). SAGE Publications.

Güveli, A., Ganzeboom, H. B. G., Platt, L., & Nauck, B. (2022). *Göçün Kuşaklar Arası Sonuçları* (G. Polat & C. Aygül, Çev.; 1.Baskı). GAV Perspektif Yayınları.

Hall, S. (1987). Minimal Selves. İçinde L. Appignanaesi (Ed.), *The Real Me: Post-Modernism And The Question Of Identity* (ss. 44-46). The Institute of Contemporary Arts.

Hall, S. (1996). Who Needs Identity? İçinde S. Hall & P. Du Gay (Ed.), *Queistion of Culturel Identitiy* (ss. 1-17). SAGE Publications.

Hatch, M. J., & Schultz, M. (2002). The Dynamics of Organizational Identity. *Human Relations*, *8*(55), 989-1019. https://doi.org/0018-7267(200208)55:8

Hatipler Çİbik, T., & Umaroğullari, F. (2017). Balkanlarda Bektaşilik ve Bektaşi Tekkeleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *6*(1).

Hekman, S. (2000). Beyond identity: Feminism, identity and identity politics. *Feminist Theory*, *1*(3), 289-308. https://doi.org/10.1177/14647000022229245

Hondagneu-Sotelo, P. (2000). Feminism and Migration. *THE ANNALS OF THE AMERİCAN ACADEMY*, *571*, 107-120.

Hourani, G. (2007). *Lebanese Diaspora and Homeland Relations*. 1-21.

Hurh, W. M., & Kim, K. C. (1984). Adhesive Sociocultural Adaptation of Korean Immigrants in the U.S.: An Alternative Strategy of Minority Adaptation. *INTERNATIONAL MIGRATION REVIEW*, *2*(18), 188-216.

Hyndman, J. (2010). Introduction: The feminist politics of refugee migration. *Gender, Place & Culture*, *17*(4), 453-459. https://doi.org/10.1080/0966369X.2010.485835

Iyer, A., & Jetten, J. (2011). What's left behind: Identity continuity moderates the effect of nostalgia on well-being and life choices. *Journal of Personality and Social Psychology*, *101*(1), 94-108. https://doi.org/10.1037/a0022496

İbrahimgil, M. Z., & Keleş, H. (t.y.). Balkan Ülkelerinde Osmanlı Eserleri Üzerine İstatistiki Değerlendirme. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 511-530.

Jenkins, R. (1994). Rethinking ethnicity: Identity, categorization and power. *Ethnic and Racial Studies*, *17*(2), 197-223. https://doi.org/10.1080/01419870.1994.9993821

Jenkins, R. (2008). *Social identity* (3rd ed). Routledge.

Jing, W. (2006). Nostalgia as content creativity: Cultural industries and popular sentiment. *International Journal of Cultural Studies*, *9*(3), 359-368. https://doi.org/10.1177/1367877906066881

Kara, A. (2005). *1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı ve Anadolu'da Alınan Tedbirler*. *14*, 115-131.

Karpat, H. K. (2003). *Osmnalı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikler* (B. Tırnakçı, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kazmierska, K. (2006). Migrationserfahrungen und Identitätsveränderungen: Die Analyse einer ErzählungMigration Experiences and Changes of Identity. The Analysis of a Narrative. *Historical Social Research*, *31*, 7289. https://doi.org/10.12759/HSR.31.2006.3.72-89

Kearney, M., & Beserra, B. (2004). Introduction: Migration and Identities—A Class-Based Approach. *Latin American Perspectives*, *31*(5), 3-14. https://doi.org/10.1177/0094582X04268399

Ketenci, A. (2018). *Panslavizm ve Başarısızlık Sebepleri*.

Kofman, E. (1999). Female 'Birds of Passage' a Decade Later: Gender and Immigration in the European Union. *INTERNATIONAL MIGRATION REVIEW*, *33*(2), 269-299.

La Barbera, M. (2015). Identity and Migration: An Introduction. Içinde M. La Barbera (Ed.), *Identity and Migration in Europe: Multidisciplinary Perspectives* (C. 13, ss. 1-13). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-10127-9_1

Lefebvre, H. (2019). *Mekânın Üretimi* (I. Ergüden, Çev.; 5. Baskı). Sel Yayıncılık.

Levitt, P. (2006). God Needs No Passport: Trying to define the new boundaries of belonging. *Harvard Divinity Bulletin*.

Levitt, P. (2011). A Transnational Gaze. *MIGRACIONES INTERNACIONALES*, *6*(1), 9-44.

Levitt, P. (2014). Keeping Feet in Both Worlds: Transnational Practices and Immigrant Incorporation in the United States. Içinde C. Joppke & E. Morawska (Ed.), *Toward Assimilation and Citizenship* (ss. 177-194). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9780230554795_7

Levitt, P., Lucken, K., & Barnett, M. (2017). Beyond Home and Return: Negotiating Religious Identity Across Time and Space Through the Prism of the American Experience. İçinde C. Bolzman, L. Bernardi, & J.-M. Le Golff, *Stiuating Children of Migrants across Borders and Origins: A Methodological Overview* (1-7, ss. 233-251). Springer Nature.

Light, I. (2005). The Ethnic Economy. İçinde N. J. Smelser & R. Swedberg (Ed.), *The Handbook of Economic Sociology* (2. Baskı, ss. 650-678). Russell Sage Foundation.

Light, I., Sabagh, G., Bozorgmehr, M., & Der-Martirosian, C. (1994). Beyond the Ethnic Enclave Economy. *Social Problems*, *41*(1), 65-80.

Lu, J., & Liu, X. (2018). The Nation-State in the Digital Age: A Contextual Analysis in 33 Countries. *International Journal of Communication*, *12*, 110-130.

Lyons, T. (2007). The Ethiopian Diaspora and Homeland Conflict. İçinde S. Ege, H. Aspen, B. Teferra, & S. Bekele (Ed.), *Proceedings of the 16th International Conference of Ethiopian Studies* (ss. 589-599).

Maalouf, A. (2014). *Ölümcül Kimlikler* (A. Bora, Çev.; 38.Baskı). Yapı Kredi Yayınları.

Mallett, S. (2004). Understanding Home: A Critical Review of the Literature. *The Sociological Review*, *52*(1), 62-89. https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2004.00442.x

May, V. (2017). Belonging from afar: Nostalgia, time and memory. *The Sociological Review*, *68*(2), 401-415.

McKay, D. (2006). Introduction: Finding 'the Field': the Problem of Locality in a Mobile World. *The Asia Pacific Journal of Anthropology*, *7*(3), 197-202. https://doi.org/10.1080/14442210600965141

McLuhan, M., & Powers, B. R. (2020). *Global Köy* (B. Özal Düzgören, Çev.). Scale Yayıncılık.

McNay, L. (2010). Feminism and Post-Identity Politics: The Problem of Agency. *Constellations*, *17*(4), 512-525. https://doi.org/10.1111/j.1467-8675.2010.00611.x

Meethan, K. (2004). "To stand in the shoes of my ancestors" Tourism and genealogy. İçinde T. Coles & D. J. Timothy (Ed.), *Tourism, Diasporas and Space* (ss. 139-150). Routledge.

Merry, S. E. (2021). Transnational Human Rights and Local Activism: Mapping the Middle. *American Anthropologist*, *123*(3), 724-727. https://doi.org/10.1111/aman.13625

Meyer, J. W., Boli, J., Thomas, G. M., & Ramirez, F. O. (1997). World Society and the Nation-State. *American Journal of Sociology*, *103*(1), 144-181. https://doi.org/10.1086/231174

Milligan, M. J. (2003). Displacement and Identity Discontinuity: The Role of Nostalgia in Establishing New Identity Categories. *Symbolic Interaction*, *26*(3), 381-403. https://doi.org/10.1525/si.2003.26.3.381

Morgan, R. (2016). *Sisterhood is Global: The International Women's Movement Anthology*. Feminist Press at the City University of New York.

Nawyn, S. J. (2010). Gender and Migration: Integrating Feminist Theory into Migration Studies: Feminist Theory and Migration Studies. *Sociology Compass*, *4*(9), 749-765. https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2010.00318.x

Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*, *26*, 7-24. https://doi.org/10.2307/2928520

Pardy, M. (2018). Transnational feminisms and cosmopolitan feelings. *Women's Studies International Forum*, *67*, 94-101. https://doi.org/10.1016/j.wsif.2017.05.005

Parla, A. (2023). Sınırın Ötesinde Hatırlamak: Bulgaristan'dan Gelen Türk Göçmenler Arasında Nostalji. İçinde T. Bora (Ed.), *Türkiye'de Balkanlar* (1. Baskı, ss. 45-91). İletişim Yayınları.

Perruchoud, R., & Redpath-Cross, J. (Ed.). (t.y.). *Göç Terimleri Sözlüğü* (2. Baskı). Uluslararası Göç Örgütü.

Pessar, P. R., & Mahler, S. J. (2003a). Transnational Migration: Bringing Gender In. *International Migration Review*, *37*(3), 812-846. https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2003.tb00159.x

Pessar, P. R., & Mahler, S. J. (2003b). Transnational Migration: Bringing Gender In. *International Migration Review*, *37*(3), 812-846. https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2003.tb00159.x

Polat, M. (2017). *ARŞİV KAYITLARINA GÖRE XIX. YÜZYILDA İNEGÖL'DE SOSYO-KÜLTÜREL VE EKONOMİK HAYAT* [Doktora]. ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI İSLAM TARİHİ BİLİM DALI.

Portes, A., Haller, W. J., & Guarnizo, L. E. (2002). Transnational Entrepreneurs: An Alternative Form of Immigrant Economic Adaptation. *American Sociological Review*, *67*, 278-298.

Portes, A., & Manning, R. D. (2019). The Immigrant Enclave: Theory and Empirical Examples. Içinde D. B. Grusky (Ed.), *Social Stratification, Class, Race, and Gender in Sociological Perspective, Second Edition* (2. Baskı, ss. 47-68). Routledge.

Rutherford, J. (2007). After Identity. *Continuum*, *21*(1), 5-18. https://doi.org/10.1080/10304310601103893

Ryang, S. (2009). Betweeen the Nations: Diapora and Korean ın Japan. İçinde S. Ryang & J. Lie (Ed.), *Diaspora without Homeland: Being Korean in Japan* (ss. 1-21). Library of Congress Cataloging.

Salih, R. (2001). Moroccan migrant women: Transnationalism, nation-states and gender. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *27*(4), 655-671. https://doi.org/10.1080/13691830120090430

Sancaktar, C. (2019). Balkanlar'da Türk ve Müslüman Milletler: 19. Yüzyıldan Günümüze Milliyetçiliğe Karşı Varoluş Mücadelesi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(1), 1-21.

Sen, A. (2006). *Kimlik ve Şiddet Kader Yanılsaması* (A. Kardan, Çev.). Türk Henkel Yayınları.

Shelley, L. I. (t.y.). *Post-Soviet Organized Crime*.

Shohat, E. (2001). Area Studies, Transnationalism, and the Feminist Production of Knowledge. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, *26*(4), 1269-1272. https://doi.org/10.1086/495659

Silvey, R. (2004). Power, difference and mobility: Feminist advances in migration studies. *Progress in Human Geography*, *28*(4), 490-506. https://doi.org/10.1191/0309132504ph490oa

Silvey, R., & Lawson, V. (1999). Placing the Migrant. *Annals of the Association of American Geographers*, *89*(1), 121-132. https://doi.org/10.1111/0004-5608.00134

Slaughter, A.-M. (2024). *The Real New World Order*.

Snel, E., Engbersen, G., & Leerkes, A. (2006). Transnational involvement and social integration. *Global Networks*, *6*(3), 285-308. https://doi.org/10.1111/j.1471-0374.2006.00145.x

Snow, D. A., & Anderson, L. (1987). Identity Work Among the Homeless: The Verbal Construction and Avowal of Personal Identities. *American Journal of Sociology*, *92*(6), 1336-1371. https://doi.org/10.1086/228668

Stavrides, S. (2016). *Kentsel Heterotopya* (A. Karatay, Çev.; 2. Baskı). Sel Yayıncılık.

Stock, F. (2021). Ev ve Anı (B. Yiğit, Çev.). İçinde K. Knott & S. McLoughlin (Ed.), *Diasporalar* (1. Baskı). GAV Perspektif Yayınları.

Strangleman, T. (1999). THE NOSTALGİA OF ORGANİSATİON AND THE ORGANİSATİON OF NOSTALGİA: PAST AND PRESENT IN THE CONTEMPORARY RAİLWAY INDUSTRY. *Sosciology*, *33*(4), 725-746.

Tabak, H., & Beyaz, C. (2022). Digital Transnational Dissidence and State Control: A Conceptual Reflection on the Practice and Limits of Digital Transnationalism. *Journal of Economy Culture and Society*, *0*(0), 0-0. https://doi.org/10.26650/JECS2021-1028137

Tashakkori, A., & Teddlie, C. (2010). Putting the Human Back in '"Human Research Methodology"': The Researcher in Mixed Methods Research. *Journal of Mixed Methods Research*, *4*(4), 271-277. https://doi.org/10.1177/1558689810382532

Tedeschi, M., Vorobeva, E., & Jauhiainen, J. S. (2022). Transnationalism: Current debates and new perspectives. *GeoJournal*, *87*(2), 603-619. https://doi.org/10.1007/s10708-020-10271-8

Telles, E. E., & Ortiz, W. (2008). *Generations of Exclusion: Mexican Americans, Assimilation, and Race*. Russell Sage Foundation.

Timothy, D. J., & Teye, V. B. (2004). American Children of the African Diaspora. İçinde T. Coles & D. J. Timothy (Ed.), *Tourism, Diasporas and Space* (ss. 111-123). Routledge.

Timotijevic, L., & Breakwell, G. M. (2000). Migration and threat to identity. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, *10*(5), 355-372. https://doi.org/10.1002/1099-1298(200009/10)10:5<355::AID-CASP594>3.0.CO;2-Y

Tseng, Y.-F. (2002). From "Us" to "Them": Diasporic Linkages and Identity Politics. *Identities*, *9*(3), 383-404. https://doi.org/10.1080/10702890213970

Van Hear, N. (2006). Refugees in Diaspora: From Durable Solutions to Transnational Relations. *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, 9-14. https://doi.org/10.25071/1920-7336.21338

Vertovec, S. (2001). Transnationalism and identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *27*(4), 573-582. https://doi.org/10.1080/13691830120090386

Villa-Torres, L., González-Vázquez, T., Fleming, P. J., González-González, E. L., Infante-Xibille, C., Chavez, R., & Barrington, C. (2017). Transnationalism and health: A systematic literature review on the use of transnationalism in the study of the health practices and behaviors of migrants. *Social Science & Medicine*, *183*, 70-79. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2017.04.048

Waldinger, R., & Fitzgerald, D. (2004). Transnationalism in Question. *American Journal of Sociology*, *109*(5), 1177-1195. https://doi.org/10.1086/381916

Watson, T. J. (2008). Managing Identity: Identity Work, Personal Predicaments and Structural Circumstances. *Organization*, *15*(1), 121-143. https://doi.org/10.1177/1350508407084488

Wilson, J. L. (1999). Nostalgic Narratives: An Exploration of Black Nostalgia For the 1950s. *Narrative Inquiry*, *9*(2), 303-325. https://doi.org/10.1075/ni.9.2.06wil

Yaldız, F. (2013). DİASPORA KAVRAMI: TARİHÇE, GELİŞME VE TARTIŞMALAR. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, *18*, 289-318.

Ybema, S., Keenoy, T., Oswick, C., Beverungen, A., Ellis, N., & Sabelis, I. (2009). Articulating identities. *Human Relations*, *62*(3), 299-322. https://doi.org/10.1177/0018726708101904

Yetik, Ü. (2017). *MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE İNEGÖL (1918-1923)* [Yüksek Lisans]. BİLECİK ŞEYH EDEBALİ ÜNİVERSİTESİ.

Yıldırım, S. (2012). Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, *16*.

Zerubavel, E. (1996). Social memories: Steps to a sociology of the past. *Qualitative Sociology*, *19*(3), 283-299. https://doi.org/10.1007/BF02393273

Zhou, M., & Logan, J. R. (1989). Returns on Human Capital in Ethic Enclaves: New York City's Chinatown. *American Sociological Review*, *54*(5), 809. https://doi.org/10.2307/2117755

EK-1 NİTEL SORULAR

1) Kendinizi nasıl tanımlarsınız?
2) Ailenizin göç hikâyesine dair bir şey biliyor musunuz?
3) Bursa ili İnegöl ilçesinde yaşayan bir Boşnak olmak size nasıl hissettiriyor? Boşnak kimliği ve kültürünü yaşayabiliyor musunuz?
4) Boşnak kimliğini ve kültürünü sonraki nesillere aktarıyor musunuz?
5) İlçedeki Boşnaklarla ilişkileriniz nasıl?
6) Boşnakça dil düzeyinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?
7) Aile büyükleriniz Boşnak kimliğini ve kültürünü nasıl yaşadılar ve size neler öğrettiler?
8) Sizden daha küçük olan Boşnaklar, bu kimliği ve kültürü nasıl yaşıyor?
9) Yaşadığınız çevrede Boşnak kimliği ve kültürü nedeniyle aile büyükleriniz, siz, çevreniz ve sizden daha küçük olan bireyler ayrımcılığa maruz kaldı mı, kalıyor mu?
10) Bosna-Hersek'e hiç gittiniz mi? İmkânınız olsa Balkanlara gitmek veya Bosna-Hersek'te yaşamak ister miydiniz?
11) Bosna-Hersek'te yaşayan ve iletişimde olduğunuz akrabalarınız/tanıdıklarınız var mı?
12) İnegöl'de bulunan Boşnak derneklerinin faaliyetlerini nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu faaliyetlere katılıyor musunuz?

EK-2 NİCEL SORULAR

Cinsiyet.

1. Kadın 2. Erkek

Yaş:

Mesleğiniz nedir? :

Yaşanılan yer:

Doğum Yeri:

Ne kadar süredir burada yaşıyorsunuz?:

Evli misiniz?

1. Evliyim 2. Bekârım 3. Boşandım 4. Eşim Vefat Etti

Ailenizin aylık ortalama geliri kaç TL'dir?:

Aşağıdaki tanımlamalardan hangisi size en uygundur?

1. Türk 2.Boşnak 3.Müslüman 4. Diğer

Eğitim düzeyi	**İlköğretim**	**Ortaöğretim**	**Lise**	**Üniversite**	**Lisansüstü**	**Yok**
Sizin						
Annenizin						
Babanızın						
Eşinizin						

Boşnaklık	**Evet**	**Hayır**
Eşiniz Boşnak mı?		
Babanız Boşnak mı?		
Anneniz Boşnak mı?		
Dedeniz (Babanızın Babası) Boşnak mı?		
Dedeniz (Annenizin Babası) Boşnak mı?		
Babaanneniz Boşnak mı?		
Anneanneniz Boşnak mı?		

Aşağıdaki ifadelerin sizin için ne derece önemli olduğunu işaretleyiniz.	**Hiç Önemli Değil**	**Önemli Değil**	**Kararsızım**	**Önemli**	**Çok Önemli**
Evleneceğiniz kişinin Boşnak olması sizin için ne derece önemlidir?					
Arkadaş seçiminde kişinin Boşnak olması sizin için ne derece önemlidir?					
Seçimlerde oy vereceğiniz kişinin Boşnak olması sizin için ne derece önemlidir?					
Çocuğunuzun Boşnak kültürü ile büyümesi sizin için ne derece önemlidir?					
Çocuğunuzun evleneceği kişinin Boşnak olması sizin için ne derece önemlidir?					
Çocuğunuzun öğretmeninin Boşnak olması sizin için ne derece önemlidir?					
Komşunuzun Boşnak olması sizin için ne derece önemlidir?					
Çalıştığınız yerde Boşnakların olması sizin için ne derece önemlidir?					
Alışveriş yaptığınızın kişinin Boşnak olması sizin için ne derece önemlidir?					

Aşağıdaki ifadeleri size uygunluk derecesine göre işaretleyiniz.	**Kesinlikle Katılmıyorum**	**Katılmıyorum**	**Kararsızım**	**Katılıyorum**	**Kesinlikle Katılıyorum**
Çocuğumun Bosna'da yaşamasını isterim.					
Çocuğumun Bosna'da üniversite okumasını isterim.					
Bosna'da bir evimizin					

olmasını isterim.					
Her yıl Bosna'ya gitmek isterim.					
Bosna'da sürekli yaşamak isterim.					
Bosna ile ilgili haberleri takip ederim.					

Günlük yaşamınız ve kültürleriniz ile ilgili aşağıdaki ifadeleri ne derece uyguladığınızı işaretleyiniz.	**Hiç Yapmayız**	**Çok Az**	**Fikrim Yok**	**Fazla**	**Çok Fazla Yaparız**
Evde Boşnak yemekleri yapılır.					
Düğünlerimiz Boşnak kültürüne göre yapılır.					
İnegöl'de bulunan Boşnak kültürü ile ilgili faaliyetleri takip ederim.					
Boşnak kültürü ile ilgili etkinlikler düzenleyen derneklerin faaliyetlerine katılırım.					
İnegöl'deki Boşnak dernekleri Boşnak kültürü için önemlidir.					

Boşnakça	**Hiç**	**Çok Az**	**Kararsızım**	**İyi**	**Çok İyi**
Boşnakça konuşabiliyorum.					
Boşnakça anlıyorum.					
Aile buluşmalarında Boşnakça konuşulur.					
Ailedeki çocuklar Boşnakça bilir.					
Annem Boşnakça bilir.					
Babam Boşnakça bilir.					
Ailedeki yaşlılar Boşnakça bilir.					

Aşağıdaki İnegöl'de yaşayan kültürleri kendinize ne kadar yakın bulursunuz?	**Çok Uzak**	**Uzak**	**Ne Uzak Ne Yakın**	**Yakın**	**Çok Yakın**
Suriye					
Afgan					
Kürt					
Arnavut					
Çerkez					
Gürcü					
Bursa Yerlisi Türkler					
Türk					
Türkmen					

EK-3 AYDINLATILMIŞ ONAM FORMU

"Boşnaklığın Keşfi: İnegöl'de Yaşayan Boşnak Kökenlilerin Kimliklerini Yeniden İnşası" başlıklı çalışma, İstanbul Medeniyet Üniversitesi öğrencisinin gerçekleştirmekte olduğu bir araştırmadır. Bu araştırma İnegöl'de yaşayan Boşnak kökenlilerin göçten sonra kültürel kimliğinin yeniden inşasını ve kimliği şekillendiren unsurları ele almak amacıyla planlanmıştır. Araştırma raporunda yapılan anketler ve mülakatlar ile ilgili genel sonuçlar verilecek olup kişisel bilgileriniz tamamen gizli tutulacaktır.

1. Aşağıda imzası olan ben "Boşnaklığın Keşfi: İnegöl'de Yaşayan Boşnak Kökenlilerin Kimliklerini Yeniden İnşası" başlıklı çalışmaya katılmayı kabul ediyorum.

2. Bu çalışmayı yürüten araştırmacı Zeynep Sevinç çalışmanın yapısı, amacı ve muhtemel süresi, ne yapmam istendiği hakkında ayrıntılı sözlü ve yazılı bilgi verdi.

3. Anketörlere çalışma ile ilgili her soruyu sorma fırsatını buldum. Cevapları ve bana verilen bilgiyi anladım.

4. Araştırmacıların, bilgilerin ayrıntılarını açıklamama ve benimle ilgili sırları koruması şartıyla, benimle bu çalışmayı yapmasına izin veriyorum.

5. Çalışma boyunca tüm kurallara uyacağıma, araştırmacılar ile tam bir uyum içinde çalışacağıma ve konuyla ilgili herhangi bir sorun çıktığında hemen onu arayacağımı kabul ediyorum.

6. Bu çalışma sonuçlarının kullanılmasını kısıtlamayacağımı ve yayın, rapor ve benzeri bilimsel dokümanlarda kullanabileceğini kabul ediyorum.

7. Bu çalışmadan istediğim zaman çıkabileceğimi anladım.

OKUDUM VE ONAYLADIM.

Katılımcının Adı ve Soyadı, Tarih, İmza

Anketörün Adı ve Soyadı, Tarih, İmza

Sorumlu Araştırmacının Adı ve Soyadı, Tarih, İmza

EK-4 ETIK KURUL ONAYI

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

ETİK ONAY BELGESİ

Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Bölümü öğrencisi Zeynep Sevinç tarafından yürütülen Boşnaklığın Keşfi: İnegöl'de Yaşayan Boşnak Kökenlilerin Kimliklerini Yeniden İnşası başlıklı yüksek lisans tez çalışması incelenmiş ve projenin içeriğinde etik olarak bir sorun olmadığına, ön koşulsuz olarak, oybirliği / oyçokluğu ile karar verilmiştir.

Tarih: Sayı:

Prof. Dr. Alim YILMAZ
Başkan

Prof. Dr. İbrahim SUBAŞI
Üye

Prof. Dr. Turhan KAÇAR
Üye

Prof. Dr. Ali TAN
Üye

Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV
Üye

Prof. Dr. Tarkan OKTAY
Üye

Prof. Dr. Ahmet AKIN
Üye